T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
MEVLÂNA ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
MEVLÂNA VE MEVLEVİLİK ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

HAKİKAT'İN SEYRİNDE AŞKIN İMLER: MEVLÂNA VE RALPH WALDO EMERSON

Gizem Özlem BARLAS

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Sema Zafer SÜMER

Konya- 2019

T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Mevlâna Araştırmaları Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin		
	Adı Soyadı	Gizem Özlem BARLAS
	Numarası	147201001005
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Mevlâna ve Mevlevîlik Araştırmaları
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Sema Zafer SÜMER
	Tezin Adı	Hakikat'in Seyrinde Aşkın İmler: Mevlâna ve Ralph Waldo Emerson

ÖZET

İçkin ve Aşkın olan Allah'ın varlığı kâinatın her zerresinde tecelli etmektedir. O her şeyden münezzehtir. Aşkın olan Ruh insanda sırlanmıştır. İnsan, âlemin incelikli ruhudur. Mistik mana içerikli eserlerdeki sembolik anlam ve imgelemsel seyir pozitif manada kişiye incelikli ruhun ilminin kapılarını açmaktadır. Bu çalışmada, Mevlâna Celaleddin Rumi ve Ralph Waldo Emerson'ın eserleri ve düşünceleri, anlamsal içerik bakımından incelenmiştir. Eserleri doğrultusunda Tasavvuf ve Transandantalizm karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Felsefi düşünce sistemi ve dilsel ifadeleri örneklerle desteklenmiştir. Her iki düşünürün de eserlerinin, mistik ve felsefi unsurlarının, ifade edilmesi istenen mana bakımından birbirlerine yakın oldukları görülmektedir. Eserlerindeki imgelem gücü hem toplumsal hem bireysel alana yönelik sağlam temelli eğitici bir etki sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mevlâna Celâleddin Rumi, Tasavvuf, Ralph Waldo Emerson, Aşkıncılık, Aşkın Ruh, İnsan, Doğa.

T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Mevlâna Araştırmaları Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin		
	Adı Soyadı	Gizem Özlem BARLAS
	Numarası	147201001005
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Mevlâna ve Mevlevîlik Araştırmaları
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Sema Zafer SÜMER
	Tezin İngilizce Adı	The Transcendental Images on The Path of Truth: Mevlana and Ralph Waldo Emerson

SUMMARY

The existence of Allah, who is both immanent and (exalted) transcendental, is manifested in each particle of the universe. There is nothing like unto Him. The Over-Soul (The Transcendental Spirit) is hidden in humanity. Humanity is the subtle soul of the universe. The symbolic meaning and imaginative observation of the works with mystical content lead the one to the knowledge of the subtle soul positively. In this study, the works and thoughts of Mevlâna Jelaluddin Rumi and Ralph Waldo Emerson were scrutinized in terms of their meaningful content. Tasawwuf (Sufism) and Transcendentalism were evaluated comparatively in accordance with their works. Their philosophical thought systems and expressions were supported with given structures. It is clearly seen that the works of both thinkers resemble each other with regards to the meaning, which is intended to express mystical and philosophical elements. The power of imagery in their works leave indelible didactical impressions to both social and individual elements.

Key Words: Mevlana Jelaluddin Rumi, Ralph Waldo Emerson, Tasawwuf, Transcendentalism, Over-Soul, Humanity, Nature.

ÖN SÖZ

İnsan, kendi özündeki biricikliğin hakikatine erişmek için, her bir zerrede yansımış olan ilahi sırrı görebilmeli ve bu sır'rın nuru ile kendine dönüp 'Kendimi kendimde birleyebildim mi?' sorusuna cevap aramalıdır.

Bu çalışmaya, Dağlarca'nın *"Büyük bilgiler kişiden yazıya düşmezler, yazıdan kişiye düşerler"* diyerek ifade etmek istediği hakikat üzere başladım. Çalışma süresince, bana düşecek olan 'büyük bilgi'nin ne olduğunu merakla bekledim. Yazı, zaten yazılmıştı. Görünür kılmak ise bana düşüyordu. Tüm gürültüleri susturdum ve aşkın olan imlerin izini sürdüm. Bilinmek istenen anlam, kendi içine çekti. Anlamak için ise yazmam gerekiyordu. Ruhumuzla gökyüzü iç içe olsun diye sessiz bir bekleyişle…

من یار شد خود ظن از کسی هر

من ا سرار ن جست من درون از

"Herkes kendi zannınca yar oldu bana; (ama kimse) içimdeki sırları aramadı" (Mesnevî, c. I, b. 6).

Mevlâna Celâleddin'in bu sözü aslında benim için bir çağrı niteliğindeydi, sonsuz düşünce âlemine bir davetti diyebilirim. Mevlâna Celâleddin Rumi ve Ralph Waldo Emerson'ın düşünceleri ışığında bilinmesi gerekeni aktarırken, kendimdeki gören ve görüneni, yazının içinde geçen her 'an'da hissettim. Günümüz dünyası, hız girdabına çekip, ağaçlara bakmayı, kuşların sesini, varlığın canlılığını ve sonsuz duyuşları unutturmaya çalışırken, biliyorum ki, Özen'in söylediği gibi, *"hiçbir şey düşünülemiyor/ağaçlarda/kuş sürüleri/olmadan."*

İnsan, kendine, doğa'ya, kelimeler'e, yazı'ya baktıkça da kendini sonsuzluk tefekkürü içinde bulabilir ve kendini bulabilir. İnsanın, kendini buluş ve bulamayışındaki belirsizlik, tüm yanılsamaları terk edip, bin parça ettiği ruhunu sonunda tek bir parça olarak görebilmesiyle son bulacaktır. Kişinin bu âlemdeki seyrinde, kimisi kişinin karşısında kişiye maske olur kimisi ayna olur. Maske olan 'ben de senin kalbinin iklimindeyim' diyen bir

hayal yüzü olur. Aslında değildir sadece bir görüntüdür. Ayna olan ise kişinin kendisidir. Kişiye ayna olan yine o kişinin kendisinden bir hakikattir. O ayna olan ile bakışlar birlenince ayna olanın aslında kişinin kendisinden ayrı bir görüntü yahut bir yansıması olmadığı hakikatine âgâh olur. İnsan, hakikati, aşkın olan bir 'an'ın içine girebildikçe, içselliğiyle algılayacaktır. Bizi kendi hakikatimize yakınlaştıracak düşünceleri ile yolumuzu berraklaştıran Mevlâna Celâleddin ve Ralph Waldo Emerson üzerine karşılaştırmalı bir çalışma sunmaya, benzerlik ve farklılıklarını belirtmeye gayret ettik.

Çalışmamız dört bölümde incelenmiştir. Birinci bölümde; Hz. Mevlâna'nın hayatından, ailesinden, onun düşünce dünyasını şekillendiren kişilerden bahsedilmiş ve eserlerinden her biri için, içerikleri hakkında kısa açıklamalar yapılmıştır. Ralph Waldo Emerson'ın hayatı ve eserlerinden, yaşanmışlıkları doğrultusunda şekillenen eğitim ve iş hayatından, gezilerinden ve bu gezileri doğrultusunda kendisine tesir eden unsurlardan bahsedilmiştir. İkinci bölümde; Tasavvuf ve esas konusu hakkında açıklamalar içeren bir giriş yapıp Mevlâna Celâleddin'in tasavvufî görüşü örneklerle sunulmuştur. Ralph Waldo Emerson felsefî görüşlerinden, Transandantalizm (Aşkıncılık)'den, doğa ve insan'ın tinsel birliği içinde yansıyan 'Aşkın Ruh'un mevcudiyeti konusunda Emerson'ın düşüncelerinden örnekler verilmiş ve açıklanmıştır. Üçüncü bölümde; Mevlâna Celâleddin ve Emerson'ın özdeş düşünceleri ışığında doğadaki müphem gücün insan üzerindeki öz-sahipliğini en özlü ifadelerle dile getirilmiştir. Doğa'da görünen ve gören'den bahsedilmiş, Rhodora ve Fabl şiiri örneği ile doğa-insan üzerine bir inceleme yapılmıştır. İnsan-suret-mana-ruh içleminde, arayış, teslimiyet, özdeğer kavramları üzerinde durulmuştur. Dördüncü Bölümde; Dem ve Demsâz kavramları, Mevlâna ve Emerson'ın eserlerinden yansımalarla incelenmiştir. Dem kavramı, her iki düşünürün eserlerinden örneklerle açıklanmıştır. 'Demsâz' kavramı bağlamında, 'Dost'un tanımı yapılmış, Mevlâna Celâleddin ve Emerson'ın düşünceleri çerçevesinde, hakiki 'dost'un kim ve nasıl olması gerektiği belirtilmiştir.

Mevlâna Celâleddin'in eserlerinden örnekler ve Emerson'ın denemelerinden seçme sözler konu çerçevesinde belirlenmiş olup, karşılaştırmalı olarak sunulmuştur. Ralph Waldo Emerson ve Mevlâna Celâleddin Rumi üzerine yapılmış karşılaştırmalı bir bilimsel çalışma olmadığından her iki düşünür üzerine de derin çalışmalar yapmak gerekmektedir.

Konuyu mümkün olduğunca anlaşılır ifadelerle ele almaya çalıştım ve nitelikli bir çalışma yapmak niyetiyle çok gayret gösterdim. Bu çalışmanın ilham kaynağı olan hoş gönüllü ve sonsuz incelik sahibi danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Sema Zafer SÜMER'e, kıymetli Hocalarım Prof. Dr. Ali TEMİZEL'e ve Prof. Dr. Bilal KUŞPINAR'a, Öğr. Gör. Dr. Selman KARADAĞ'a, varlığını her an hissettiğim şirinkârım Nezaket MEMMEDLİ'ye, aileme ve sevdiklerime teşekkür ederim.

Gizem Özlem BARLAS

KONYA 2019

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI ..... **i**

ÖZET ..... **iii**

SUMMARY ..... **iv**

ÖN SÖZ ..... **v**

İÇİNDEKİLER ..... **viii**

KISALTMALAR ..... **x**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

MEVLÂNA CELÂLEDDİN VE RALPH WALDO EMERSON'IN HAYATI VE ESERLERİ **7**

1.1.Mevlâna'nın Hayatı 7

1.2.Ralph Waldo Emerson'ın Hayatı 12

İKİNCİ BÖLÜM

TASAVVUF VE AŞKINCILIK (TRANSANDANTALİZM)…….19

2.1.Ralph Waldo Emerson Felsefesi: Aşkıncılık (Transandantalizm) 19

2.2.Mevlâna Felsefesi: Tasavvuf 23

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEVLÂNA VE RALPH WALDO EMERSON'IN ÖZDEŞ DÜŞÜNCELERİ

IŞIĞINDA DOĞADAKİ MÜPHEM GÜCÜN İNSAN ÜZERİNDEKİ ÖZ-SAHİPLİĞİ 32

3.1. Doğa'da Görünen ve Gören 32

3.2. İnsan-Suret- Mana- Ruh İçlemi 48

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MEVLÂNA VE EMERSON'DA DEM VE DEMSAZ 85

4.1. Şimdi-Şu Anda: Dem Kavramı Açımlaması 85

4.2. Dost- Muhabbet- Demsaz 101

SONUÇ 114

KAYNAKÇA 118

KISALTMALAR

Ar. : Arapça

Far. : Farsça

Hz. : Hazreti

Hzl : Hazırlayan

Çev. : Çeviren

s. : Sayfa

b. : Beyit

Bkz.: Bakınız

c. : Cilt

yay. : Yayınlar

CWRWE: Complete Works of Ralph Waldo Emerson

RWE: Ralph Waldo Emerson

TDK: Türk Dil Kurumu

Age: Adı geçen eser

YKY: Yapı Kredi Yayınları

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

GİRİŞ

Âlemi kendinde birlemiş insan, gittikçe kendinden uzaklaşmaktadır. Kendinden uzaklaşması demek kendi sır manasından uzak kalmasıdır. Bu yüzden kendini yalnız hissetmektedir. Dünya hırsı hakikati perdelemektedir. İnsan, kendisine emanet edilen ruhu koruyamamaktadır. Aslında insan ilahî sırrın tecelligâhı olmuştur (Muhiddin-i Arabî, 2014). Aslına giden yolda zamanın ve doğanın aşkın olan dilini öğrenmelidir. İnsan, kendi dilini bile unutmaya başlamışken, kâinatın hassas dilini nasıl öğrenecektir ve okuyabilecektir. Aslımızdaki maksat ise okumaktır. Tüm zerrelerdeki hakikati okuyabilmektir. Kur'ân-ı Kerîm'de:

> *"Kuşkusuz, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ve gündüzün değişmesinde, insanlara fayda veren yüklerle denizde seyreden gemilerde, Allah'ın gökten indirerek onunla ölü haldeki toprağa can verdiği ve orada her çeşit canlının yetişmesini sağladığı yağmurda, rüzgârları ve gökle yer arasında emre hazır bekleyen bulutları evirip çevirip yönlendirmesinde aklını işleten bir topluluk için elbette nice deliller vardır"* (Bakara, 2:164).

İnsan'ın kendi içine açılan pek çok kapısı vardır. İç içe geçmiş sırlanmış hakikatler yurdunun kapılarıdır. İnsan, bu dünya seyrinde kendi içindeki âlemin keşfi içinde hem kendi içindeki hem kendi dışındaki âlemin birliğe giden yolcusudur (İbn Arabî, 2013) Kendinden uzaklaştıkça yolunu aydınlatan nuru da eksilecektir. Bu dünya yolculuğunda ihtiyacı olan kendisidir. Kendisi ile konuşamayan, kendisini göremeyen, kendisini işitemeyen insanın, kendisi dışında olan başka bir şeyi görmesi ve işitmesi de beklenemez denilebilir. Kalp, sözün içinde sırlanmış, zaman iç içe hâlde birlenmiştir. Mevlâna Celâleddin ve Emerson'ın fikirleri doğrultusunda bakıldığında, hakikate, ancak tevhîd'i görüş ve bu görüşle birlikte gelen duyuştaki aşk ile ulaşılabileceği aşikardır. İnsanın, akleden bir kalple tefekkür etmesinin ve

kalbin iç sesi olan Kur'ân'ı işitmesinin gerekliliği doğrultusunda ifadelerde bulunmuş Mevlâna Celâleddin, aşkın bir hâl içinde nefsi sâfi kılmaya ve ruhu korumak için mücadele vermeye giden bir yola işaret etmiştir.

İnsan, içindeki ve dışındaki âlemin ruhudur. Kâinatın varlığı ile insan ilahi bir mevcudiyet kazanmıştır. İnsanı böylesi kıymetli kılan da var olduğu âlemdir. Aynı şekilde, kâinat da insan olmadan anlamlandırılamayacaktır. İnsan, varoluşu ile kâinatın sesine bir iç ses olmuştur. Kâinat'ın sesi insanda işitilir, insanın sesi de kâinatta. İnsan ve kâinat birbirine bağlı mutlak güzelliğin hâlidirler. Güzellik, her ismin tecellisi ile kendini gösterir. İnsanlar, iradesi, bilgisi gibi çeşitli yönleriyle birbirinden farklıdırlar. Yönelimler ne kadar farklı ve çeşitli olursa olsun tüm yollar, tüm varlıklar tek bir yöne doğru birleşecektir. Güç, bilgi, güzellik insanda var kılınandır. İnsan kendindeki gücü keşfettikçe bilginin gücü, bilmenin getirdiği farkındalık ve görüş, onu güzelliğe çekecektir (İbn Arabî, 2013).

Mevlâna Celâleddin, bu mânâ arayışında olanlar için bir yol gösterici olmakla birlikte, dünya meşguliyetinde de etrafında bulunan pek çok kişinin sözcüsü, babası, duâcısı olup, hemdem, hemdert, hâldaş olmuştur. Onun görüş ve düşünceleri tasavvufî görüş çerçevesindedir. Mevlâna Celâleddin, fikirlerini, bu görüş dünyasında söylemiş ve yazmıştır. Düşüncelerini yansıtırken, doğa'dan unsurlar kullanmış, ayet ve hadislerle desteklemiştir. Anlatım üslubunda ise aşkın bir duyuş hissedilmektedir. Dünya-Akıl değil de Ruh-Kalp içlemi içindedir. Bu içlemli duyuş neticesinde ortaya çıkan sembolik metafizik anlatım şiirsel ve tesirli bir halde etkisini yıllarca sürdürmüştür ve sürdürmektedir. Hayatın tüm hâllerini pek az ifadelerle, hikayelerle, şiirle yansıtan anlam açısından hiçbir eksikliğe düşmeyen tam ve derin yazılar bırakmıştır. Eserleri öylesine canlıdır ki günümüzde sayıyla ifadesi mümkün olmayan durum ve kişilere, kişilerin birbirinden farklı duygu-durum hâllerine hitap etmektedir. Onun kemâli, çirkinliği güzelliğin ışığında sırlamaktadır. Böylece artık 'güzel' olandan başka bir şey kalmamaktadır. Okurları için güzelliğin bir 'kelime-gâh'ı olmuştur.

Mevlâna Celâleddin, var olan tüm karanlık perdelerin yok edilmesi için sevginin ışığına ihtiyaç olduğunu anlatmak istemiştir. Tüm çaresizliğe bir çare oluş ancak sevginin var oluşundadır. Kâinat sevgi ile mevcut olmuştur. Tüm parçalanmışlıkları, zerreleri birleyecek olan güç de hep sevgide var olmuştur. Kelimelerin oluşumunda, tüm anlatımda, ifade edilmek istenen her şeyde, doğruyu söylemek, gerçekleştirmek, istemek fiillerinin tümünde sevgi vardır. Mevlâna Celâleddin ruhundaki derin muhabbetle tüm âlemi ruh'un hakikatli olan iklimine çağırmıştır. Bu sebepledir ki ne söylediyse ne yazdıysa sonsuz bir tesir bırakmıştır. Kişiye rehber olacak ilahi his aşktandır. Aşk'ın bir dili, üslubu yoktur. Mevlâna Celâleddin, öyle ya da böyle yolumuzda bize rehber olacak olanın aşk olduğunu söylemek istemiştir. Bir durumun ifadesinde dil ve üslup, anlaşılırlığı kuvvetlendirecektir fakat aşk'ın gücü her şeyden de üstündür.

Öyle anlaşılıyor ki, aşk'ın gücü anlaşılırlığı arttırdığı gibi kişiyi ilme yani bilmeye ve bulmaya yönelten en tesirli unsurdur denilebilir. İlmin kişiyi hakikate ulaştıracak olanı makbuldür. Kişinin ihtiyacı, varoluşunda saklanmış, sır olan kendisini bilmesinde yolunu aydınlatacak, muhabbetli bir halin ilmidir. Dünya endişesi ve hırsı için durmaksızın çaba gösterilip edinilen ilim kişiyi huzura kavuşturmayacaktır. Mevlâna Celâleddin'in ifade etmek istediği ilim, bütünleyen bir birikimdir. Diğer ilimler farklılaştıran, parçalayan, 'kararsız' ilimlerdir. Kararlı oluş, ilmin ilk adımıdır. Talip oluştur. İlme talip olanın bütünleyici bir bakışla bakması gerekmektedir. Edinileni bütünlemeden, görmek, anlamak mümkün değildir. Mevlâna Celâleddin, dünya hayatında değerli olan ama yine dünya karmaşası içinde farkında olunmayan tüm güzellikleri kendinde toplamaya çalışan, hırs ve öfkenin yerini affedicilik ve sevginin aldığı hakikate her an tanık olunan bir yola işaret eder. Kötü olanla mücadele ancak iyilik öğretisiyle ve hakkaniyetle mümkündür. İyi olan ile kötü olanın ortaya çıkması için insanlar çeşitli sınavlardan geçmektedirler. Kişinin, umutsuzluğa düşüp kendini anlamsızlığa sürüklememesi gerekmektedir. Yaşamın anlamı güçlü bir iman duygusu ile anlaşılacaktır. İnanmak, iman etmek, teslim olmakla tüm zorluklara bir çare ortaya çıkacaktır. Mevlâna Celâleddin, Yüce Allah'ın zâtının kudreti karşısında dünyada var olan her şeyin birer zerre olduğunu

söylemiştir. Onun yüceliğinin düşünceye bile sığamayacağını belirtmiştir (*Mesnevî*, c. 1, b. 122).

Ralph Waldo Emerson ise transandantalist (aşkın) felsefe ışığındaki düşünceleriyle Amerikan Edebiyatını ve pek çok kişiyi etkilemiştir. Tinsel gerçekliğin doğadan geldiğine inanmıştır ve ona göre her şey evrendeki düzen içinde kişiye yansımıştır. Düşüncelerinin, mistik ve edebi yönüyle Mevlâna Celâleddin'in tasavvufî görüşlerine yakınlığı dikkat çekmektedir. Mevlâna Celâleddin'in eserlerinin temel izleği insan olduğu gibi Emerson da tüm felsefi görüşlerinde insanı merkez alıp, ruhun rengini yansıtan doğa unsurunu şiirlerinde ve denemelerinde incelikle vurgulamıştır. İnsanın kendi hakikatini bulabilmesi, birliğe ulaşmada önce kendi öz benliğindeki parçalanmışlıkları bir araya getirip bütünlemesi gerektiğini düşünmüş ve ifade etmiştir (Emerson, 2013). Emerson, kâinatın canlı olduğunu, içinde mevcut olan tüm varlıkların çok kıymetli olduğunu söyler. Dünya, iyiliği, kötülüğü, itişi, çekimi, sınırlılığı ve sınırsızlığı her şeyi içine alır. İnsanın bu dünya içinde her şeyi erdemli bir şekilde sahiplenmesi gerektiğini düşünür. Erdemli hâli korumanın gerekliliğini vurgular. Ona göre, erdem ve özsaygı, her şeyi yerli yerine koyar ve bu niteliklere sahip kişinin muhabbeti koruyacağını, güçlendireceğini düşünür.

Tüm evrene ve içindekilere, insanlara saygı duyabilmesi için insanın kendindeki özsaygıyı güçlendirmesi gerekmektedir. Kendindeki mucizenin farkında olmalı ve onu insan kılanı korumalıdır. Emerson, insanın, mekanik davranışlar içinde gittikçe tüm değerlerini yitirdiğini ve buna bir son vermenin gerekliliğinden bahsetmiştir. İnsanın hep 'başka'ları ile meşgul oluşunun aslında ihtiyacı olan 'kendi'sini unutturduğunu düşünür (Emerson, 2013). Böylesi bir hâl içinde sevgi de insana neşe verememektedir. İnsan sevginin getirdiği hissi tam olarak yaşayamamaktadır. Ona göre, iyi insanlar için tüm kusurlar birer destek kaynağıdır. Her insanın bu kusurları için şükretmesi gerektiğini söyler. İnsan şükretmelidir çünkü hayatının bir zamanında kusurları olmuştur ve bu zayıflığı ona çok tesirli bir ders

olabilmiştir. Hakikati kavramak için de bunu gerçekten yaşamak ve hissedebilmek gerekmektedir. Tüm kusurlar geçmişte kalmıştır ve şu anın şükür sebepleri olmuştur.

İnsanın ne yaptıysa karşılığında aynı şeyi bulacağını söyler. Sevgiye karşılık sevgi, öfkeye karşılık ise öfke bulacaktır. Suyun su ile buluşması örneği gibi kişiler birbirleriyle sosyal ilişkilerini güçlü kılabilmelidir. İnsan, ruha gösterdiği hürmet ile kâinatın tüm zerrelerinde, atom taneciğinde, zamanın her bir anının mucizevi güzelliğinin yansıdığını görecektir.

Mevlâna Celâleddin ve Emerson, zihnimizdeki hakikatin boyutlarına ulaşabilmemiz ve bu boyutta önce kendimizde sonra da toplumda maddi ve manevi bütünlüğü sağlayabilmemiz için nefret değil sevgi öğretisine ihtiyacımız olduğunu tüm insanlığa duyurmak istemişlerdir. İnsanın, öz-farkındalığa sahip bir birey olarak sevgi yolunda doğadan yansıyan tinsel enerjiyle insanlığa örnek bir birey yani kâmil bir kişi olması için çaba göstermiş ve bir bakıma, düşünceleri ışığında kişinin ruhuna hitap eden bir öğreti metodu geliştirmişlerdir.

Bu düşünceler ışığında kişinin 'Nerede buluruz kendimizi' sorusunu sorup, algısını genişletmesi ve kendini bulma yolunda kendi kendisini önce insanın mevcudiyetinde sonra doğada yansıyışıyla kanıtlayan Aşkın Ruh'u görebilmesi gerekmektedir. Mevlâna Celâleddin Rumi ve Ralph Waldo Emerson, insanların kalplerindeki 'çerağ'ı uyandıracak fikirleri içeren eserleriyle düşünce ve edebiyat dünyasında derin bir tesir bırakmıştır. Her iki düşünürün, mistik ve felsefi yönleri bağlamında düşüncelerinin anlaşılıp bir arada çalışılması, ciddi okumalar yapmayı, konuyu her yönüyle ele almayı gerektirmektedir.

Çalışmamızı hazırlarken, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları'ndan Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrıcı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş tarafından yayına hazırlanmış Kur'ân-ı Kerîm, *Kur'an Yolu Meâli*'nden konumuz ile ilgili ayetler seçtik. Hz. Mevlâna'nın Konya Büyükşehir Belediyesi tarafından basılmış, çevirisi Prof. Dr. Derya ÖRS ve Prof. Dr. Hicabi KIRLANGIÇ'a ait, iki cilt altı defterden oluşan *Mesnevî*'den, Abdülbaki GÖLPINARLI tarafından Türkçe'ye

çevirisi yapılmış, *Mecâlis-i Seba*, *Mektuplar*, *Dîvân-ı Kebîr*, *Fîhi Mâ-Fîh*'ten yararlandık. Emerson ve eserleri üzerinde ise ne yazık ki henüz detaylı bir çalışma yapılmamıştır. Emerson'ın mistik unsurlar içeren düşüncelerinin ifade dili ve üslup özelliklerinin İngilizce'den Türkçe'ye aktarımı zorlu olması nedeniyle eserlerinin yalnızca bir kısmı Türkçe'ye çevirilmeye çalışılmış ve yayınlanmıştır. En son çevirilerden biri İkilem Yayınlarından *İnsandaki Mucize* başlıklı bir çalışmadır. Çevirisi yapılmış diğer eserlerden, öncelikle Doğu Batı Yayınları'ndan Emerson'ın Aytek Sever tarafından çevirilmiş denemelerinden oluşan *Yaşamın İdaresi (The Conduct of Life)*'den, Okuyanus Yayınları'ndan çevirisi F. Cihan Dansuk- Pınar Öztamur tarafından yapılmış yine Emerson'ın denemelerinden oluşan *İnsanın Görkemi (Self-Reliance and Other Essays)* olarak başlıklandırılmış çalışmadan, Artshop Çeviri Şiirler Dizisi Özel Koleksiyonu'ndan Volkan Hacıoğlu tarafından çevirilmiş *Seçilmiş Şiirler* kitabından, yine aynı yayından *Şair (The Poet)* başlıklı denemesinden yararlandık. Şiir, özellikle orijinal metnin manasından kopmadan şairin duygu dünyasını tam olarak yansıtarak çevirisinin yapılabilmesi zor bir edebi tür olduğu aşikardır. Bu sebeple çevirilere baktığımızda bazı eksiklikler görmekteyiz. Mânâ kaybı yaşanmaması için öncelikle orijinal metinlerden faydalandık ve aktarmaya çalıştık. Ralph Waldo Emerson eserleri üzerinde çalışırken, Rwe.org sitesinden ve temel metin olarak Bantam Books tarafından hazırlanmış *Selected Essays, Lectures, and Poems* adlı Emerson'ın şiirlerinden, denemelerinden ve mektuplarından oluşan bir kitaptan yararlandık.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEVLÂNA CELÂLEDDİN VE RALPH WALDO EMERSON'IN HAYATI VE ESERLERİ

1.1.Mevlâna'nın Hayatı

Tüm kâinata ve insanlığa, derin bir sevgiyi içine alan iç içe, candan cana, özden öze bir hâlin duyuşu ile bakmış olan Mevlâna Celâleddîn, 30 Eylül 1207 tarihinde Belh şehrinde doğmuştur. Asıl adı Muhammed Celâleddin'dir. Daha sonra 'Efendimiz' mânâsına gelen 'Mevlâna' ve 'Anadolulu' olmasını ifade eden "Rûmî" lakaplarını almıştır. Bunların yanında babası tarafından verildiği rivayet edilen 'Hüdâvendigâr' ismi de Mevlâna'yı sıfatlandırmaktadır. Babası Bahâeddin Veled, Sultânü'l-ulemâ olarak anılmış itibarlı bir âlimdir. Annesi ise Belh Emîri Rukneddîn'in kızı Mü'mine Hâtundur. Âlim babasının eğitimi altında Mevlâna, daha genç yaşlarında ilimli ve olgun bir insan olarak yetişmeye ve tasavvufî derinlik kazanmaya başlamıştır (Arpaguş, 2008: 47).

Bahâeddin Veled, bir rivayete göre dönemin felsefecilerinden Fahreddin Râzî ile olan düşünce ayrılığı sonucu yaşanan sorunlar üzerine, diğer bir rivayete göre de Moğol tehlikesinden uzaklaşmak niyetiyle Belh'ten göçmeye karar vermiştir. Göç yollarında, Nişabur'a vardıklarında şair Feridüddin Attâr ile karşılaşmış ve Attâr, *Esrârnâme* adlı eserini, "Umarım ki yakın zamanda senin bu oğlun âlemde yanacak gönüllere ateş verir" diyerek Mevlâna'ya hediye etmiştir (Arpaguş, 2008: 48). Şam'da bulunduğu dönemde Muhyiddin el-Arabî ile de sohbet etmiştir. Karaman'a vardıklarında, Mevlâna, Semerkandlı âlim Lala Şerafeddin'ın kızı Gevher Hâtun ile evlenmiştir. Karaman'da yedi sene kalmışlardır ve Mevlâna'nın annesi Mü'mine Hâtun orada vefat etmiştir. Gevher Hatun ile evliliğinden Sultan Veled ve Alaeddin adlarında iki oğlu olmuştur. İlk eşi vefat ettikten sonra Kirâ Hâtun ile evlenmiş ve

bu evliliğinden de Muzaffereddin Emir Âlim Çelebi ile Melîke Hâtun dünyaya gelmiştir (Sipehsâlâr, 2011: 41; Çelebi, 2006: 26).

Bahâeddin Veled, Sultan I. Alâeddin Keykûbad'ın ısrarlı daveti sonucu Konya'ya yerleşmeye karar vermiş ve ömrünü Konya'da tamamlamıştır. Babası bu dünyadan göçtüğünde Mevlâna Celâleddin, ilmi yeterliliğe sahip yirmi üç yaşlarında bir bireydir. Babasından sonra Burhâneddin Muhakkık Tirmîzî'den eğitim almıştır. Hadis, fıkıh, edebiyat, felsefe gibi çeşitli alanlarda kendini geliştirmiştir. Halep'e ve Şam'a gitmiş oralarda da eğitimler görmüştür (Arpaguş, 2008: 49-52).

Mevlâna Celâleddin'in hayatı, Melikdadoğlu Ali'nin oğlu Şemseddin Muhammed (Şems-i Tebrizî) ile tanışmasıyla büyük bir değişim yaşamıştır. Şems-i Tebrizî ile uzun sohbetleri sonucu tasavvufî boyutta mertebeler atlamış, aşkın bir yükseliş yaşamıştır (Kılıç, 2014: 27). Zahiri ilimlerin yanında bâtınî alanda da derinlik kazanmıştır. Mevlâna Celâleddin'in yakınları, öğrencileri, aile üyeleri kendisinin Şems-i Tebrizî ile olan yakınlığından rahatsız olmaya başlamışlar ve huzursuzluklar çıkmıştır. Bu rahatsızlıklar sebebiyle Şems, nereye gittiğini söylemeden Konya'dan ayrılmıştır. Bu durum Mevlâna'yı çok etkilemiş, onu derinden üzmüştür. Bu ayrılık Mevlâna'nın iç dünyasını hüzün ile sarmış ve sessizlik içine çekmiştir. Bir süre sonra Şems'in Şam'da olduğu haberini duyan Mevlâna'nın oğlu Sultan Veled, Şam'a gidip Şems'i Konya'ya tekrardan dönmesi için davet etmiştir. Şems, 1247 yılında Konya'ya dönmüştür. Şems'in dönüşü Mevlâna'yı çok sevindirmiştir. Mevlâna, Şems ile buluştuktan sonra coşkun bir hal içine girmiş, sema etmiş, şiirler söylemiştir. Halk, yine bu durumdan hoşlanmamış ve huzursuzluk çıkarmıştır. Bunun üzerine Şems, yine ortadan kaybolmuştur. Rivayetlere göre öldürüldüğü söylenmektedir. Şems'in kaybıyla Mevlâna, hüzne çekilmiş ayrılık şiirleri söylemiştir. Şems-i Tebrizî'den sonra kâmil biri olan Selâhaddin Zerkûbî ile dostluk kurmuştur. Oğlu Sultan Veled, Selâhaddin Zerkûbî'nin kızı Fâtıma Hatun ile evlenmiştir. Selâhaddin Zerkûbî'den sonra Mevlâna Celâleddin, Çelebi Hüsameddin'i sohbet arkadaşı kılmıştır. Çelebi Hüsameddin, Mevlâna

Celâleddin'den gönlündeki ilmin yazıya gelmesini rica etmiştir. Bunun üzerine Mevlâna Celâleddin, yazdığı *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytinin yazılı olduğu kağıdı vermiş ve devamı da Çelebi Hüsameddin'in katipliği ile kaleme alınmaya başlanmış ve tamamlanmıştır. Mevlânâ Celâleddin, Çelebi Hüsameddin'den *Mesnevî*'nin her cildinde övgü ile bahsetmiştir. Ömrünün sonuna dek insanlara faydalı olabilmek ve hakikat bilgisini anlatabilmek için çalışmış Mevlâna Celâleddin, 17 Aralık 1273 tarihinde bu dünyadan göçüp ebedi olana, vuslata ermiştir (Arpaguş, 2008: 55-60; Duru, 2015: 4).

Mevlâna Celâleddin'in günümüzde hala tesiri devam eden, *Mesnevî, Divân-ı Kebîr, Mektûbât, Mecâlis-i Seb'a* ve *Fîhî mâ fîh* olmak üzere toplam beş eseri vardır. Yazımına 1259 yılında başlanan eseri *Mesnevî*, 1268 yılında tamamlanmıştır. Eserin ilk 18 beyitini Mevlâna Celâleddin kendisi yazmış devamını ise o söylemiş Hüsameddin Çelebi katiplik ederek eseri tamamlamış tertip etmiştir. Eserdeki beyit sayıları, bazı yazmalara göre değişmektedir. Mevlâna Müzesinde sergilenen nüsha 25.668 beyitten oluşmaktadır (Demirel, 2007: 472). Raynold A. Nicholson tercümesinde ise toplam 25.632 beyit bulunmaktadır. *Mesnevî*, alegorik bir anlatım çerçevesinde Mevlâna Celâleddin'in dini-tasavvufî görüşlerini yansıtan çeşitli hikayeler içeren varlığın birliğini kavrayıp mana yolunda hakikate ermeye vesile kılacak, kişiyi düşünmeye sevk eden hadis ve âyetlerle desteklenmiş bir eserdir. *Külliyat-ı Divan-ı Şems* olarak da adlandırılan *Divân-ı Kebîr* ise, 'büyük divan' anlamına gelen ilahi aşk'ın tesiriyle söylenmiş gazelleri içerir. Bunun yanında dönemin sosyal konularını da içermektedir. Çeşitli nüshalara göre değişiklik gösteren beyit sayısı 30.000 ile 50.000 arasındadır (TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2019). Gazellerin çoğu Şems için söylenmiş, bir kısmı da Selahaddin-i Zerkub ve Hüsameddin Çelebi için söylenmiştir. Mevlâna Celâleddin, gazellerinde, 'Şems', 'Hamuş', 'Selâhaddin' ve 'Hüsameddin' mahlaslarını kullanmıştır (Duru, 2015: 5-6, Özer, 2013: 23-26). Mevlânâ Celâleddin'in yazdığı çeşitli mektuplardan oluşan münşeatı *'Mektûbât'* adlı bir kitapta toplanmıştır. Mevlânâ'nın ölümünden

sonra derlenen mektuplarının tamamı 1963 yılında İstanbul'da Abdülbaki Gölpınarlı tarafından neşredilmiştir. İstanbul'da bulunan bir yazması *Kitâbü't-terassul li't-tevassul ile't-tefazzul* adındadır ve Türkiye kütüphanelerinde bulunmaktadır. Bu kitapta 150 tane mektup bulunmaktadır ve dört tanesi Arapça diğerleri Farsça yazılmıştır. Mevlânâ Celâleddin, *Mesnevî*'nin ilk beyitlerinde ayrılıktan bahsettiği gibi ilk mektubunda da ayrılık hissi, özlemi, duyuşunu ifade etmiş, hissettirmiştir. İçinden nasıl geliyorsa öyle hitap etmiştir. Halkın anlayabileceği şekilde yazmıştır. Yalnızca dergahına çekilmemiş, sosyal meselelerle de yakından ilgilenmiş, dertlilere derman olmuştur. Üst mertebedekilerle kurduğu irtibatta sözlerinin ne kadar tesirli olduğu, ikna yeteneği ve mektuplarında, evlatlarına, dostlarına, yardıma muhtaç olanlara, devlet büyüklerine duyduğu derin sevgi ve bağlılığı açıkça hissedilmektedir. Yazdığı mektubun muhatabına göre dili ustalıkla kullanmış, duasını hiç esirgememiş, özlem duygusunu içtenlikle belirtmiştir. Sözlerini sade bir dille muhatabına göre ifadelerde bulunmuştur. İçsel duygusunu daha iyi yansıtabilmek için şiirlerden alıntılar eklemiş, bir mesele hakkında konunun öneminin daha iyi belirtilebilmesi için de ayet ve hadislerle sözlerini desteklemiş ve daha tesirli kılmıştır. Kimi zaman arabuluculuk da yapmış, tavsiye mektupları yazmıştır (Lewis, 2010: 354). 'Ne varsa içindedir' anlamına gelen *Fîhî Mâ fîh* adlı eseri, Mevlâna Celâleddin'in çeşitli konularda çeşitli meclislerde yaptığı sohbetleri içeren 61 bölümden oluşan mensur bir eserdir. Bir soruya cevap mahiyetinde ayet ve hadisleri açıklayıcı bir tavırda sohbetleri içeren bölümlerden oluşmaktadır. *Mesnevî*'nin anlaşılması konusunda başvurulan kaynaklardan biridir. Mevlâna Celâleddin'in vaazları esnasında kaleme alınmış 'yedi meclis' anlamına gelen *Mecâlis-i Seb'a* ise münacatlar, dua ve hadislerden oluşmaktadır, ayrıca *Mesnevî* ve *Divân-ı Kebîr*'den beyitler içermektedir. Bu vaazların Sultan Veled tarafından yazıya geçirildiği rivayet edilmektedir (Duru, 2015: 5-6, Özer, 2013: 23-27).

Franklin Lewis (2010)'in hazırlamış olduğu Mevlâna'nın hayatının kronolojisinden yararlanarak hazırlamış olduğumuz sıralama şu şekildedir:

1207- Mümine Hatun ve Âlim Bahâeddin'in oğlu Mevlâna Celâleddin'in dünyaya gelişi.

1216- Veled ailesinin Horasandan ayrılışı.

1217- Veled ailesi bir süre Şam ve Malatya'da kalmışlardır.

1218- Veled ailesi dört yıl Akşehir'de kalmışlardır.

1222- Veled ailesi yedi yıl Karaman'da kalmışlardır. Mevlâna Celâleddin'in annesi burada vefat etmiştir.

1224- Mevlâna Celâleddin, Gevher Hatun'la evlenmiştir.

1226- Mevlâna Celâleddin'in oğlu Sultan Veled'in doğumu.

1229- Veled ailesinin Konya'ya yerleşmesi.

1231- Mevlâna Celâleddin'in babasının vefatı.

1232- Mevlâna Celâleddin'in Halep ve Şam'a eğitim için gitmesi ve âlim olarak Konya'ya dönmesi.

1244- Şems-i Tebrizi'nin Konya'ya gelişi. Mevlâna ile karşılaşması. Mevlâna Celâleddin'in gazeller yazmaya başlaması.

1246- Şems'in Konya'dan ayrılması. Mevlâna Celâleddin'in bu ayrılış hüznü ile Şems'ten haber alıncaya kadar yazmayı bırakması.

1247- Şems'in Konya'ya dönüşü. Mevlâna Celâleddin'in gazeller yazmaya yeniden başlaması.

1247- Şems'in tamamen kayboluşu.

1262- Mevlâna'nın oğlu Alâeddin'in ölümü. Mesnevi'nin yazılmaya başlanması.

1273- 17 Aralık, Mevlâna Celâleddin'in vefatı.

(Lewis, 2010: 342)

1.2.Ralph Waldo Emerson'ın Hayatı

Amerikan düşünce ve edebiyatında önemli bir tesir bırakan Ralph Waldo Emerson, 25 Mayıs 1803'te Amerika Birleşik Devletleri'nin Massachusetts Eyaletinin başkenti Boston'da doğmuştur. Babası, William Emerson (1769-1811) geçmişine bağlı saygın bir din adamıdır. Annesi, Ruth Haskins Emerson (1768-1853) ise çocuklarının dini ve entellektüel yönden iyi eğitimli olmaları için çaba göstermiş bir annedir. Emerson ailesinin sekiz çocuğu olmuş, onlardan yalnız beşi; William (1801-1868), Edward Bliss (1805-1834), Robert Bulkeley (1807-1859) Charles Chauncy (1808-1836) yaşamıştır. Waldo Emerson, beş kardeşten dördüncüsüdür. 1811'de babası William Emerson'ın ölümüyle ailenin kaderi değişmiştir. Annesi aileyi bir arada tutabilmek için çok emek vermiş ve başarılı olmuştur. William Emerson'ın kız kardeşi Mary Moody Emerson (1774-1863), bir süre Emerson ailesiyle kalmış ve aileye destek olmuştur. Waldo Emerson'ın mektuplarından anlaşıldığı üzere hem yazı dilinde hem de sözlü olarak kendini ifade etme yeteneği güçlü bir kadın olan Moody Emerson'ın Waldo Emerson ve kardeşleri üzerinde büyük bir etkisi olmuştur (Myerson, 2000: 10).

Ralph Waldo Emerson, 1812'de Boston Latin Okulu'nda eğitimine başlamıştır. 1817 yılında Harvard Üniversitesi'nde eğitimine devam etmiş ve 1821'de mezun olmuştur. Boston Okulunda eğitim vermiştir. 1825'te Harvard İlahiyat Fakültesi'nde eğitim görmeye başlamıştır. 1826'da vaizliği kabul edilmiş ve Waltham'a

gönderilmiştir. Kendisinde görülen tüberküloz belirtileri neticesinde ortaya çıkan sağlık sorunları nedeniyle seyahat etmesi önerilmiştir. Güney Carolina, Charleston, St. Augustine, Florida'ya gitmiş ve 1827'de Boston'a geri dönmüştür. Washington, D.C., Philadelphia ve New York'ta vaizlik yapmıştır. Davet edildiği her yere gitmiş ve görevini yerine getirmiştir (Merrill, 1907: 5).

1827'de Ellen Louisa Tucker (1811-1831) ile evlenmiştir. Waldo Emerson için eşi her zaman çok değerli olmuştur. Emerson, 1829'da Boston'un İkinci Üniteryan Kilisesinde papaz olarak çalışmaya başlamıştır. Eşi, Ellen, 1831'de tüberküloz nedeniyle vefat etmiştir. 1834'te ise Edward Emerson vefat etmiş ve bu durum sevdiklerini yakın zamanlarda art arda kaybeden Waldo Emerson'ı çok etkilemiştir. Bu hüznü şöyle dile getirmiştir: *"Ve yaşam için umudun bir parçası daha yok olup gider"* (Myerson, 2000: 13).

Waldo Emerson, 1832'de kiliseye bir mektup yazmış ve bu mektupta, 'Son Akşam Yemeği Ayini' (Lord's Supper)'ın dini bir törenden çok bir anma töreni olduğunu belirtmiş ve şarap ve ekmek yemeye son verilmesini söylemiştir. Bu teklifi kilise tarafından reddedilmiştir. Waldo Emerson, kiliseye karşı şüpheleri ve katı din anlayışından uzak olma isteğiyle kiliseden ayrılmıştır (Miles, 1964: 24). Ardından, Avrupa'ya seyahat etmiş, Malta, Sicilya, İtalya, İsviçre, Fransa, İngiltere, İskoçya'yı ziyaret etmiştir. Bu seyahatler sonunda artık geleneksel çağrı'yı (traditional call) bırakmış ve 'nasıl yaşamalıyım' sorusuna yönelmiştir. Avrupa seyahati kendisinde büyük etkiler bırakan kişilerle tanışmasını sağlamıştır. Floransa'da İngiliz yazar Walter Savage Landor ile, Roma'da Amerikalı heykeltraş Horatio Greenough ile, İngiltere'de romantik dönem şairlerinden William Wordsworth ve Samuel Taylor Coleridge ile, İskoçya'da Thomas Carlyle ile tanışmış ve onunla sıkı bir dostluk kurmuştur. Avrupa seyahati Waldo Emerson'ın algısını genişletmiş, onu daha çok yazmaya teşvik etmiştir ve özgüvenini arttırmıştır. Kendine olan güvenin artışı onu kişisel yaşamında ve profesyonel hayatında çok olumlu etkilemiştir. 1833'te Boston'a geri dönmüştür. Boston'da ders vermeye başlamıştır. Doğanın tümü, insan

zihninde bir metafor ya da bir görüntü olduğunu belirttiği "The Uses of Natural History" (Tabiat Bilgisinin Faydaları) başlığı altında bir konferansı yayınlanmıştır ve daha sonra "The Relation of Man to the Globe" (İnsanın Dünya ile İlişkisi) , "Italy" (İtalya) ve "The Naturalist" (Naturalist) yayınlanmış ve bunların sonrasında iki büyük ders notları yayınlanmıştır (Myerson, 2000: 16).

1835'te Concord'a taşınmış ve orada Lydia Jackson ile evlenmiştir. Emerson eşine, bazen 'Lidian' bazen de 'Asia' demiştir. Eski eşinin adını verdiği Ellen Tucker, Edith, Edward ve Waldo isimlerinde dört çocukları olmuştur. 1836'da ilk kitabı *Nature* (Doğa) yayınlanmıştır. Bu kitabı aslında Emerson'ın tüm düşüncelerinin bir özeti niteliğindedir. 1836'da toplanan Transandantal Kulüb (Transcendental Club)'e katılmıştır. Bu kulüp içerisinde Emerson, fikirlerinin desteklendiğini ve düşüncelerinin insanları cesaretlendirdiğini görmüştür. Transandantal Kulüp üyeleri içerisinde, Bronson Alcott, James Freeman Clarke, Convers Francis, Margaret Fuller, Frederic Henry Hedge, Theodore Parker, Elizabeth Palmer Peabody ve Henry David Thoreau vardı (Myserson, 2000:24). Emerson, transandantal grubun fikirlerini sunabilecekleri bir yayın organı olarak *The Dial* adlı bir derginin kurulmasına destek olmuştur ve yayın yönetmenliğini Henry David Thoreau üstlenmiştir. Emerson, 1841'de denemelerinin (*Essays*) ilk dizisini ve 1844'te denemelerin ikinci dizisini çıkarmıştır. Denemelerini, "History" (Tarih), "Compensation" (Bedel), "Friendship" (Dostluk), "The Poet" (Şair), "Politics" (Politika), "Self- Reliance" (Özgüven) ve "The Over-Soul" (Aşkın Ruh) başlıkları altında okuyucuya sunmuştur. Bu çalışmalarıyla Amerika'nın sahici seslerinden biri olmuştur. Şiirleri, *Poems* başlığı altında 1846'da çıkmıştır. Şiirleri içerisinde kızıl hastalığı nedeniyle vefat eden oğlu Waldo için duyduğu hüznü yansıtan "Threnody" (Ağıt) başlığı altında yazdığı bir ağıt şiiri de bulunmaktadır. Emerson, 1847'de tekrar Avrupa'ya seyahat etmiştir. İngiltere'de başarılı konferanslar vermiştir. İngiliz yazarlarla tanışmış ve edindiği bilgileri, 1856'da "English Traits" (İngilizlerin Özellikleri) başlığı altında yayınlamıştır. "Adresses and Lectures" (Nutuklar ve

Konferanslar) adlı bir koleksiyonu 1849'da ve "Representative Men" (İnsanlığı Örnekleyenler) ise 1850'de yayınlanmıştır. 1867'de "May-Day" (Bir Mayıs) ve "Other Pieces" (Diğer Çalışmalar) ve şiirleri ile birlikte diğer denemeleri "Society and Solitude" (Topluluk ve Yalnızlık) 1870'de yayınlanmıştır. 1879'da Concord Felsefe Okulu'nun kurucu üyelerinden olmuştur. Sağlık durumu kötüye gittiğinden ne yazık ki ders vermeye devam edememiştir. Akciğerlerindeki rahatsızlıktan ötürü 27 Nisan 1882'de vefat etmiştir (Richardson, 1990: 7).

Behnam M. Fomeshi (2011)'nin hazırlamış olduğu Emerson'ın hayatının kronolojisinden faydalanarak hazırlamış olduğumuz sıralama şöyledir:

1803- Saygıdeğer William ve Ruth Huskins Emerson'ın oğlu Ralph Waldo Emerson 25 Mayıs'ta Boston'da dünyaya geldi.

1811- Emerson'ın babası 12 Mayıs'ta mide kanserinden vefat etti.

1812- Emerson Boston Devlet Latin Okulu'na girdi. Şiir yazmaya başladı.

1817- Harvard College'a girdi.

1820- Mecmualarını yazmaya başladı.

1821- Ağustos ayında Harvard Üniversitesi'nden mezun oldu. Erkek kardeşi William'ın Genç Hanımlar için olan okulunda eğitim vermeye başladı.

1824- Kendini dini çalışmalara adadı.

1825- Genç Hanımlar için olan okulda çalışmayı bıraktı ve Harvard İlahiyat Fakültesine girdi.

1826-27- Vaaz verme ehliyetini aldı. Türberküloz endişesi ile Güney Karolina eyaletinde Charleston'a seyahat etti sonra, sağlığını güçlendirmek için Florida'da St. Agustine'e gitti.

1828- Ellen Louisa Tucker ile nişanlandı.

1829- Boston'da İkinci Üniteryan Kilisesine papaz olarak atandı. Eylül ayında Ellen Tucker ile evlendi.

1831- Ellen henüz 19 yaşındayken tüberküloz sebebiyle 8 Şubat'ta vefat etti.

1832-33- İkinci Kiliseden ayrıldı ve Avrupaya seyahat etti Carlyle, Mill, Coleridge ve Wordsworth'ü ziyaret etti.

1833-34- "The Uses of Natural History" Başlığında bir konferans verdi.

1835- Alcott ve Fuller ile tanıştı. Lydia Jackson ile evlendi.

1835-36- "English Literature" başlığında bir konferans verdi

1836- İsimsiz bir şekilde 'Nature'ı yayınladı. Transandantal Klüp ile tanıştı. İlk çocuğu Waldo 30 Ekim'de dünyaya geldi.

1836-37- "Philosophy of History" başlıklı bir konferans verdi.

1837- "The American Scholar" ı yazdı. Harvard's Phi Beta Kappa Society'de söylev verdi.

1837-38- "Human Culture" başlıklı bir konferans sundu.

1838- Harvard İlahiyat Fakültesi son sınıf öğrencisi iken tartışmalı bir söylev sundu.

1838-39- "Human Life" üzerine bir konferans verdi.

1839- İlk kızı Ellen, 24 Şubat'ta dünyaya geldi.

1839-40- "The Present Age" başlıklı bir konferans verdi.

1840- Transandantalist dergi The Dial yayınlandı.

1841- Denemelerinin ilk serisi yayınlandı, kızı Edith 22 Kasım'da dünyaya geldi.

1841-42- "The Times" başlıklı bir konferans verdi.

1842- Oğlu Waldo, kızıl hastalığından vefat etti.

1844- Oğlu Edward Waldo 10 Temmuz'da dünyaya geldi. Denemelerinin ikinci serisini yayınladı.

1845-46- "Representative Men" üzerine bir konferans verdi.

1846- Aralık ayında şiirlerini yayınladı.

1847-48- Avrupa'ya ikinci kez seyahat etti. Carlyle ve diğer önemli edebiyatçıları ziyaret etti.

1849- Nature yayınlandı.

1850- Representative Men, Ocak ayında yayınlandı.

1851- "The Conduct of Life" üzerine çeşitli konferanslar sundu.

1853- Annesi 84 yaşında vefat etti.

1854- Harvard İlahiyat Fakültesinde şiir üzerine eğitim verdi.

1855- Whitman, Leaves of Grass'ı yayınladı bunun üzerine Emerson Whitman'a başarısını tebrik etmek için bir mektup gönderdi.

1856- Ağustos ayında English Traits yayınlandı.

1860- The Conduct of Life yayınlandı.

1862- Washington, D.C'de "American Civilization" üzerine bir konferans verdi. Başkan Lincoln ile tanıştı.

1865- Abraham Lincoln'ü methetti.

1866- Harvard'tan onursal doktora aldı.

1867- Nisan ayında, May-Day ve diğer eserleri yayınlandı. "The Progress of Culture"ı the Phi Beta Kappa Society'ye sundu.

1870- Society and Solitude yayınlandı; "Natural History of Intellect" Üzerine bir konferans verdi.

1871- Kaliforniya'ya seyahat etti. Natüralist John Muir ile tanıştı.

1872-73- Üçüncü seyahatini yaptı.

1875- Aralık ayında Letters and Social Aims yayınlandı.

1876- Seçme şiirleri yayınlandı.

1882- 27 Nisan'da zatüree sebebiyle vefat etti ve Concord'da defnedildi.

(Fomeshi, 2011)

Mevlâna Celâleddin ve Emerson'ın düşüncelerini şekillendiren yaşamlarından ve aldıkları eğitimlerden bahsettiğimiz Birinci Bölüm'ün ardından İkinci Bölümde, her iki düşünürün mistik görüşleri üzerine eserlerinden örneklerle ayrıntılı bilgiler sunacağız.

İKİNCİ BÖLÜM

TASAVVUF VE AŞKINCILIK (TRANSANDANTALİZM)

2.1.Ralph Waldo Emerson Felsefesi: Aşkıncılık (transandantalizm)

Aşkıncılık (Transandantalizm), 19. yüzyılda Amerika Birleşik Devleti'nin doğusunda ortaya çıkmış felsefî bir akımdır. Transandantalizm, esas olarak, İngiliz ve Alman romantizminden, Herder ve Schleiermarcher'den, Hume'un skeptisizminden, Alman idealizmi ve Immanuel Kant'ın felsefesinden doğmuştur. Hint mistisizminden de etkilenmiştir. Bu felsefî akım, insan ve doğanın özünde var olan iyiliğin, toplum ve kurumlar tarafından kirletilmeye çalışıldığını duyurmak istemiştir. Bireyin kendine olan güvenini kazanması ve bağımsız olabilmesi için bir farkındalık sahibi olması gerektiğini savunmuştur.[1] Transandantalizm[2], kâinatı bütüncül bir birlik olarak görmüş ve insanın doğru olan eylemde bulunabilecek yeterliliğe sahip olduğunu ileri sürmüştür (Robinson, 2003: 33). Transandantalizm, Emerson'ın ifade ettiği The Over-Soul (Aşkın Ruh)'un insan ve doğanın her bir zerresine sirayet etmiş tinsel bir mevcudiyet olduğu görüşünü savunmuştur. The Over-Soul, aslında, edebi dilde ifade tarzıyla Tanrı'ya işaret etmektedir (Mclntyre, 2006: 2; Robinson, 2003: 34). Transandantalizm, insanın ruhundaki sınırsız güce, Tanrı'nın doğada, yaratıcılığındaki güzellikten kendini yansıttığına, sonsuz iyiliğe, sezgi ve ilham gücüne inanan bir felsefe sistemidir (Mendell, 1937: 19).

---

1 Bkz.: Stanford Encyclopedia of Philosophy, (https://plato.stanford.edu/entries/transcendentalism/, Erişim Tarihi: 8 Haziran 2019).

2 "Aşkınlık. Transandantal. Görülen, bilinen, yaşanılan, tecrübî dünyanın ötesine geçerek ya da söz yerindeyse bütün bunların üstüne çıkarak bir nevi aşkın bir âlemle buluşmanın ruh haliyle yazılmış sanat- edebiyat eserlerini nitelemek için kullanılan bir terim. Sanatkârın kendini aşma hâli, sanat eserinde aşk, ölüm, tabiat, Tanrı, kâinat gibi birtakım motiflerle ortaya çıkabilir. İyi sanat eserleri, çoğu zaman, 'alıcı'sına da, bu aşkınlığı yaşatır" (Turan Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, İz Yay., İstanbul, s. 46).

Ralph Waldo Emerson, doğayı, gittikçe kendinden uzaklaşan insanın, ruhunu geri kazanmasını, dünyasında sonsuz ve esas olan güzelliği görebilmesini ve kendini iyileştirebilmesini sağlayacak bir kaynak olarak görmüştür. Ona göre, kişinin, Yaratıcı'nın evrendeki yarattıkları üzerindeki hakikatini görebilmesi ve anlamlandırabilmesi için sezgi gücüne ihtiyacı vardır. Sezgi, evrendeki tüm kaynaklardaki derinliği görebilmeyi, anlamlandırabilmeyi sağlamaktadır ve belirsizliği ortadan kaldırmaktadır (Myerson, 2000: 22-24). Bu bağlamda, Emerson, *"Hakikat zihnimize doğuyorsa, birdenbire onun boyutlarına genişliyoruz, dünyalar kadar oluyoruz. Yasa getiriciler gibiyiz; Doğa adına konuşuyoruz; yalvaç oluyor ve ilhamla doluyoruz"* demiştir (Emerson, 2016a: 39).

Tasavvuf'ta da benzer şekilde, akıl yürütmeden çok sezgi ve ilham yoluyla bilgi elde edilmektedir. Kişi, hakikati ayne'l-yakîn olarak müşahede edebilmektedir. Hâl ile elde edilen bilginin kişi için güvenilirliği daha yüksektir. Kişi, hakikati bir hâl üzere keşfedebilmektedir. Bu sebeple, Tasavvuf, bir keşif yoludur denilebilir (Vural, 2014: 65-73). Emerson, insanın doğada kendi gerçekliğini, kâinattan yansıyan işaretlerle keşfedebileceğini düşünür.

Emerson, kişinin kalıplaşmış bilgilerden, başkalarının yazdıklarına göre yahut söylediklerine göre şekillenen bir yaşamdan uzak olmasının gerekliliğini belirtmeye çalışmıştır: *"İnsan -ozanların ve bilgelerin gökkubbesindeki perdahtan çok kendi içinden gelip zihninde yanan ışığı görüp seyretmeyi öğrenmelidir. Ne var ki, insan kendi fikrini farkında olmadan kapı dışarı eder, çünkü onundur"* (Emerson, 2013: 38). İnsan'ın kendi kalbinden gelen düşüncenin doğruluğuna inanması gerektiğini savunmuştur ve insanın kendine güvenmesi yönünde bir telkinde bulunmuştur. Ona göre insan en değişken hâller içine girebilendir (Emerson, 1961: 18).

Emerson'ın mistik ve felsefî unsurları içine alan düşünce dünyası, her zaman insanı merkez almaktadır (Emerson, 2016a: 10-11). Aynı zamanda doğa ve insan'ı bir bütün olarak ele almış ve doğa-insan ilişkisinde, doğa'nın zor şartlar altına düşen

insanı sahiplenici gücünden bahsetmiştir: *"İnsan, zayıfken, yeryüzü onu sahiplenir, ona beynin ve güçlü duyguların tohumunu eker. Yavaş yavaş o da yeryüzünü sahiplenir, düşüncesinin güzel düzeni ve üretkenliği içinde bağlarını bahçelerini yetiştirir"* (Emerson, 2016a: 52). Ona göre, aslında, insan ve doğa kendi içinde bütünlüğünü sağlayabilirse birbirini besleyen bir manevi güç haline gelebilmektedir. Emerson, insan-doğa ilişkisinin kendisinde uyandırdığı hayranlığı şöyle ifade etmiştir: *"Bizi aslında insandan, insanın üstün yanlarından başka hiçbir konu ilgilendirmiyor ve her ne kadar doğadaki mükemmel yasanın bilincinde olsak da, o sadece insanla olan ilişkisiyle, onun zihninde kök salmış haliyle bizde hayranlık uyandırıyor"* (Emerson, 2016a: 224).

Emerson'ın düşünce dünyası ve fikirleri, Henry Thoreau, Margaret Fuller, Walt Whitman, William James, John Dewey, Robert Frost, Friedrich Nietzsche, Marcel Proust, Virginia Woolf gibi Amerikan Edebiyatının tanınmış isimlerini ve pek çok yazarı etkilemiştir (Richardson, 1990: 7). Emerson, hiçbir zaman topluma karşı olmamış, yalnızca toplumsal uydumculuğa karşı bir tavır sergilemiştir. Emerson'ın tanımladığı kendine güvenen birey, eşitliği tam olarak kavramış, özfarkındalık sahibi, kendi kendini kontrol edebilecek yeterliliğe sahip anarşik değil de otarşik bir kişidir (Richardson, 1990: 7). Toplum için bir iyilik öğretisi çağrısı yapmıştır. Çünkü iyilik ve kötülük insanın çevresinde her an etkiye hazırdır. İnsan kendi erdemleri doğrultusunda çevresini şekillendirmektedir. Emerson, *"Neysek öyle bilinir, tanınırız. Kişilik, irademizin dışında bir şeyler öğretir. İnsanlar erdemlerini ya da kötülüklerini yalnızca aleni davranışlarla belli ettiklerini sanırlar, erdemin ya da kötülüğün her an soluduğunu görmezler"* (Emerson, 2013: 45) demiştir.

Emerson'ın düşünce dünyasına Doğu'ya olan ilgisi çok tesir etmiştir. Hint felsefesi ve edebiyatından önemli ölçüde etkilenmiştir. Emerson, İran şiirine ve şairlerine karşı derin bir yakınlık hissi duymuştur (Fomeshi, 2011: 89). Sa'di'yi ve Hâfız'ın şiirlerini çok sevmiş hatta Sâ'di şiirlerinin çevirilerinden birine ön söz yazmıştır. Şiirleri arasında Hâfız'dan, İbn Yemin'den, Enverî'den, Seyid

Nimetullah'tan, Ömer Hayyam'dan, Nizamî'den çevirilere yer yermiştir. Sa'di'ye bir şiir yazmıştır. Franklin Lewis'in *Mevlânâ Geçmiş ve Şimdi, Doğu ve Batı* adlı kitabında bildirdiğine göre, Emerson, Mevlâna Celâleddin'e ait bir şiiri "Ruh" başlığı altında çevirmiş fakat ismini belirtmemiştir, yalnızca şiirin altına 'Persian' yazmıştır (Lewis, 2010: 642-43):

"I am the falcon of the spirit world	*"Ruhlar aleminin şahiniyim,*
Escaped out of the highest heaven	*en yukarı semadan kaçtım.*
Who out of desire of the hunt,	*Av arzusuna kapılarak,*
Am fallen into earthly form	*dünyevi surete düştüm.*
Of Mount Kaf am I the Simorg	*Kaf dağının simurguyum ben,*
Whom the net of Being holds imprisoned	*varlık ağı tarafından hapsedilmiş.*
Of paradise am I the Peacock,	*Cennetin tavuskuşuyum ben,*
Who has escaped from his nest"	*Yuvasından kaçıp gitmiş."*

Emerson, Asya'yı 'birlik yeri', Avrupa'yı ise 'Çeşitlilik dünyası' olarak görmüştür. Asya'ya olan tutkusu, eşi Lydia'ya "Mine Asia" (Benim Asya'm) olarak seslenmesinden açıkça görülmektedir (Carpenter, 1930: 148; Aminravazi, 2014: 55). Doğu düşünce ve edebiyatına olan ilgisi Emerson'ın, Mevlâna Celâleddin'in felsefi görüşlerine yakınlığını ortaya koymaktadır. Ruhunu, mistik şiirlerle beslemiştir. Böylelikle Amerika'ya Doğu mistisizmini de taşımış olmuştur. Mevlâna Celâleddin'in kâmil insan yani sufi olarak tanımlanan kişinin ilmi kitaplardan değil Allah'tan öğrendiğini belirttiği gibi, Emerson'a göre de şair olan kişi kitaplardan değil Allah'tan bir ilimle şiirlerini söyleyendir. Mevlâna Celâleddin ve Emerson'ın eserlerinde kullandıkları imgelere bakıldığında, insan, Mevlâna Celâleddin'de bir 'ney', Emerson'da ise görkemli bir 'dağ' yahut küçük bir 'sincap' olarak karşımıza

çıkabilmektedir. Behnam Mirzababazadeh Fomeshi'nin Mansur Ekhtiar'dan aktardığına göre, Emerson'ın Mevlâna Celâleddin'e karşı çok derin bir bağı olmamıştır, öyle olsaydı ona olan düşkünlüğünü dile getirir ve onu 'üstün şair' olarak tanımlardı (Fomeshi, 2011: 56).

İlk Avrupa gezisinde, 1833 yılında Emerson'ın Chancery Lane'de Edward Lumley adlı bir kitapçıdan pek çok kitap satın almıştır. Bu kitaplar içinde Kur'ân-ı Kerîm olduğu görülmüştür (Einboden, 2012: 153-154). Emerson'ın Avrupa gezisinden sonra hayatında büyük gelişmeler olmuştur. Bu gezisi ardından özgüveni daha da artmış olduğu özellikle bu tarihten sonra denemeler yazmaya konferanslar vermeye başladığı bilinmektedir. Aslında, Emerson, kendini tedavi etmek niyetiyle çıktığı yolculuktan hem bedenini hem de ruhunu iyileştirerek dönmüştür. Ruhun manevi seyri yine yolculukla gerçekleşmiştir. Emerson, kişinin kendi mana yolculuğunda neyi aradığının farkına varması gerektiğini belirtmiştir (Emerson, 2016a: 54) Arayış içinde olan insanın olgunlaşması zamanla belli mertebeleri aşarak gerçekleşecektir. Emerson, *"Zaman güzel bir oyuncak değil midir? Yaşam size tüm karnavallara bedel maskeler gösterecektir"* (Emerson, 2016a: 248) demiştir. Duyguların, aklın, hislerin yanılsamalarına düşmeyip kişinin 'ânın ezgisini' işitebilmesi gerekmektedir.

Emerson'ın mistik yönünden ve transandantalist görüşünden bahsettik, sıradaki kısımda, Emerson'ın düşüncelerine tesir ettiğini düşündüğümüz ve her anın hakikatli olan sırrına erişmiş âlim Mevlâna Celâleddin'in tasavvufi görüşünden bahsedeceğiz.

2.2.Mevlâna Felsefesi: Tasavvuf

Tasavvuf, kalbi, içinde saklı olan sırrı unutturan şeylerden arındırma, güzel huy edinme, kâmil insan olma, mutlak hakikati keşfetme ve temaşa etme yoludur (Uludağ, 2012: 345). Başka bir tanıma göre, *"ne bir şeye mâlik olman, ne de bir*

şeyin sana mâlik olmasıdır" (Kuşeyrî, 2014: 368). Kişinin, dünya'ya ait olan şeylere tutsak kalmayışıdır. Ruhun özgürlüğüdür (Schimmel, 2012: 34). Diğer bir tarife göre ise, *"Tasavvuf, dini zevk hâline getiren yöntemdir"* (Kılıç, 2017: 315). Yani kişide vecd ve muhabbet halinin hasıl olmasıdır. Mevlânâ Celâleddin ise şu şekilde bir tanım yapmıştır: *"Tasavvuf nedir?" (diye bir büyüğe sorulunca) dedi ki "Hüzün geldiğinde kalpte duyulan huzurdur"* (Mesnevî, c. III, b. 3260).

Tasavvufun esas konusu ise âdemdir. Âdem, yani insan, Hakk'ın ulu esmasının tecelli makamı olduğunun idrakine, birlik nuru ile lütuflandırılmış olmanın manasına erişmesi ancak kendini bilmesi ile mümkün olacaktır. Hakk zâtî isimlerini Âdeme öğreterek muhabbetini tamamlamış ve halifesi kılmıştır (İbn Arabî, 2013: 8-10). İnsan, harflerin hakikatine agâh kılınmış, varlık, bu harflerin sırrı ile mevcudiyet kazanmıştır (İbn Arabî, 2013: 30). Varlık ise, Heidegger'in tanımına göre: *"Varlık hep bir varolanın varlığıdır"* (Heidegger, 2011: 9). Bu anlamda, Tasavvuf yolu, var olanın varlığında yok olmaktır denilebilir.

İnsan kendinde ve baktığı her yerde Yaratıcı'yı görecektir. Fakat O'nu tarif etmek imkansızdır. Var olan her şey O'nun varlığında yok olmuştur. Ve yalnız O kalmıştır. O hiç değişmeyecektir, yarattıkları, yani varlık (mevcut olanlar) ise sürekli bir değişim içindedir (Çavuşoğlu, 2007: 40). Nitekim, Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurulmuştur:

> *"Doğu da Allah'ındır batı da. Nereye dönerseniz Allah'ın zâtı oradadır. Şüphesiz Allah (zât ve sıfatlarında) sınırsızdır, her şeyi bilmektedir"* (Bakara, 2:115).

İnsan, Allah'ın yaratıcılığındaki kudretini ve tecellisini seyreder. Fakat Yaratıcının 'Zât'ı üzerine tefekkür edemez (Schimmel, 2012: 24). Yüce Allah Zâtının dünya gözüyle görülemeyeceğini bildirmiştir.[3]

İnsanın dünya yolculuğunda içindeki ilahi vahidiyet sırrı ile kendi aslının hakikatini keşfetmeye meyli, onu mânâ bulacağı bir kapı arayışı içine çekmiştir. Dünyevi tesir altında kalıp verdiği ilahî sözü unutan insan, bir arayış içine girmiştir. [4] İşte bu arayış içinde olan kimse, kendini biliş iştiyakiyle adım attığı yolda Yüce Allah'ın işaret ettiği hal üzere ilerlemelidir. *Kur'ân-ı Kerîm*'de şöyle buyurulmuştur: *"...sana buyurulduğu gibi dosdoğru ol"* (Hûd, 11:112).

Tasavvuf'ta kişinin içinde bulunduğu bu yolculuğa 'seyr-i sülûk' denir. Her kişinin seyri kendi manevi ahvaline göre çeşitli merhalelerde gerçekleşir (Cebecioğlu: 2009: 565). Kişi, önce kendi manevi dünyasını güzelleştirmelidir. Kendini safi kılan toplumu da arındıracaktır. Mevlâna Celâleddin şöyle söylemiştir: *"Kendinde noksan görmeyen kimse Allah-ı Zü'l-celâl tarafına yücelemez. Kendi eksikliğini görüp tanıyan kişi, kendisini olgunlaştırmaya on atla koşar"* (Mesnevî, c. I, b. 3213). Mevlâna Celâleddin'e göre, kişi kendi iradesi doğrultusunda doğru olan hali seçip, o hal içinde kendini olgunlaştırma yolunda ilerlerse, o halin kendisine getireceği güzellikle ödüllendirilecektir (Lewis, 2010: 458). Mevlâna Celâleddin'e göre, irade kişinin en belirleyici yanıdır. Öyle ki, özgür irade, *"Tanrı'nın insana bahşettiği bir emanettir"* (Chittick, 2016b: 152) denilmiştir. Bahşedilmiş bu iradeye

[3] "Mûsâ, tayin ettiğimiz vakitte (Tûr'a) gelip de rabbi onunla konuştuğunda o, "Rabbim! Bana görün; sana bakayım" dedi. Rabbi, "Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak; eğer o yerinde durabilirse sen de beni görebilirsin" buyurdu. Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti; Mûsâ da bayılıp düştü. Kendine gelince dedi ki: "Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tövbe ettim; ben inananların ilkiyim" (Kur'an-ı Kerîm, 7:143).

[4] "Rabbin Âdemoğulları'ndan -onların sırtlarından- zürriyetlerini alıp bunları kendileri hakkındaki şu sözleşmeye şahit tutmuştu: Ben sizin rabbiniz değil miyim? "Elbette öyle! Tanıklık ederiz" dediler. Böyle yaptık ki kıyamet gününde, "Bizim bundan haberimiz yoktu" demeyesiniz" (Kur'ân-ı Kerîm, 7:172).

ve farkındalığa rağmen, modern dünyada insan kendi ilahi mevcudiyetinin hakikatini unutmaya başlamıştır. Öncelikle kişinin bir yakınlık arzusuyla tevbe etmesi gerekmektedir. Tevbe, kişinin bilinç sahibi olması neticesinde gerçekleşir. Kişinin önce tevbe etmesi ve sonra odaklanması önemlidir. Mahmut Erol Kılıç, Tasavvuf'ta murâkabe[5] makamının yani 'odaklanma'nın önemini vurgulamış ve tasavvuf yolunun yolcusunun bu makamdaki hallerini şöyle tarif etmiştir:

"Mûrakabe-i ru'yet: Allah beni görüyor.

Mûrakabe-i maiyyet: Allah benimle beraber.

Murâkabe-i kurbiyyet: Allah bana benden daha yakın.

Mûrakabe-i vahdet: Varım dersem yokum, yokum dersem varım.

Mûrakabe-i fenâ: Ben O'nsuz yokum.

Mûrakabe-i bekâ: Ben O'nunla varım" (Kılıç, 2017: 322-323).

İnsan, kendindeki ilahi gücün farkına varıp varlığını birleyince kendini bulacaktır. Bu durumda kişide bir farkındalık söz konusudur. Farkındalık kişiyi, varlığı üzerinde tefekküre çekecektir.

> *"Mevlânâ'ya göre, insan hem dünyevî, hem Tanrısal özellikleri barındıran, çift tabiatlı bir yaratık olduğuna işaret etmektedir. Ontolojik olarak insan bir yanıyla ilahî ve metafizik değerlerin taşıyıcısı iken, diğer yanıyla, fiziki bir varlık olarak canlılar dünyasının, duyular âleminin, oluş ve bozuluşun içerisine dâhil olmaktadır. Mevlânâ, insanın sahip olduğu bu iki boyutu, aralarında sürekli bir mücadelenin bulunduğu alan olarak betimlemektedir"* (Nesterova, 2011: 135-136).

[5] "Kulun, 'Hak, bütün hal ve hareketlerime vâkıftır' şeklinde bir şuur ve idrak içinde olması" (Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınları, 2012, s. 255).

Kişide mevcut olan ilahi güç, dünya tesiri altında zihnin dağınıklığı arasında unutulmuştur. Kişi ruhundaki bu gücün farkına varabilmeli ve tüm parçalanmışlıkları birleyebilmelidir. Mevlâna Celâleddin, insandaki ilahi gücün yüceliğini şöyle ifade etmiştir:

> *"Aziz dost! Sen, tek bir kişi değilsin; sen, bir âlemsin! Sen derin ve çok büyük bir denizsin. Ey insan-ı Kâmil! O senin muazzam varlığın, belki dokuz yüz kattır; dibi, kıyısı olmayan denizdir. Yüzlerce âlem, o denizde gark olup gitmiştir!"* (Mesnevî, c. III, b. 1302-1303, çev. Şefik Can).

Yüce Allah'ın insana kerem eylediği bu güç için, kişi, her an şükürkâr olmalıdır ve muhabbetle O'nu zikretmelidir. Muhabbet kişiyi daha yüce mertebelere çıkaracaktır. Muhabbet, kişinin Yüce Allah'ı hissedişinde ve heyecan duyuşundadır. Kişi, bu muhabbetli halin sonucunda, onu bu halden uzaklaştıracak ve yaratılmışlığındaki gücü unutturacak her şeyi terk etmeye başlayacaktır (Kuşeyrî, 2014: 405-6). Bu terk ediş aslında kişinin tevhît[6] edişidir. Bir an içinde bu dünya varlığından yok oluştur. Tevhît, *"sonsuzluğa açılan bir kapıdır"* (Merter, 2017: 123) denilebilir. Mevlânâ Celâleddin, *"Allah'ı bir bilmeyi öğrenmek nedir? Kendini bir'in önünde yakmak"* (Mesnevî, c. I, b. 3008) demiştir. Ancak, tevhit'ten kopan insan ise 'Ben', 'Sen', 'O' ayrımına düşmektedir.

Mevlânâ Celâleddin'in tüm eserlerinde, insan'ın hikmetli ve kıymetli oluşunu anlatan sözler mevcuttur. Onun sözleri, insan'ın Hakk ile bir oluşuna, ilahi sırrın insanda var oluşuna dair manalar içermektedir. Kişinin bu hakikate ermesi için kendine dönüp varlığındaki hakikati bulma yolunda kendini safi kılması gerekmektedir. Sâfi olan kişi, kendi manasını bulmuş, sonsuz olan anın içinde kendini Yüce Allah'ın varlığında yok edebilmiştir.

[6] "Tevhid, bir görme, bir bilme halidir" (Uludağ, age, s. 359).

Mevlâna Celâleddin'in şiirsel ifade dili, anlatım üslubu, Kur'ân-ı Kerîm referanslıdır. Bu dili, gizli anlamların daha iyi anlaşılması için kullanmıştır. Tasavvufî edebiyatta, şairler, Kur'ân-ı Kerîm'in daha iyi anlaşılması ve hatırlanması, insanın mistik yolculuğunun, manevi mertebelerin, dini ve felsefî unsurların daha iyi anlaşılması maksadıyla Kur'ân-ı Kerîm esaslı ve referanslı şiirler söylemiş ve yazmışlardır. Mevlâna Celâleddin gibi tasavvufi şerh mahiyetinde eserleri olan şairlerin manevi yükselişi, alemdeki güzellikleri seyrediş ve bunlardan zevk alış ile olmuştur. Bu hâl üzere söylemek istediklerini söylemiş, şerh etmişlerdir. Bu gibi eserleri, Nezaket Memmedli, 'tasavvufî şerh' değil de 'şerhte tasavvuf' olarak tanımlamıştır (Memmedli, 2011: 6). Metnin içinde bizim için beliren hakikat ve bize düşen anlam tasavvufî bilginin esasıdır.

Mevlâna Celâleddin'in eserlerine bakıldığında, insanın ifade etmekte zorlandığı ve tanımlayamadığı bir hâl, bir his yahut bir yaşantı isteğinin getirdiği arayış durumunda muhabbetli bir yaklaşımın sonucu olarak ortaya çıkan şevk hâli ile kişi talep etmeye meyleder. Bu aslında bilgiye ve hisse ulaşmadaki ilk adımdır:

> *"Ne renk olduğumu, gündüze mi geceye mi benzediğimi anlamam için yüzümü ne zaman görebilirim ki?"* (Mesnevî, c. I, b. 92).
>
> *"Kendi canımın izini arayıp duruyordum, fakat kimsede benim izim görünmüyordu.*
>
> *Dedim, öyleyse ayna ne işe yarar? Herkesin kendisinin ne ve kim olduğunu görmesine yaramaz mı?"* (Mesnevî, c. I, b. 92-93).
>
> *"Bu arayış dünyasında her kişinin yuları kendine özgü tavlaya bağlıdır"* (Mesnevî, c. 3, b. 2076).

Kişi, önce talep etmelidir. Talep ediş, aradığı her ne ise onu bulmak iştiyakıdır. Esasen, Yüce Allah'ın talebiyle talip[7] oluştur. Talip oluş, *Fihi Mâ Fih*'in ellinci fasılında şöyle aktarılmıştır:

> *"Her şeyi aramadıkça bulamazsın. (Yalnız) Bu dost müstesna. Çünkü onu bulmadıkça aramazsın. İnsan talebi ne demektir? Bulamadığı bir şeyi aramak ve gece gündüz onu aramakla (vakit) geçirmektir. Ancak bulduğu ve maksadının hâsıl olduğu halde o şeyi talep, şaşılacak bir şeydir ve böyle bir talep, insanın vehmine sığmaz. İnsanoğlu; bunu tasavvur edemez. Çünkü insanın talebi, bulmamış olduğu yeni bir şey içindir. Bu talep ise, bulduğu hâlde istemektir ve bu Hakk'ın talebidir. Çünkü ulu Tanrı her şeyi bulmuştur ve her şey onun kudretinde mevcuttur"* (Rumi, 2010a: 215).

Aynı şekilde, Emerson, *Tecrübe* adlı denemesinde *"Nerede buluruz kendimizi?"* sorusunu sormuştur (Emerson, 2013: 131). Kişiyi, mana'yı bulmaya yönlendiren güç aslında kişinin kendine dönüp bu soruları sorabilmesindedir. Emerson'a göre, *"aramak başka bir şeydir; bulmak ise bambaşka"* (Emerson, 2013: 95). Bambaşka olan şey nedir? Aradığı nedir? diye sorulacak olursa Mevlâna Celâleddin'in *"kendi aşkını aramaktadır"* (Mesnevî, c. I, b. 1575) sözü bir cevap olabilmektedir.

Âlemdeki tüm mevcudiyetin her bir zerresinde Yüce Allah'ın isimleri tecelli eder. Her gönülde, her gözde, içte ve dışta, sorulan sorunun kendisinde ve soranın kendisindedir. Talep eden ile talep edilen birdir:

> *"O olmayınca bulamadım yolu Hakka;*

[7] "Talep/Talip: i. ar. 2. tas. Matlûbu bulmak ve murada nail olmak için O'nu araştırma. Cüneyd'e göre, "talep eden bulur" (men talebe vecede). Şibli'ye göre de (tam tersine) "bulan, arar" (ATE 623). Matlûp (aranan) olmak talip (arayan) olmaktan iyi olmakla beraber talep iyidir. Talebi olmayanın matlubu yoktur demektir" (Uludağ, age, s. 342).

Orada oldum Hakla diri, buldum, beka.

Kendimi, kendim yitirdim; yine bulam kendimi;

Hep olursun, hiç edince, kendi kendini" (Muhiddin-i Arabî, 2014: 52).

Mevlâna Celâleddin, *"Sen kendinden yola çıkıyorsun; o sendedir"* (Mesnevî, c. III, b. 4368) demiştir. Ona göre, kendinden, kendine yola çıkan için tüm anlam kişiye açılmak isteyecektir:

> *"Anlam kapısını çalınca açarlar sana. Düşünce kanadını çırp da seni akdoğan yapsınlar"* (Mesnevî, c. I, b. 2869).
>
> *"A kapı, kapı arayana açık ol da kabuklar seninle öze/içe kavuşsun"* (Mesnevî, c. I, b. 3763).

İnsanın hakikati yani aradığı mânâ kendi varlığı içinde sırlanmıştır. Bu hakikate erişebilmek de ancak kibr[8], gazab[9], hased[10] gibi perdelerden gönlü arındırmakla mümkün olabilecektir. Gönlü hakikati görmesine engel olan bu perdelerden arındırmış olan kişi İnsan-ı Kâmil'dir. Saklanmış olanın kendisinde olduğunu bilen hazineyi varlık harabesinde bulabilmiş olandır. İnsan, el-âlemi'l-kebir'de yani büyük dünyada Ümmü'l kitâb (Kitab'ın anası)'dır. Mevlâna

---

[8] "Kibir: Arapça. Büyüklenme demektir. Yerilen nefis hastalıklarındandır. "Haksız yere yeryüzünde büyüklük taslayanları, âyetlerimden çevireceğim." (A'râf:146) âyeti kerimesi ile, Allah kibirlileri yerer. Kibirli, kendini herkesten üstün görür; başkasını beğenmez; herkesi eleştirir" (Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Kitabevi yay., 5. Baskı, İstanbul, s. 375-376).

[9] "Gazab: Arapça. Öfke, kızgınlık, dargınlık gibi manaları ihtivâ eder. Bu, Allah'ın şeytanı yarattığı ateştendir. Peygamberimiz (s) "Gazaplanıp da cehenneme yaklaşmayan kimse yoktur." demiştir" (age, s. 228).

[10] "Hased: Arapça, çekememek manasında bir kelime. Tasavvuf ehline göre, hased kendine nimet verilen kişiden, o nimetin gitmesini arzu etmek demektir. Hasedin, insana ait hâllerin en kötüsü, şeytanın fillerinin en güzeli olduğu söylenmiştir. Çekemeyen kişinin en özgün vasfı, bir kişiyi görünce yüzüne karşı iyi davranması, yanından ayrılınca ardından gıybet yapması, belâ ve sıkıntı geldiği zaman feryâd etmesidir" (age, s. 254).

Celâleddin, insan'nın kâinatın tüm sırlarının yazılmış olduğu bir kitap olduğunu söyler (Vitray, 2012: 144,183).

Mevlâna Celâleddin'in tasavvufi görüşünden ve Emerson'ın transandantalist felsefesinden bahsettiğimiz bu bölümümüzün ardından, Üçüncü bölümde, her iki düşünürün de gören ve görünenin birliği hakikatiyle, insan-suret-mana-ruh içleminde incelediğimiz fikirlerini eserlerinden örneklerle sunacağız.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEVLÂNA VE RALPH WALDO EMERSON'IN ÖZDEŞ DÜŞÜNCELERİ IŞIĞINDA DOĞADAKİ MÜPHEM GÜCÜN İNSAN ÜZERİNDEKİ ÖZ-SAHİPLİĞİ

3.1. Doğa'da Görünen ve Gören

Sezgisel bakışı içine alan imgelem dünyası, aslında kişinin kendi-kendiliğinin, yaşamın ve yaşam-duygularının en incelikle işlendiği, keşfedilmeye açık bir gerçekliktir. Metnin içinde basit görünen herhangi bir 'kelime görüntüsü' evrensel ve toplumsal dokuya işaret edebilmektedir. Bir bakıma duygu-hatırlatıcı görev üstlenmektedir. Mevlâna Celâleddin ve Ralph Waldo Emerson'ın eserlerinde öznel gerçekliğin ve dış gerçekliğin iç-içeliğiyle yolunu bulan bir anlam silsilesinin temel izlek içerisinde yolunu bulduğu görülmektedir.

Yaşamına sahip çıkabilen birey ruhunu da anlayabilecektir. Ruh'un hakikatini özümsemiş olan insan, tüm mevcudiyetindeki anlamı kavrayabilecektir. İnsan, varlığındaki sırrı doğa'da mevcut olan imleri görebilip ve onları doğru okuyabildiği ölçüde keşfedebilecektir: *"Âdem, Hak'kın kendisi ile kendine baktığı ve onda kendini, bir başka ifade ile tüm isimlerinin belirişlerini gördüğü ayna gibidir"* (İbn Ârabi, 2013: 89).

Tüm hakikat doğada insanın kendisinde var olan ilahi bakışının ışığında okunabilir, öyle ki: *"Doğa'nın tüm gerçekleri, zihnin ebedî dilin gramerini oluşturan sözcükleridir"* (Emerson, 2016a: 238). Bu sözcükleri okuma kişinin algısı boyutunda derinleşecektir ve kişinin okuması neticesinde kendisine yansıyan yine yorumlayabildiği bir nitelikte kendisine kalacaktır. Emerson, *"Doğa, çok az sayıdaki yasanın sonsuz bileşimi ve tekrarıdır. O iyi bilinen eski havaları sayısız farklı biçimde mırıldanır"* (Emerson, 2013: 20) diyerek doğanın değişimiyle insanın

doğadan kendisine yansıyan hakikati yorumlaması da birbirinden farklı şekilde olacaktır. Emerson'ın doğa tanımı tam olarak çözümlenmiş değildir. Ona göre, doğa'ya canlılık veren insandır. Doğa tek başına bir kişiliğe sahip değildir. İnsanlar doğa ile iç içe olmalı ve doğa'ya yine doğa ile dokunabilmeyi bilmelidir (Fomeshi, 2011). Emerson'ın doğa'yı dinamik kılan unsurun insan olduğu görüşü ve farklı biçimlerin gönürlülüğünün, doğa'yı anlamlandırmada sebep olduğu çözümlenemeyiş durumu Mevlâna Celâleddin'in eserlerine bakıldığında daha 'çözümlü' ve 'berrak' olduğu söylenebilir. Mevlâna Celâleddin'in doğa tasvirleri daha canlı örnekler içermektedir. Emerson ise doğa'yı bütün olarak ele alıp genel bir yorum getirmiştir. Yani Emerson, Mevlâna Celâleddin'in iç unsurlarla örneklediği bir doğa tasvirinden çok bütün olarak verilen bir tasvirde bulunmuştur. Her iki düşünürün doğa'da görüneni anlam olarak ifadesi özdeştir denilebilir. Doğa'da görünenin anlamsal ifadesi ve örneklemi Emerson'da daha sınırlı Mevlâna Celâleddin'in eserlerinde ise daha yoğun ve içlemli olduğu görülmektedir. Bu konuda İsmail Kayaoğlu, Mevlâna Celâleddin'in tabiat tasvirlerini şöyle belirtmiştir:

> *"Tabiat tasvirlerinde: Gül bahçeleri, açan çiçek, düşen yaprak, harman yeri, kuru toprak, çiçekle dolu ova; parlaklık, karanlık, gece ayın bakışı, tan yerinin ağarması, gece gökyüzü; havadaki zerreler, dağdan esen yel, deniz dalgaları, tabiat olaylarının çeşitliliği ve yine bunların hâlden hâle girerek değişkenliği, adeta insan ömründeki değişiklikler gibi anlatıyor. Bunlar, insanın iç dünyasının, duygularının, bulundukları hâllere göre sembollerle tasvirleridir"* (Kayaoğlu, 1996: 115-123).

Mevlâna Celâleddin, Yüce Allah'ın Cemâlinin tecellisini, ağaçlarda, yapraklarda, kırlarda yani varlık âleminin her parçasında görebildiğini belirtir (Moshtagh Mehr, 151). Varlık âleminin her zerresinde hakikatli bir mânâ gizlidir.

Doğa'ya ve içindeki tüm görünürlüklere dikkatle yönelince, insan için her seferinde yeni bir mana keşfi gibi yeni bir biliş ve buluş gerçekleşecektir. Çünkü

doğayı anlamlandırmak, bir şairin herhangi bir nesneye bakışından binlerce ifade çıkarması gibi geniş bir mana dünyasının kapılarını açar. Emerson da Mevlâna Celâleddin gibi doğa'da görünen incelikli ruhun çeşitli tezahürlerini hissedebilmiştir:

> *"Doğa, değişken bir buluttur; hep aynı olan ve hiç aynı olmayan. Aynı fikri türler topluluğuna atar, tıpkı bir şairin tek bir hisseden yirmi hikaye çıkarması gibi. Maddenin katılığı ve kabalığı arasında, incelikli bir ruh her şeyi kendi arzusuna göre büküp eğer"* (Emerson, 2013: 19).

Emerson'ın ifade ettiği 'aynı fikr'in farklı bakışlarla yorumlanabilmesi, görünen alemdeki tüm renkler ve şekillerin ötesinde maddenin karanlığını aşıp ardında saklı kalmış aslında gizli olmayan, her kişi tarafından görülemeyen ilahi güzelliği tanımlayabilmektir: *"Her şeyin başında kendi ruhu, özü vardır; gözün, eşyanın şekli şemalini yansıtması gibi eşyanın ruhunu da nağme yansıtır"* (Emerson, 2013: 118).

Kâinatın mevcudiyeti önce bir 'düşünce' sonra 'söz' olarak yani 'ol' emriyle varlık kazanmıştır (İbn Arabî, 2013). Önce manası sonra mevcudiyeti gerçekleşmiştir. İnsan ise mevcudiyetteki mananın arayışı içindedir. Tecelli vasıflarını tanımlamak kendi varlığının da yüceliğini görebilmesini sağlayacaktır: *"İnsanın içinde bütünün ruhu, bilge bir sükûnet, her bir parçasının ve her bir zerrenin eşit ölçüde bağlantılı olduğu evrensel güzellik, o ebedi ve ezeli BİR olan mevcuttur"* (Emerson, 2013: 85).

İnsan, doğayı, hep bir ilk anlam'a yolculuk içinde seyretmektedir. Mevlâna Celâleddin hakikatin nurunun saklılığında insan'ı şöyle tanımlamıştır: *"Ruh (aslında) âşikardır, görülebilir; lâkin yakınlığın ziyâdeliğinden görünmez. İnsan, içi su ile dolu, dışı kuru bir küp gibidir"* (Rifâi, 2013: 153). Mananın gizli oluşunun hikmeti, insanın varlığında saklı olan ona hayat veren ilahi ruhun tecellisindedir. Emerson, *"Doğa, bir simgedir, bütün ve parça olarak"* (Emerson, 2013: 111)

diyerek ruhun hakikatinin, doğanın simgeselliğiyle tüm parçaların bütünlüğünde kendini birleyip, yansımasında olduğunu ifade etmiştir.

> *"Bizler simgeyiz ve simgelerin içinde yaşıyoruz; işçi, iş, alet edevat, sözcükler ve eşya, doğum ve ölüm hepsi birer işarettir, ancak simgeleri anlarız, eşyanın iktisadi faydalarına gönlümüzü kaptırdığımızdan bunların düşünce olduklarını bilmeyiz. Şair -farklı bir zihinsel algıyla- simgelere eski kullanımlarını unutturan bir güç kazandırır; her dilsiz, cansız nesneye göz ve dil verir"* (Emerson, 2013:116).

Tüm renkler ve suretler insanın tek bir bakışında birlenince mevcut olan her şey insanın kendi varlığından yine kendi varlığına doğru bir akış içinde görünmektedir. Bu akış insanın varlığa yakınlığındadır. Yakınlık da insanın varlığındaki anlamdadır. Parçaların birliğindeki yakınlık ise sonsuz olan hakikati imlemektedir. Öyleyse, insan 'kuru bir küp' olan varlığının özündeki ilahi nuru görebildiği ölçüde kendini anlamlandırabilecektir. Varlığı görmeyi sağlayan ışığın tecellisini idrak etmek gerekmektedir:

> *"Kırmızıyı, yeşili, ala çalanı, bu üçünden önce ışığı görmezsen nasıl görebilirsin? Ama senin aklın renkte kaybolduğundan, o renkler ışığı görmene perde oldu. Gece o renkler örtülünce, o zaman rengi görmenin ışık sayesinde olduğunu görüp anlarsın. Dıştan bir ışık olmadıkça renk görünmez. İçteki hayal rengi de bunun gibidir. Bu dıştaki (renkler) Güneş'in ve Süha'nın ışığıyla; içteki (renklerse) yüce ışıkların yansımasıyla (görünür). Göz ışığım ışığı da Allah ışığıdır ki o (ışık) akıl ve duygu ışığından tamamen ayrıdır. Geceleyin ışık yoktu da renkleri görmedin. Öyleyse ışığın zıddıyla sana belli oldu ki, (Önce) ışık görünür, sonra renk görünür. Bunu ışığın zıddıyla hemencecik bilirsin. Allah, gönül hoşluğu ortaya çıksın diye ona zıt olarak sıkıntıyı ve üzüntüyü yarattı. Varlık (âleminde) Allah ışığının bir zıddı yoktur ki zıddıyla*

ortaya çıksın da görünsün. Kuşkusuz "Gözlerimiz onu görmez o (gözleri) görür". Sen (bunu) Musa ile (Tur) dağından gör. Sözden şekil doğar ve yine ölür. Dalga kendisini yine denize atar. Şekil, şekilsizlikten belirir de tekrar (şekilsizliğe) döner: "Muhakkak O'na döneceğiz" (Mesnevî, c. I, 1123-1142).

Görünen âlemde dağınık ve parça parça yansıyanlar aslında mükemmel bir uyum ve iç içeliktedirler. Âlemdeki çeşitlilik aslında birliğin uygun şekillerde ifadesidir ve âlemde dağınık görünen tüm tecelliler insan'da bütünlenmiştir. Öyle ki, zıtlar da insan'da uyum içinde birlenmiştir. Varlık âlemi, insanda kendini tamamlamaktadır (Küçük, 1-6). Emerson'ın âlemdeki düzene bakışı şöyledir: *"Rastlantı yoktur, kargaşa yoktur evrende. Her şey düzendir ve dizge"* (Emerson, 2016a: 253).

Yüce Allah aşkın ve içkindir. Allah'ın aşkınlığının tecellisi benzersiz şekilde sonsuz bir anlam açıcı haliyle doğada görünür: "*Allah'ın nasıl aşkınlığı, mutlaklığı ve benzersizliği dolayısıyla her şeyden gâib ise, içkinliği, sınırsızlığı ve benzerliği (teşbihîliği) dolayısıyla da aynı zamanda her şeyde hâzırdır"* (Chittick, 2016a: 61).

Tecelli, görünmeyenin (guyûb) kalplerde görünür hale gelmesidir[11] *"Nereye dönerseniz Allah'ın zâtı oradadır"* (Bakara, 2:115) ayetinde de görüldüğü gibi

[11] "Tecelli i. ar. 1. Aşikar olmak, aşığa çıkmak, görünmek, zuhur etmek. 2. tas. Gaybden gelen ve kalpte zahir olan nurlar. (İFM; KI; CT). …Tecelli kavramında dâima bir gaybden şuhûda, karanlıktan aydınlığa, bilinmezlikten bilinirliğe, belirsizlikten belirliliğe geçiş vardır. Tecelli salike cezbe, bazen de sükûn verir. İlk Tecelli, Zâti tecelli: Hakk'ın Hak için, ilahi Zâtın yine kendisi için tecelli etmesi. … İkinci Tecelli, İlk Tahayyün: Mümkün varlıklara ait aynlar bu tecelli ile zahir olur. Buna ilk taayyün (belirti) de denir. Üçüncü Tecelli, Şuhûdî tecelli: Nur ismini alan varlığın zahir olması, bu da Hakk'ın isimlerinin suretleriyle ekvânda (kâinat, âlemd) zahir olmasıdır ki, esasen ekvân da isimlerin suretleridir. … Sıfat tecellisi: Allah'ın sıfatlarından birinin kulunun kalbinde zahir olması. İsim tecellisi: Allah'ın isimlerinden birinin kulunun kalbinde zahir olması. Fiil tecellisi: Allah'ın fiillerinden bir fiilin kulun kalbinde zahir olması. … Hak her an her yerde ve her şeyde çeşitli mertebelerde tecelli etmekte, yani kendini göstermektedir. Ama bunu her göz göremez" (Uludağ, age, s. 346).

görünen ve hissedilen her şeyde Allah'ın tecellisi vardır. William C. Chittick'in *Varolmanın Boyutları* adlı kitabında tecelli üzerine şöyle bir ifadesi vardır:

> *"Allah her şeye "benzer"; çünkü kendi sıfatlarını onlar aracılığıyla izhâr eder. Ama O, hiçbir şeye kenzemez; çünkü O bizâtihî her yaratılmış olan şeyin sonsuzca ötesindedir. Bir ve aynı zamanda O hem aşkın, hem de içkindir"* (Chittick, 2016a: 317).

İçkin[12] ve aşkın[13] olanın doğada görünürlülüğü de içkin ve aşkın bir halde hem büyük alemdeki ve hem de küçük alemdeki hakikati birlik nuruyla her kişiye kendi kemâlâtı derecesinde görünür ve tüm varlığı içine alır:

> *"Her yerde oldur görünen her gözden oldur hem gören*
>
> *Her şeye oldur bürünen her ânda ân içindedir"* (Uludağ, 2012: 371).

> *"Görme eylemi, görülen, görenle görülecek olan, yani özneyle nesne birdir, tektir"* (Emerson, 2013: 85).

> *"Gözlerinin gördüğü her şey, manevi dünyanın bütün dürtülerine uyar"* (Emerson, 2013: 124).

Doğa'da görünen ve gören birdir. Gören görünenin ışığında görünen ise görenin kâmil oluş düzeyinde izhar olur. Emerson, *"Ruhun ifşaatları karşısında*

---

[12] Bkz. TDK: "*sf. fel.* 1. Varlığın içinde bulunan, varlığın yapısına karışmış olan, mündemiç. 2. Yalnızca bilinçten olan, yalnızca bilinç içeriği olarak var olan, mündemiç. 3. Deney içinde kalan, deneyi aşmayan. 4. Dünya içinde, dünyada olan" (Türkçe Sözlük, http://tdk.gov.tr, Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2019).

[13] Bkz. TDK: "*İng.* transcendent 1. Bir düzeyin ötesine yükselen, verilmiş bir sınırı aşan. 2. Üstün olan; insanlık düzeyinin üstüne çıkan (Tanrı). 3. Göz önüne alınan alanın dışına çıkan; özellikle bilinci aşan, bilincin dışına çıkan. 4. (Kant'ta) Olabilecek her türlü deneyin sınırını aşan, insan bilincini aşan. 5. Doğayı, gerçekliği aşan: doğaüstü, duyuüstü. Karşıtı bk. içkin. Olgusal ya da görgül bilgiler sınırını aşan." (Türkçe Sözlük, http://tdk.gov.tr, Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2019).

zaman, mekân ve doğa küçülür" (Emerson, 2013: 87) demiştir. İlahi nurun yüceliği karşısında tüm varlık bir hiç oluş halinde kalmaktadır. Mevlâna Celâleddin, *"Düşüncede, onun zatının sığacağı genişlik nerede ki orada, onun bir benzeri ortaya çıksın?"* (Mesnevî, c. 1, b. 122) diyerek Yüce Allah'ın zatının biricik ve eşsiz olduğunu ve yüceliğinin ifadesinin sınırsızlığını belirtmek istemiştir. Bu hakikat, Emerson'ın Sfenks adlı şiirinden yansımaktadır:

"Sensin eriyen içinde mor bulutun,

Sensin gümüşlenen altında ayın;

Sensin sarmalında yükselen sarı bir ateşin;

Sensin kırmızı çiçekler açan;

Sensin köpüklü bir dalganın içinde akıp giden" (Emerson, 2016b: 23-27).

İnsan, kendi sınırlılığında aşkın olanın sınırsızlığını ruhundaki erdem duygusunun getirdiği şevk ve doğru bir ibadet ile muhabbetin özünü kavrayabilecektir. Bu muhabbet duyuş birliğe yani 'vahdet'e yöneltmektedir. Tüm parçalarda görünen tek ve aşkın olandır. Emerson'ın vahdeti ifade edişi şöyledir:

> *"Bu vahdet, bu evrensel ruhtur, içinde her bir insanı kendine has özellikleriyle barındıran ve her şeyle bir kılan. Bütün samimi muhabbetin ortak özü ibadettir; bütün doğru eylemler ona teslimiyettir"* (Emerson, 2013: 84).

> *"Her konuda olduğu gibi, bu da çabucak ulaştığımız nihai gerçektir; her şeyin o kutsal "VAHDET" içinde erimesi. Kendiliğinden var olma, yüce sebebin niteliğidir ve içine girdiği bütün küçük yapılar doğrultusunda*

iyiliğin ölçüsünü oluşturur. Gerçek olan her şey içerdiği erdem ölçüsünde gerçektir" (Emerson, 2013: 52).

Vahdet sırrı ile mevcut olmuş kâinat bir ahenk içindedir, insan bu ahenk içinde kendi kendini ve aşkın olanın varlığını bulma yolunda yolcudur. Emerson, Yaratıcının yani Aşkın olanın yarattıkları karşısında hayret halinde, varlığının delilleri karşısında bu yüceliğe hayranlık duyar:

"O halde doğayı ve ruhları en mükemmel çözümde birarada tutan ve her bir zerreyi evrensel bir gayeye hizmet etmeye koşan Kutlu Birliğe sunaklar yapalım! Hayret etmem bir kar tanesine, deniz kabuğuna, yaz manzarasına ya da yıldızların görkemine: Benim hayretim, altında evrenin yattığı zorunlu güzelliğedir; her şeyin resimsel olduğuna ve olmak zorunda olduğuna, gökkuşağının, ufuk çizgisinin, gökkubbenin kemerlerinin gözün tabiatına uyan birer sonuç olduğunadır. Baktığım her yerde ihtişam ve zarafet görmekten başkası elimden gelmezken, heves dolu budalaların beni bir çiçek bahçesini, ışıkla altına bulanmış bir bulutu veya bir şelaleyi takdir etmek için çekip götürmesi gerekmiyor. İçte yatan zorunluluk, kargaşanın çehresine güzelliğin gülünü nakşederken ve Doğa'daki ana maksadı uyum ve neşe olarak dışa vururken, orada ya da burada rastgele bir pırıltıyı seçmek ne kadar da boşuna. Sunaklar yapalım Güzel Zorunluluğa" (Emerson, 2016a: 55).

"Kâinatta güç, doğrunun temel ölçüsüdür. Doğa, kendisine faydası olmayan hiçbir şeyi kendi saltanatında tutmaz. Bir gezegenin doğuşu ve tekâmülü, dengesi ve yörüngesi, sert bir rüzgârdan kendini koruyan bükülmüş bir ağaç, her hayvanın ve bitkinin hayati kaynakları kendine yeten, dolayısıyla kendine güvenen bir ruhun delilleridir" (Emerson, 2013: 53).

Mevlâna Celâleddin ise *"Güneşin (varlığının) delili yine güneştir. Sana delil gerekse ondan yüz çevirme"* (Mesnevî, c. I, b. 116) demiştir. Tüm hakikat delilleriyle doğada görünür kılınmıştır. Bulmak ve anlamak için varlığın anlatıcısını yine o varlığın içinden dinlemek gerekmektedir. Dünya-doğa bağlamında, Paul Ricoeur'ün 'dünya' tanımı örnek verilebilir: *"Benim için dünya, tasvir edici veya poetik okuduğum, anladığım ve sevdiğim her tür metnin açtığı referansların tümüdür"* (Ricoeur, 2019: 51). İnsan, yaşam konusunda doğru bir okuma için bir rehbere ihtiyaç duyabilmektedir:

> *"Dünyanın sırrının engin olduğunu biliyoruz, ancak kim ya da ne bize tercüman olacak, onu bilmiyoruz. Dere tepe dolaşmak, yeni bir yüz, yeni bir insan bunun anahtarını verebilir bize"* (Emerson, 2013: 110).

Emerson, doğa'nın kişiye rehber olabileceğini söylerken yaşamı anlamlandırmada tam olarak yol gösterici unsurun ne olduğunu ifade etmemiştir, fakat Mevlâna Celâleddin'in eserlerine bakıldığında, kişiye rehber olacak en önemli unsurun Kur'ân-ı Kerîm olduğu söylenebilir (Örs, 2002: 47-51).

Bakara Suresi'nde, *"İşte kitap; onda asla şüphe yoktur. O, günahtan sakınanlar için bir rehberdir"* (Kur'ân-ı Kerîm, 2:2) buyrulmuştur. İnsan'ın bu dünya yolculuğunda Kur'ân-ı Kerîm hakikatleri kendisine rehber olacaktır.

Bu âlemdeki her şey birer 'im'dir. Gizlenmiş olanı işaret eden unsurlardır. İnsan, bu 'im'leri okuyabildiği sürece söylenmeyen ama birbirine sımsıkı tutunmuş mevcudiyetteki hakikati kavrayacaktır:

> *"Doğanın anlamını taşımayan hiçbir hakikat olmadığını doğada ve üstün-alçak, dürüst-sahte diye nitelendirdiğimiz olayların ve hallerin - doğa bir simge olarak görüldüğünde- yok olduğunu söylüyor. Düşünce*

her şeyi kullanılmak üzere hazır hale getirir. Her şeyi bilen insanın sözcük dağarcığı, nazik bir sohbetin dışında kalan sözcükleri ve imgeleri de kuşatır" (Emerson, 2013: 114).

"Bildiklerimizin ne kadar azı söylenir! Bilim denizimizin kaç damlası boşa gitmiştir? Doğada ne sırlar uyurken bunlar hangi kaza sonucu açığa çıkmıştır? İşte bu yüzden söz ve şarkı gereklidir. Bu yüzden hatibin kalbi -düşünceleri "kelam" ya da "sözcük" olarak ağzından çıkıverecek diye- meclisin kapısında küt küt atar" (Emerson, 2013: 127).

Doğa'daki sırrın görünümleri Emerson'ın şiirlerinde kullandığı imgelerle ifadesi anlaşılır bir anlatım ile söze gelmiştir. İlahi hakikat, kendini doğada bir çiçekte de gösterebilir: *"Kutsal kendisini pekala etki taşıyıcıları olarak taşlarda veya ağaçlarda da gösterebilir"* (Ricoeur, 2019: 78). Soyut ifadenin görüntüsü şiirle mümkün kılınabilmiştir. Kelimeler ifade etmek istediği anlamla bütünleşmiştir. Kelimeleri bütünlemek aslında kişinin kendini bilip varlığını yoklukta bütünlemesi yolunda bir izlenim içinde görülebilmektedir. Bunu en iyi yansıtan metinlere örnek olarak Rhodora şiiri verilebilir:

RHODORA[14]

''On Being Asked, Whence Is the Flower?

IN May, when sea-winds pierced our solitudes,

I found the fresh Rhodora in the woods,

Spreading its leafless blooms in a damp nook,

To please the desert and the sluggish brook.

[14] Kuzey Amerika'ya özgü, akarsu yanında nemli yerlerde yetişen yaprak döken bir çiçekli çalıdır.

The purple petals, fallen in the pool,

Made the black water with their beauty gay;

Here might the red-bird come his plumes to cool,

And court the flower that cheapens his array.

Rhodora! if the sages ask thee why

This charm is wasted on the earth and sky,

Tell them, dear, that if eyes were made for seeing,

Then Beauty is its own excuse for being:

Why thou wert there, O rival of the rose!

I never thought to ask, I never knew:

But, in my simple ignorance, suppose

The self-same Power that brought me there brought you''[15] (Emerson, 2007).

"Çiçeğin nereden geldiğinin sorulması üzerine.

Mayısta, deniz rüzgârı ıssızlıklarımı delip geçtiğinde,

Bulurum taze Rhodora'yı koruların içinde,

Nemli bir kutuda açarken yapraksız çiçeklerini,

[15] Bu şiir 1834 yılında Newton'da yazılmıştır. 1839'da Western Messenger'da yayınlanmıştır. (https://www.bartleby.com/370/15.html, Erişim Tarihi: 8 Haziran 2019).

Mutlu etmek için kıraç toprağı ve uyuşuk dereyi.

Havuza döker mor taçyapraklarını

Güzellikleriyle parlar kara sular;

Buraya gelir kızıl kuş ıslatmaya kanatlarını,

Ve süsünü gölgede bırakan çiçeğe kur yapar.

Rhodora! eğer bilgeler sorarsa sana neden diye

Bu çekicilik yerde ve gökte bırakıldı çürümeye,

Onlara söyle, sevgilim, nasıl yaratılmışsa görmek için gözler,

Güzellik de kendi Varoluşundan öyle özür diler;

Senin yerin ne kadar değerli, Ey gülün rakibi!

Asla sormayı düşünmedim bile, hiç bilmediğim şeydi;

Ama, bu basit bilgisizliğimle sanki

Beni oraya çeken tamamen aynı güç, seni getirdi" (Emerson, 2016b, çev. Volkan Hacıoğlu, s. 39).

Emerson'ın doğa'dan yansımış imgelerin bütünüyle hissedilebildiği okurunu gören ve görünendeki gücün bir olduğu anlayışına yönelten, güzelliği buluş ve duyuş iklimine sokan bu şiirinde, tüm güzelliği ve çirkinliği içine alan doğadaki karaltılara rağmen aydınlık ve güzel olanı görebilmenin ancak tüm parçalanmışlıklarını bütünleyebilmiş ruhun aşkın sesini kalbinde işitebilmiş bilgelik sahibi kişinin görebileceğini içlemli bir şekilde ifade etmiştir. Güzelliği gizlenmesi yalnızca güzeli görebilmeye layık olan kalpler içindir: *"Doğa iyi ve makul olduğu kadar gerçekten*

güzeldir de, öyle de görünmesi, gösterilmesi, bilinmesi gerekir" (Emerson, 2013: 108). Doğa'daki güzellik insanda iyileştirici tesir bırakmaktadır ve insan yaşamına nüfuz etmektedir.

Mevlâna Celâleddin, *Mesnevî'*sinde, "*Ben, seni kötülerin gözünden gizlemek için üzüp ağlatırım. Üzüntülerle tabiatını acılaştırırım da böylece kem gözler, yüzünden yüz çevirir"* (Mesnevî, c. III, b. 4148-49) demiştir. Rhodora da güzelliği doğada saklanmış Yüce olanın bir işaretidir. İnsanlar, güzel olanın hep ulaşılamayacağını ve uzakta olduğu düşüncesi içinde bir karmaşaya kapılıp yakınlığı değil uzaklığı tercih etmektedirler. Oysa güzellik en yakındadır fakat dünya gürültüsü kendilerine yakın olanı işitmelerine izin vermemektedir: *"Yaprakların el çırpışını görmezsin sen. Gönül kulağı lazım, beden kulağı değil"* (Mesnevî, c. III, b. 100). Gönül kulağı, gönül gözü ancak kendi hakikatini anlamaya talip olan, doğaya dönüp kendini sorgulayabilen kalbi yakınlık hissine agah olmuş kişidedir: *"Ne kadar geniştir dünya, ne zengin. Her bir unsuru insanın her melekesi için ne de davetkârdır"* (Emerson, 2013: 159).

Emerson'ın anlatmak istediği doğada gördüğümüz her şey ve her zerre bir hakikat üzerine mevcudiyet kazanmıştır tüm varlığın özlü bir amacı vardır. Doğa'ya ne kadar yakın olabilirse insan, kendine de o denli yakın olabilecektir. Nitekim, bir bakış içinden tüm kâinat ile birlenip vahdet nurunu bulan insan kendi varlığından soyutlanıp birlik nuruyla yakınlık kazanacaktır. Mevlâna Celâleddin, yakınlığın varlık hapsinden kurtulmakla mümkün olacağını söylemiştir: *"Yaklaşmak, ne yukarı çıkmaktır, ne de aşağı inmek. Hakk'a yaklaşmak, varlık hapsinden kurtulmaktır"* (Mesnevî, c. III, b. 4512).

Sonsuz bir yakınlık hissi, kâinatın içinde varlığın tüm görüntülerinde işlenmiştir. İnsan hem dışındaki doğanın okuru hem içindeki doğanın okurudur.

Ruhî mevcudiyetiyle 'büyük âlem' olan insan, bedenî yönüyle ise 'küçük âlem' görüntüsündedir. Âlemin bir parçası gibi görünse de aslında, insan, âlemin aslıdır.

Görüntü itibariyle, maddî formda birbirlerine benzeyen insanlar, mânevî formda ruhî farklılıklara sahiptirler (Bircan, 2016: 4-5). Kâinattaki her şeyin kendi iç içeliğinde, kendine has bir var oluş amacı vardır. Tüm varlıklar birbirleri ile uzlaşım içindedirler. Bunun en iyi ifadelerinden biri Fable şiirinde görülebilmektedir:

FABLE	FABL
"The mountain and the squirrel	*Tartışan bir dağ ve bir sincap*
Had a quarrel;	*Dertleri ne acep?*
And the former called the	*İlki ötekine dedi ki "Küçük Ukala."*
latter "Little Prig."	*Cevap verdi Çörek,*
Bun replied,	*"Senin cüssen gerçekten devasa;*
"You are doubtless very big;	*Ama mevsimlerve bütün o diğer şeyler*
But all sorts of things and weather	*Ancak hepsi bir araya gelseler*
Must be taken in together	*Hakkını verebilir bir senenin*
To make up a year	*Ve gök kubbenin.*
And a sphere.	*Oysa benim yerimde olmak*
And I think it's no disgrace	*Hiç utanç vermiyor bak.*
To occupy my place.	*Senin kadar değilsem de heybetli,*
If I'm not so large as you,	*Olamazsın sen benim gibi hareketli,*

You are not so small as I,

And not half so spry.

I'll not deny you make

A very pretty squirrel track;

Talents differ: all is well and

wisely put;

If I cannot carry forests on my back,

Neither can you crack a nut" (Emerson, 2007).

Küçük ve çevik iskeletli.

İnkâr edemem bağrındakisincap yuvalarını

Patika yollarınla kurulan o güzel yurtlarını

Yetenekler farklı farklı:

Hepsi iyi ve akıllıca dağıtılmış;

Sırtımda taşıyamasam da ormanlarını,

Ben olmasam ceviz nasıl kırılırmış" (Emerson, 2016b, çev. Volkan Hacıoğlu, s. 44)

Kâinattaki her bir varlık Aşkın olanın bir tecellisidir. Basit görünen her şey kendi içinde bir görkem ve yücelik taşır. Doğa'da sıkı bir düzen ve döngü vardır. Bu şiirde de Sincap ve Dağ imgeleri, doğada bütünün parçaya, parçanın bütüne olan ihtiyacının ifadesidir. Sincap'ın küçük ama yetkin oluşu İnsan'ın büyük olan âlemde kendi özünde sonsuz olan bir alemi taşıyabildiği gerçeğine işaret etmektedir. Büyük ve küçük, güzel ve çirkin, güçlü ve güçsüz, farklılığın çeşitli tezahürleri olsa da hepsi tüm ayrıklığıyla birbirine bağlıdır. Mevlâna Celâleddin'in şu sözlerini hatırlatmaktadır:

> *"Nefsini alçak gören kişiye, ne mutlu! Dağ gibi kendini üstün gören kişinin de vay hâline"* (Mesnevî, c. IV, b. 2746-2747).

“İçindeki madende birazcık altın, yâhut gümüş bulunan bir dağ, kazma yaraları ile paramparça olur” (Mesnevî, c. IV, b. 2756-2759).

“Her meyvenin tohumu, önce yerdedir. Yere girer, ondan sonra yerden başkaldırır, yükselir” (Mesnevî, c. III, b. 459-460).

"Nefis övüldükçe firavunlaşır. Alçakgönüllü ol büyüklenme" (Mesnevî, c. I, b. 1867,130).

"Ey Aziz dost! Sen, tek bir kişi değilsin; sen, bir âlemsin! Sen derin ve çok büyük bir denizsin" (Mesnevî, c. III, s. 94, çev. Ş.C.).

"Bütün insanlar, bir ağacın dalları gibiyiz. Hepimiz aynı yaşayışın, aynı yolun yolcularıyız" (Dîvân-ı Kebîr’den Seçmeler, c. II, 847, Erişim Tarihi: 2 Ocak 2019).

Bu anlamda, Allah’ın yer yüzündeki halifesi olan insan, kendini bilebilirse, başkalarının eksikliklerileyle ilgilenmeyecektir ve kendi aslındaki hakikatle Yüce Allah’a gerçek bir sevgi duyuşla teslim olacaktır. Onun yüceliği karşısında saygıyla duracaktır. İnsan, varlık âlemindeki mutlak güzelliği görebilmelidir. Kibir ve benlikten sıyrılıp dışyüze değil içyüze bakmak gerekmektedir ki insanın kendini tanıması ancak böyle mümkün olacaktır (Bardakçı, 2007: 29-44).

Öyle anlaşılıyor ki, Mevlâna Celâleddin ve Emerson, yüce olanın işaretlerini görebilmek için gerçek bir yakınlık elde etmiş hikmetli ve bilgelikli gönülden bir bakış ile bakmak gerektiğini düşünür.

Bu bölümümüzü takip eden bir sonraki kısımda, her iki düşünürün de hikmetli-bilgeli bakışı ışığında insan-suret-mana-ruh içlemi üzerinde duracağız.

3.2. İnsan-Suret- Mana- Ruh İçlemi

Sûretler,[16] manevi ve dünyevi, Ruh[17] ise hareketin, hayatın, idrâkin temeli olarak açıklanabilir. Mevlâna Celâleddin ve Emerson'ın düşünceleri sûret ve rûh içleminde değerlendirildiğinde görülüyor ki, sûret ve rûh birliğinin idrâki, iç bütünlüğü sağlayıcı bir kuvvettir.

Her iki düşünüre göre, insanın farklı bilinç halleri içinde anlamlandıramadığı hiçlik-yokluk tabiatı kişinin kendisine yönelmesini sağlayacak işaretlerle kendisini göstermektedir. Bu bağlamda, görünen, gören ve gösterilen kendi içinde bir yönelimle bir olanı işaret etmektedir. İnsan, kâinatın bütünlüğünde bir olanı işaret eden tüm hallerin ve varlıkların içlemini okuyabildikçe ve bu birlikle iç bütünlük sağlayarak kendini bilebilecektir:

---

[16] "Hadis olduğu kaydedilen, Allah'ın Hz. Âdem'i kendi suretinde yaratması hususu, onun halifeliğini anlatan bir tâbirdir. Kul, hiçbir zaman Allah olamaz. Ortaya çıkıp gerçekleşme tavrında, suretler hem ulvî, hem de süflîdir. Ulvî sûret, hakikî ve izâfî olmak üzere ikiye ayrılır. 1. Hakikî olanı, zât-ı ulûhiyetten bir cem'i vardır. 2. İzâfî olan ise, aklî, müheyminî ve nefsî ruhların hakikatlerinden ibarettir. Süfli suretlere gelince, bunlar imkana ait hakikatlerin sureleridir. Süflî suretler de, ulvî ve süflî olarak ikiye ayrılır. Ruhanî suretlerden, zikri geçenlerin hepsi, ulvîdir. Mutlak ve mukayyed misal âleminin suretleri, bu gruptandır. Süflîye gelince, cisimler âleminin suretleri, arş ve kürsi hariç olmak üzere, bu gruptandır" (Cebecioğlu, age, s. 584).

[17] "Ruh genelde üç noktada ele alınmıştır:

1- Hareketin temeli: … Bu, ruhun en genel manasıdır. Bu bakımdan ele alınırsa, elektrik başta olmak üzere, harekete geçirici her kuvvet, bir tür rûh olarak değerlendirilebilir. Bu mâ'nâyı içermek üzere, Kur'ân-ı Kerîm'in isimlerinden birinin er-Rûh olması ilginçtir.

2- Hayatın temeli: Hayat gücü, geniş manasıyla bu hayat, bitkisel hayatı içine alır. Bu bakımdan, bütün bitkiler için, rûh tabiri kullanılması vakidir.

3- İdrâkin temeli: … Bu ruha, rûh-ı insânî denmiştir. İlim, irade, kelam, ta'akkul (akletmek), ma'rifet, basit vicdan vs. gibi bütün şuur olayları, işte rûh-ı insanîde ortaya çıkar. … Mevlâna'nın dediği gibi rûh, maddî bedene bir iple, boyun ve enseden bağlanmıştır. Modern parapsikoloji de insan ruhunun gümüş renkli bir iple corporal (maddî) bedene bağlı olduğunu deneylere dayanarak ileri sürer. Azrâil, bu ipi kesince bedenin hayatiyeti sona erecek, rûh kendi aslınaa (Rabbine), beden de kendi aslına (toprağa) dönecektir" (age, s. 522-223).

"Bakma, bakmana bak

Görme, görmeni gör

Duyma, duymanı duy

Hissetme, hissetmeni gözlemle

Gözlemlemeni fark et ve kendini bil" (Gürbüz, 2008: 83).

Tüm anlamlara ulaşmak insanın kendine yönelmesiyle mümkündür. Mevlâna, *"Çözüm kendime bakmamdır"* (Mesnevî, c. II, b. 77) demiştir. Ona göre, insanın, kendine bakabilmesi, görebilmesi için dünyaya ait yaşamın ve yaşamsal ilgilerin gürültüsünden uzakta kendini arındırmalıdır. Kendinden kendini arındırmalıdır. Arındırması gereken 'kendi', teslim olmamış, görüş ve duyuşu kapalı olan kendisidir. Bu sebeple, Mevlâna Celâleddin, *"Kendi varlığında bile halveti seç"* (Mesnevî, c. I, b. 645). Aynı zamanda, *"Kendi berrak ve temiz zatını görmek için kendini, kendi niteliklerinden temizle"* (Mesnevî, c. I, b. 3459) diyerek hakikatli bir yol göstermiştir. Çünkü, *"Kendi aslı karşısında kendinden arınınca (insanın) sureti yok olup özü ortaya çıkar"* (Mesnevî, c. III, b. 2069). Emerson da benzer bir ifade ile, *"Kendinden el çeken, kendini bulur"* (Emerson, 2013: 161) demiştir. Mevlâna Celâleddin ise, *"Kimden kaçıyoruz? Kendimizden mi? Ne olmayacak şey! Kimden kapıp alıyoruz? Allah'tan mı? Ne vebal!"* (Mesnevî, c. I, b. 971) diyerek kendi öz varlığındaki hakikatten kaçmakta olan yahut o hakikati unutmak üzere olan insanın çaresizliğinden bahsetmiştir.

İnsanın aradığını bulabilmesi için arayış duygusunda kendisine lütfedilen iştiyak ile Yüce Allah'a teslim olmalıdır. Emerson da, insanın içinde daim olan ilahi güce teslim olmasını öğütlemiştir. Kendini anlamlandırmak isteyen insan geç kalmadan büyük bir özgüvenle hemen adım atmalıdır. Kendi ile iç içe olan sonsuz mutluluğun farkına varmalıdır. Bu konuda Emerson şunları söylemiştir:

"İnanın bana, yaşadığınız sürece dünyada yankılanan ve sizin duymanız gereken her ses kulağınızdan geçecektir! Size yardımı dokunacak ya da sizi rahatlatacak her bir atasözü, kitap, özdeyiş doğrudan ya da dolaylı olarak mutlaka yerini bulacaktır. Hayallerinizde değil de, o yumuşacık muazzam gönlünüzle arzu ettiğiniz her dost gelip sizi sımsıkı saracaktır. Zira sizdeki gönül, herkesin gönlüdür. Herhangi bir kapakçık, duvar ya da doğada herhangi bir yerde var olan kavşak değildir gönül; bütün insanlar arasında hiçbir kesintiye uğramaksızın akıp duran tek bir kandır; tıpkı gerçekten görüldüğünde dünyadaki bütün suların aslında tek bir deniz, med- cezirinin ise tek bir med-cezir olması gibi" (Emerson, 2013:100).

"İnsan, kendi iyiliğinden kaçamayacağını düşünür. Gerçekten sizin için yaratılan şeyler size doğru gelecektir" (Emerson, 2013: 99).

"Yolunu kaybeden seyyahın dizginleri atın boynuna bırakıp hayvanın yolunu bulma içgüdüsüne güvenmesi gibi, bizler de bizi bu dünyada taşıyan ilahi varlığa kendimizi bırakmalıyız" (Emerson, 2013:119).

"İnsanız ve en üstün aklımızda aynı aşkın kaderi kabul etmeliyiz"
(Emerson, 2013: 39).

"Kadiri Mutlak"ın kudretine biat eden, kaosun ve karanlığın üzerine giden rehberler, kurtarıcılar ve hayırseverleriz" (Emerson, 2013: 39).

"Kendinize güvenin; her gönlü, o demir tel titretir. Takdiri ilahinin size verdiği yeri, çağdaşlarınızdan oluşan toplumu ve olayların arasındaki bağlantıları kabul ediniz" (Emerson, 2013: 39).

"Birimiz bile ne yaptığımızı, nereye gittiğimizi bilseydik, o zaman en iyisini biz biliyor sanırdık" (Emerson, 2013: 132).

"Bir noktaya varmanın yirmi yolu vardır ve bir tanesi en kestirmedir, ama en iyisi, bir an önce bir yola girmektir" (Emerson, 2016a: 76).

"Görünürdeki şeyler kadar görünmeyen şeyler de uygun olmadıkça, insan kendini gerçekleştiremez" (Emerson, 2016a: 48).

"Günlerin en kutlusu, yaşam şenliğinin en büyük bayramı o zamandır ki gönüldeki göz şeylerdeki Birliğe, kaidenin her yerdeki mevcudiyetine açılır ve kişi görür ki olan olması gerekendir, olmaktan başka yolu olmayandır, en iyi olandır. Bu sonsuz mutluluk bizlere yükseklerden dolar ve biz görürüz. O bizim içimizde olduğundan çok, biz onun içindeyizdir" (Emerson, 2016a: 39).

"Bütün bildiğim, kabulden ibarettir. Kabul ediyorum ve ettim. Ancak sahip olmam, bir şeye sahip olduğumu sandığımda da aslında hiç de sahip olmadığımı gördüm. O yüce kadere, bahta da hayret içinde taparım" (Emerson, 2013: 156).

"Bilmek beni memnun eder, keşke bilebilsem. Bilmek ulvi bir eğlencedir, yeter bana. Birazcık bilmek bütün cihana değer" (Emerson, 2013: 156).

"Ancak bireyin tecrübesinin belirli evrelerinde kendi varlığını fark etmenin ötesinde, hakikati de ortaya çıkarır. Bu noktada bizler onun varlığıyla kendi varlığımızı pekiştirmenin yollarını aramalı, onun gelişi hakkında daha değerli, daha ulvi bir dille konuşmalıyız. Zira ruhun hakikati yansıtması, doğadaki en ulvi olgudur, çünkü o, kendisinden bir parçayı vermez, ancak kendisini verir ya da aydınlattığı kişinin içine süzülerek o olur ya da gördüğü hakikate göre onu kendisine alır" (Emerson, 2013: 92).

İnsan, parçalanmışlıklarını bütünleyebildiği sürece bütünü okuyabilecek ve böylelikle varlığın sırrını hissedebilecektir. İnsan, kendinden bir bakış ile bakmadıkça Aşkın olan ruhun tecellisini göremeyecektir. Tam bir teslimiyetle, tanımlanamaz olanın aslında en içinde, varlığının özünde olduğunu bilmelidir. Emerson, aşkın olan ruhun insanda mevcut olması hakikatini şu sözleriyle ifade etmek istemiştir:

"Ruh asla kelimelerle vermez yanıtları; aranan şeyin ta kendisiyle verir" (Emerson, 2013: 93).

"Tanımlanamaz, ölçülemezdir, ancak onun her yerde olduğunu ve bizi içine aldığını biliriz. Bütün manevi varlığın insanın içinde olduğunu biliriz" (Emerson, 2013: 86).

"Bu vahdet, bu evrensel ruhtur, içinde her bir insanı kendine has özellikleriyle barındıran ve her şeyle bir kılan. Bütün samimi muhabbetin ortak özü ibadettir; bütün doğru eylemler ona teslimiyettir" (Emerson, 2013: 84).

"Ruhun ifşaatları karşısında zaman, mekân ve doğa küçülür" (Emerson, 2013: 87).

"Ruh yalnızca ruhu bilir; olaylar ağı yalnızca üzerine giyindiği bir elbisedir" (Emerson, 2013: 88).

"Ruhun ilahi ruhla ilişkisi o kadar saftır ki, araya yardım sokmaya çalışmak küfürdür" (Emerson, 2013: 50).

"Ruh, aşırı bir inceliğe indirgenmiş bir maddedir. Ah, ne kadar da ince! Ancak ruh olan şöyle tanımlanmalıdır: "Kendi kendisinin kanıtı olan şey" (Emerson, 2013: 137).

"*İnsanın mutlak yalnızlığını isteyip istemediğimizi hissedelim. İçimizde her şeyin mevcut olduğunu biliyoruz"* (Emerson, 2013: 80).

"İnsan, kaynağı gizli bir ırmaktır. Varlığımız, nereden geldiğini bilmediğimiz bir yerden akar gelir bize" (Emerson, 2013: 84).

Mevlâna Celâleddin, dünya yolculuğunda insanın neyi arayıp aramadığını, neyi isteyip istemediğini bilmesi gerektiğini ve aradığı şeyin başkalarında yahut uzakta olmadığını belirtmek istermiştir. Aranılan hakikat insanın kendi aslındaki hakikattir. Mevlâna Celâleddin'in sözlerine bakıldığında ifade etmek istediği manayı işaret eden beyitlerinden örnek olarak şunlar verilebilir:

"Ey yolcu; aklını başına al, seferin nereye? Hangi diyara gitmek istiyorsun?" (Rubâiler, 2011, II, 2).

"Sen kendinden yola çıkıyorsun; o sendedir. Yanlış zannın ateşi ve dikeni bu yandadır" (Mesnevî, c. III, b. 4368).

"Kendi canımın izini arayıp duruyordum, fakat kimsede benim izim görünmüyordu" (Mesnevî, c. II, b. 92).

"Yaklaşmak, ne yukarı çıkmaktır, ne de aşağı inmek. Hakk'a yaklaşmak, varlık hapsinden kurtulmaktır" (Mesnevî, c. III, b. 4512).

"Esasen bu dünya sizin ruhlarınızın hapisanesidir; tez elden, kendi ovanıza doğru gidin" (Mesnevî, c. I, b. 526).

"Yıllarca yürürüz, ama sonunda ilk menzilde tutsağız" (Mesnevî, c. II, b. 2472).

"A kapı, kapıyı arayana açık ol da kabuklar seninle öze/içe kavuşsun" (Mesnevî, c. I, b. 3763).

"Kendi eksikliğini görüp tanıyan kişi, kendisini olgunlaştırmaya on atla koşar" (Mesnevî, c. I, b. 3211).

"Hikmet arayan, hikmet kaynağı olur. Onu elde etmekten ve sebebe (sarılmaktan) kurtulur" (Mesnevî, c. I, b. 1062).

"Gönül, seni gönül ehlinin semtine çeker; bedense su ve çamur hapsine çeker" (Mesnevî, c. I, b. 726).

"Ey surete tapan! Var git, anlamı (bulmaya) çalış. Çünkü anlam, suret bedeni üzerinde kanat gibidir" (Mesnevi, c. I, b. 711).

"Ruh, seni en yüksek göklere çıkarırdı, oysa sen en aşağılarda, suya ve çamura doğru gittin" (Mesnevî, c. I, b. 538).

"Hayal ruhun içinde de yok gibidir. Sen dünyayı bir hayal üzere geçip giderken gör" (Mesnevî, c. I, b.70).

İnsan öyle görkemli bir varlıktır ki kendi seçimleri doğrultusunda kendini yanlış yöne çekebildiği gibi yine kendi görüşü ile doğru olana yönelebilmektedir. Bu anlamda, Emerson, *"Her ruh kendi meskenini yapar, sonra ruhu hapseden, o mesken olur"* (Emerson, 2016a: 25) demiştir. İnsanın kendine derin bir bakışla bakması, kendi içinde düştüğü karanlıktan kendisini yine kendinden bir aydınlıkla aydınlatmasının yolu ancak tevhid haline erişmekle mümkündür. Tevhid hali, secde eden ile kendisine secde edilenin bir olduğu aynı olduğu durumdur (Gemuhluoğlu, 1975).

İnsan'ın iyi olan tüm değerlere ulaşmak amacıyla çıktığı yolda sürekli yeni haller içinde gelişim içindedir. Kıymetli bir birey olduğunun özbilincine varıp adım adım güzele ilerleyiştedir. Abraham Maslow, kişinin, sürekli bir değişim ve gelişme halinde olduğunu belirtmiştir. İnsan, daima içsel bir yolculuk içindedir. Bu bağlamda, Maslow, insanın temiz bir fıtrat üzere dünyaya getirildiğini ve içsel

doğasında tertemiz bir varlık olduğunu ifade etmek istediği görülmektedir (Ayten-Düzgüner, 2017: 32, 39).

Aşkın Ruh insanın özünde sırlanmıştır. İnsan, tanımlayamasa bile kendinde mevcut olan gücü hissedebilmektedir. İnsan gücünü hissedip iyiye yönelebildiği gibi kötü olana da gidebilmektedir. İnsanı muhafaza eden ve kötü olanın yolunu kapatan güç ancak gerçek bir inançla Yüce Allah'a teslim oluştur:

> *"Her insan, kendi varlığı ile birlikte aşkın bir Yaratıcının varlığını da benliğinin derinliklerinde hisseder. Fizyolojik ve psikolojik yapısı itibariyle iç içe birçok sistemden oluştuğunu, içinde tabiatın da olağanüstü bir ahenk ve düzen taşıdığını fark eden insan, Yaratıcının bu eserleri karşısında ona inanmaktan uzak duramaz"* (Râzi, 2018:13).

> *"O vardır ve O'nun için ne sonra, ne önce, ne üst, ne alt, ne uzak, ne yakın, ne birleşme, ne ayrılma, ne keyfiyet, ne yer, ve ne zaman vardır. Ve O önce de vardı şu an da vardır. Birliksiz bir ve tekliksiz tek'tir. O, isimden de oluşmuş değildir, isimlendirilenden de. Çünkü O'nun ismi O'dur ve O'nunla isimlendirilen yine O'dur. Öyleyse anla… İster gitmek, ister çıkmakla olsun, O ne bir şeydedir, ne de bir şey O'ndadır. İşte O'nu böyle kendiyle bilmen gerekir. Malumatla, zihnî telakkilerle, hayalle, duyuyla ve algıyla değil. O görülmez, O'nu ancak O görür. İdrak edilmez, O'nu ancak O idrak eder. O, Kendisiyle kendini görür ve O kendisiyle kendini bilir. O'ndan başka kimse O'nu görmez ve O'ndan başka kimse O'nu idrak edemez. O'nun perdesi birliğidir. Onu O'ndan başkası perdelemez. O'nun perdesi neliksiz ve niteliksiz olarak varlığının birliğinde gizlenmesidir. Onu O'ndan başka kimse görmez, ne gönderilmiş peygamber, ne kemale erdirilmiş veli, ne yaklaştırılmış melek. O'nun resulü ve risaleti O'dur. O kendini, kendisiyle, kendine göndermiştir"* (İbn Ârabi, 2013: 66).

Emerson, kendisiyle, kendinden, kendine emanet edilmiş aşkın ruhun hakikatinin sırlandığı insanın, sağduyu sahibi olması gerektiğini söylemiştir. Tasavvufta sağduyu, 'basiret'[18] kelimesiyle özdeştir.[19] Emerson'a göre, "*Hayattaki başlıca sağduyu, odaklanmaktır"* (Emerson, 2016a: 74). Odaklanan kişi, geçmişin öğretileri ile günün getirdiklerini doğru yorumlayacak ve doğru adım atacaktır. Kalbin gücü ile bir idrake varacaktır. Basiret sahibi kişi, kendi yeterliliğini ve gücünü de görebilen kişidir. Emerson, insan zihninin kutsallığından bahsetmiştir. Ona göre, insan'ın kendisini nasıl ifade ettiği önemlidir. Bir kişi ne yapabileceğini ne konuda yetenek sahibi olduğunu ancak onu yapmaya cesaret ettiğinde görebilir. Yaratıcı, insanlara çeşitli yetenekler vermiştir. İnsan ne olursa olsun kendi olmalıdır. Taklit ümitsiz bir sıradanlıktır. Başkalarının düşüncelerine göre kendini şekillendirmemelidir. Kişi nasılsa öyle sevilmeyi beklemelidir. Evrensel güzellik insanın varlığındadır. İnsan mevcudiyetindeki gücü görebilmelidir. Bu bağlamda Emerson'ın insan ve yaşam üzerine fikirleri ve çeşitli öğütleri şunlardır:

> *"Kendimize güvenme konusunda gözümüzü korkutan bir başka dehşet kaynağı da tutarlılığımız, geçmişte yaptıklarımıza ve söylediklerimize*

---

[18] "Basiret: 1. Öngürü, sağgörü, gaflete düşmeden ve duygulara kapılmadan ileriyi ve gerçekleri isabetli olarak görme yeteneği. 2. tas. Kutsiyet nuruyla aydınlanmış kalbin bir gücüdür ve onun sayesinde nesnelerin hakikati ve içyüzü görülür. Nefse göre nesnelerin şekillerini ve dışyüzünü gören göz ne ise, kalbe göre basiret de odur" (Uludağ, age, s. 66).

[19] Cebecioğlu'nun basiret tanımı üzerine yaptığı şu açıklamaları önemlidir: "Tasavvufta, kudsiyet nuru ile nurlanmış kalbin kuvveti olan bâsiret, Hakk'ın doğruya erdirmesi ile perdeyi açar; şu şekilde eşyanın hakikatleri ve içleri görülür. Buna kudsi kuvvet denir. Bu nefse nisbetle göz mesabesindedir. Nefis, o göz ile eşyanın zahirini ve dış şekillerini görür. Göze nisbetle basar ne ise, kalbe nisbetle basiret de odur. Gözlerin görmesine sebeb olan ve görme kuvveti denilen rü'yet nuruna basar denildiği gibi, kalbin görmesine sebep olan ve lisanımızda kalb gözü de denilen idrâk edici kuvvete; özellikle bunun zekâ, fetânat ve firâset adı verilen ve bir emr-i zâhir ve bâtına dikkat ve nüfuz ile gereği gibi idrâk eder bir derecede açık ve parlak olması haline de bâsiret denir. Bu da ilâhî bir nurdur. Aynı şekilde maddî gözile meydana gelen ve görmek denilen tam ve kâmil idrake basar denildiği gibi, kalb gözü ile hâsıl olan tam ve kâmil idrake, ma'rifet-i mütehakkıka ve yakîniyye de bâsiret denir. Bundan başka beyyineye, hüccet ve bürhana, şâhide ve dikkat ve iman ile ibret alınacak hidâyet sebeblerine da bâsiret denir. Zira bunlar idrâk edici güçleri takviye eder; bâsiret ve tabassura sebeb olur. Bu manaya göre bâsiret, evvelki manalara da şâmil olur. Çünkü bâsiretin kendisi, en büyük hüccet, en büyük şâhid ve beyyine, en büyük medâr-ı ibadettir. Ve onsuz hiçbir şey idrâk olunamaz" (Cebecioğlu, age, s. 85).

duyduğumuz derin saygıdır. Zira başkalarının gözleri, yaptıklarımızı hesap etmek için geçmişteki hareketlerimizden başka veriye sahip değildir ve bizler de onları hayal kırıklığına uğratmayı hiç mi hiç istemeyiz. Peki neden sağduyu sahibi olmanız gerekiyor ki? Öyle ya da böyle insan içinde söylediklerinize çelişmeyin diye neden hafızanın cesedini sürükleyeceksiniz ki? Diyelim ki kendinizle çeliştiniz, ne olur ki? Geçmişi bin gözlü şimdi tarafından yargılamak ve yeni güne başlamak yerine, salt hafızayla ilgili hallerde dahi, tek başına hafızaya asla güvenmemek neredeyse bilgeliğin kuralı gibi görünüyor" (Emerson, 2013: 44-45).

"Nihayetinde hiçbir şey insanın zihninin bütünlüğü kadar kutsal değildir. Kendinizi affedin, dünya size destek olur" (Emerson, 2013: 40).

"Kendinde ısrarcı ol, asla taklit etme. Kendi kabiliyetini, bir hayat terbiyesinin toplam gücüyle her saniye sunabilirsin. Ancak bir başkasının yeteneğini benimseyip kullanırsan, ona ancak hazırlıksız bir biçimde yarım olarak sahip olursun. Herkesin en iyi yapabileceği şey Yaradan'ın ona öğretebildiğinden başka bir şey değildir. Hiç kimse bunun ne olduğunu, ne yapabileceğini kendisi yapana kadar bilemez" (Emerson, 2013: 60).

Emerson, geçmişini yargılayan, bir bakıma hafıza mücadelesi veren insanlara, zihnin bütünlüğündeki kutsallığı, yeni olan anın değerini, kendine has olanın kıymetini, taklit etmenin anlamsızlığını hatırlatır.

"Tek bir insan bir şehirden daha iyi değil midir? İnsandan hiçbir şey istemeyiniz, sonsuz bir değişim içinde tek sağlam sütunun seni çevreleyen her şeyi destekleyen olarak görülmelidir. Gücün doğuştan geldiğini, kendisi dışında ve başka yerlerde iyilik aradığı için zayıf olduğunu bilen kişi bunu algıladığından tereddüt etmeden kendisini fikrine salıverir,

derhal kendine çekidüzen verir, dimdik durur, uzuvlarına hâkim olur; mucizeler yaratır, tıpkı kendi ayaklarının üstünde duran insan, kafasının üstünde durandan nasıl daha güçlü olursa" (Emerson, 2013: 64).

"Bireyin -kendisi olmaksızın- gördüğü her şey, ruh haliyle örtüşür, böylece her şey onun için anlaşılabilirdir; zira onun ileriye dönük düşüncesi, onu o gerçeğin ya da silsilenin alt hakikatine götürür" (Emerson, 2013: 25).

"Kendi fikrine inanmak, kalbinde senin için doğru olana inanmak herkes için doğrudur, deha denen budur. İçinizde gizli düşünceyi dillendiriniz, evrensel bir anlamı olacaktır, zira en derindeki, zamanla en bilinen olur, ilk düşüncemiz "surimahşer"le bize iade edilir. Zihnin sesine herkes aşinadır" (Emerson, 2013: 37).

"İnsanın içindeki kudret doğası gereği yenidir, onun dışında hiç kimse ne yapabileceğini bilmez, kendisi de denemeden bilmez. Bir yüzün, kişiliğin, gerçeğin onda bir iz bırakması, başkalarının ise hiç iz bırakmaması boşuna değildir" (Emerson, 2013: 38).

"Göz, ışığın düşmesi gereken yere konmuştur ki o ışığa şehadet edebilsin. Bizler kendimizi yarım ifade eder, her birimiz temsil ettiği o ilahi düşünceden utanırız" (Emerson, 2013: 38).

"Kendim olmalıyım. Artık sizin için kendimi ya da sizi kıramam. Beni olduğum gibi sevebilirseniz, daha mutlu oluruz. Sevemezseniz yine de böyle sevmenizi hak etmek peşinde olurum. Zevklerimi ya da hoşlanmadıklarımı saklamayacağım. Derinde olanın kutsal olduğuna inanacağım, beni ne içten sevindiriyorsa ve kalbim neyi seçiyorsa, güneşin ve ayın huzurunda onu yapacağım" (Emerson, 2013: 54).

Kendi fikrine inanan, zihnin sesini duyan, gönlünün seçimine güvenen, derinde olanın kutsallığını hisseden kişi, bilgelikli bir sükûneti elde etmiş anı hakkıyla yaşayandır.

> *"Kendi yolunuzda gitmekte ısrar ederseniz, azdan feragat etseniz de çok olanı kazanırsınız"* (Emerson, 2013: 80).

> *"Evrensel güvenin dayandığı asıl benlik, öz nedir? O ilmini -ıraklık açısı, hesaplanabilir öğeler olmadan- en önemsiz ve karışık eylemlere dahi bir güzellik ışığı yayan yanıp sönen yıldızın- özelliği ve gücü nedir, en ufak bir kaynağa -kendiliğindenlik ya da içgüdü dediğimiz- dehanın, erdemin ve hayatın özüne götürür. Bu birincil akla sezgi deriz, sonraki bütün dersler ise öğrenim sonucudur. O derin kudrette her şey kendi ortak kökenini bulur, en son çözümlenebilen şey budur. Zira ruhta dingin saatlerin – nasıl olduğunu bilmediğimiz bir biçimde- doğduğu var olma duygusu; eşyadan, uzaydan, ışıktan, zamandan, insandan farklı değildir, onunla birdir, hayatlarının ve varlıklarının çıktığı aynı kaynaktan çıkar"* (Emerson, 2013: 49).

Emerson, tüm varlıkların kaynağının bir olduğunu, kişinin, bilgiye öncelikle sezgi sonra öğrenim ile ulaştığını ifade eder ve kendi yolunda sağlam bir duygu ve düşüncede karar kılıp ilerleyen bilinç sahibi kişinin içsel ve bütün olanın gücüne hem yaşamsal hem iç bir duyuşla erişebileceğini belirtir.

> *"Dünyayı yine benim için yeni bir yer kılan bu duygu emareleri kadar hoş olan başka ne var? İki kişinin bir düşüncede, bir duyguda sağlam ve sarsılmaz bir biçimde karşılaşması kadar enfes olan başka ne vardır?"* (Emerson, 2013: 67).

> *"Beni duyan, beni anlayan benim olur; sonsuza dek süren bir mülkiyettir bu"* (Emerson, 2013: 67).

"Bizler bir açıdan manevi varlığın derinliklerine, yani Tanrı'nın niteliklerine açığızdır. Adaleti, sevgiyi, özgürlüğü ve kudreti görür, biliriz. Hiçbir insan bu nitelikleri aşamamıştır, ancak bunlar üzerimizde bir kale gibi yükselir, özellikle de çıkarlarımız onları yaralamak için bizi kışkırttığında" (Emerson, 2013: 86).

"Çoğu insanda duyular, aklın önüne geçer, öyle ki zamanın ve mekanın duvarları gerçekmiş ve aşılamazmış gibi görünmeye başlar; dünyada bu sınırları hafife almak delilik belirtisidir. Ne var ki, zaman ve mekân, ruhun kudretini tersten ölçer. Zamanla eğlenir ruh: "Sonsuzluk bir ana sığdırılabilir ya da bir an sonsuzluğu kaplayabilir mi?" (Emerson, 2013: 87).

"Görme eylemi, görülen, görenle görülecek olan, yani özneyle nesne birdir, tektir" (Emerson, 2013: 85).

"Hayatın kendisi, gücün ve özün karışımından ibarettir, her ikisinin de fazlasını kaldırmaz. Anı hakkıyla yaşamak, yolda atılan her bir adımda yolculuğun sonunu görmek, yaşayabildiğin kadar iyi an yaşamaktır bilgelik. Hayatın kısalığı göz önünde bulundurulduğunda, bu kadar kısa bir süre boyunca ihtiyaç içinde yan gelip yatmakla dik durmak arasında bir fark olup olmadığını umursamamak gerektiğini insanlar değil, olsa olsa fanatikler ya da matematikçiler söyleyebilir (Emerson, 2013: 141).

"Ancak beni yalnız bırakın, her saatin ve getirdiklerinin tadını çıkarırım" (Emerson, 2013: 142)

Emerson, görenin, görünenin, zamanın, mekânın, gücün ve özün birbiri ile iç içe unsurlar olduğundan, bunları çevreleyen sonsuz bir anın içinde yaşamın tüm duygularının tadını çıkarmanın gerekliliğinden, bir sonraki anı bir önceki an ile görebilmekten bahseder.

"Hayatın kendisi bir baloncuk ve şüpheciliktir, uyku içinde uykudur" (Emerson, 2013: 144).

"Unutma, senin hayatın gelip geçici bir durumdur, bir gece geçireceğin çadırdır, sen hasta ya da sağlıklı bu görevi yerine getirmek zorundasın" (Emerson, 2013: 144).

"İnsan hayatı iki öğeden ibarettir: güç ve şekil. Tatlı ve sağlıklı bir hayat yaşamak istiyorsak, ikisi arasındaki orantıyı hep korumalıyız. Bu öğelerden herhangi birinin aşırıya kaçması eksikliği kadar acı verir. Her şeyin aşırısı fazladır: İyilik de en saf halinde tehlikelidir. Tehlikeyi hasarın eşiğine götürür doğa, her insanın kendine has özelliğini aşırılığa taşır" (Emerson, 2013: 144).

"Hayatı "ruh hallerinin birbiri ardına sökün etmesi" olarak tarif ettiysem, şimdi içimizde hiç değişmeyen ve bütün duyguları, zihnin bütün hallerini derecelendiren bir şeyin var olduğunu da eklemeliyim. Her insanda bilinç, kayan bir terazidir: Kendisini bir ilk sebeple bir bedenindeki canla özdeşleştiren, hayatın üstündeki hayatla, sonsuz derecelerle tanımlayan" (Emerson, 2013: 148-149).

"İnsanın yalnızca yarısı kendisidir, öteki yarısı da kendisini nasıl ifade ettiğidir" (Emerson, 2013: 107).

"İnsan, kendisini başkalarının dindarlıklarının dilinden soyutlayarak büyük bir dikkatle dinlemelidir kendi sesini. Kendi duasını bulana kadar, başkalarının ettiği dualar bile yaralayıp acıtabilir onu" (Emerson, 2013: 100).

"Okuduğum kitapta iyi düşünceler bana geri döner, tıpkı her hakikatin, bütün ruhun yansıması gibi. Orada bulduğum kötü düşünceler için ruh;

sezgisi kuvvetli, keskin bir kılıca dönüşür, onları keser atar. Sandığımızdan daha bilgeyiz. Düşüncemize müdahale etmezsek, bir bütün gibi hareket eder ya da her şeyin Tanrı'nın içinde nasıl durduğunu görürsek, o özel şeyi, her bir şeyi ve her insanı bilebiliriz. Zira, her şeyi ve her insanı yaratan, arkamızda durur, o müthiş her şeyi bilme kudretini bizim aracılığımızla her şeyin üzerine salar" (Emerson, 2013: 91).

Emerson, hayatın geçiciliğinden, kişinin özünde bilgelik sahibi olduğundan, kendini en doğru şekilde ifade etmenin öneminden, güç ve şekil bağlamında aşırıya kaçılmamasından, kişinin kendi duasını bulabilmesinden, yaşamında kendisinden yansıyan tüm hakikati görebilen kişinin her insanı anlayabileceğinden bahseder.

"Bir insan gerçeği gizler, başkalarını kandırırsa, kendisini kandırır, kendisine yabancılaşır. Mutlak iyiliğin gözünü diken insan, mutlak bir alçakgönüllülükle tapar. Aşağı doğru her adım, yukarıya doğru bir adımdır" (Emerson, 2013: 161).

"İnsanın içinde ne kadar iyilik varsa, o kadar hayat doludur. Zira her şey -tıpkı okyanusun, dalgalarının yıkadığı farklı sahillerin adlarıyla anılması gibi, farklı tezahürlerinde sevgi, adalet, ılımlılık gibi farklı adlarla nitelendirilen- o tek ruhtan doğmuştur. Her şey tek bir ruhtan doğmuştur, bütün varlıklar o ruhla konuşur anlaşır" (Emerson, 2013: 162).

"Taklitçi, kendisini ümitsiz bir sıradanlığa mahkûm eder" (Emerson, 2013: 176).

"Kendi kalbinize güvenerek, başka insanların size daha çok güvenmesini sağlarsınız" (Emerson, 2013: 176).

"Bütün nesnelerin parmaklarımızın arasından kayıp gitmesine, sonra da en sert olanı sıkıca tutmamıza sebep olan nesnelerin gelip geçiciliği ve kayganlığının insan halinin en nahoş kısmı olduğuna inanıyorum" (Emerson, 2013: 134).

"Çoğunlukla insan dediğimiz, yiyen içen, eken biçen, hesap yapan varlık, kendisini -bizim onu tanıdığımız biçimde- tanıtmaz; aksine kendisini yanlış anlatır. Saygı duyduğumuz o değil, uzvu olduğu ruhtur; şayet ruhunun eylemlerinde tezahür etmesine izin verirse önünde diz çökeriz" (Emerson, 2013: 86).

"*Bizi aslında insandan, insanın üstün yanlarından başka hiçbir konu ilgilendirmiyor; ve her ne kadar doğadaki mükemmel yasanın bilincinde olsak da, o sadece insanla olan ilişkisiyle, onun zihninde kök salmış haliyle bizde hayranlık uyandırıyor"* (Emerson, 2016a: 224).

"Her değerli yaradılış dünyaya kendi hesabına gelmiştir; bu nedenle bizim hitap ettiğimiz öğrenci, içinde bulunduğu kültüre yenik düşmeyen bir sağduyu taşımalı, tüm kitapları, sanatları, imkanları, etkileşim inceliklerini kullanmalı, ama onlara boyun eğmemeli, içlerinde kaybolup gitmemelidir. İyi yetişmiş kişi, şaşmaz bir kararlılığı olan kişidir" (Emerson, 2016a: 116).

Emerson'a göre, alçakgönüllü, sağduyulu, hürmetli, şefkatli, tutarlı, kararlı, iyilik sahibi bir kişi sıradan olmayan, yenilikli, yaşamın huzuruna erişebilendir. Böylesi kişi, kendine güvenen ve başkaları tarafından da kendisine güvenilen aynı zamanda saygı duyulan biridir. Ona göre, saygı duyulan unsur kişinin sahip olduğu ruhudur.

"Kanımca, düşünceli bir insan yanındakilerin kusurlarından ve saçmalıklarından muzdarip olsa da -yapmacık olmadan- hiçbir kadını ya

da hiçbir erkeği, olağanüstü bir değeri onlarda görmekten mahrum etmez. Kaba saba ve sersem insanlarda, halden anlama yetisi yoksa ya bir üstünlük içgüdüsü olur ve bunu samimi bir hürmet duygusuyla bezeli kör bir yanardönerlilikle taçlandırırlar" (Emerson, 2013: 142).

"Kişi, karakterinin, aynı noktada buluşuyormuş gibi görünürken aslında kendisinden yayılmakta ve kendisine eşlik etmekte olan olaylarla iletildiğini görür. Olaylar karakterle genişler. Nasıl ki kişi kendini bir zamanlar oyuncaklar arasında bulduysa, şimdi de devasa sistemlerin parçası olmuştur; büyümesini kararlılığıyla, yol arkadaşlarıyla ve icraatlarıyla bildirir. O, bir tesadüfler silsilesi gibi görünmektedir, oysa nedenselliğin ta kendisidir" (Emerson, 2013: 51).

"İnsan zayıfken, yeryüzü onu sahiplenir, ona beynin ve güçlü duyguların tohumunu eker. Yavaş yavaş o da yeryüzünü sahiplenir, düşüncesinin güzel düzeni ve üretkenliği içinde kendi bağlarını bahçelerini yetiştirir. Evrende katı olan ne varsa, zihin ona yaklaşınca alışkanlık kazanmayı beklemektedir. Zihnin ölçüsü de bu akışkanlaştırabilme gücündedir" (Emerson, 2016a: 32).

"İnsan, kusurlarına şükretmeli ve yetenekleri karşısında huşu duymalıdır. Örneğin, üstün bir yetenek kaynaklardan öyle çok tüketir ki kişiyi topal bırakır; öte yandan, kusurun getirisi de bol olur" (Emerson, 2016a: 45).

"Ruh, saflık gerektirir, ancak saflık bu değildir, adalet gerektirir, ancak adalet de bu değildir, hayır gerektirir, ancak bu daha iyidir, bu sebeple buyurduğu iyiliği teşvik etmek için bir ahlaktan söz etmekten vazgeçtiğimizde bir tür alçalma ve ödün verme hissedilir. Erdemli bir çocuk için bütün faziletler doğaldır, acıdan geçerek edinilmemişlerdir.

Kalbine hitap ettiğinizde insan, bir anda erdemli oluverir" (Emerson, 2013: 88-89).

Emerson'a göre, kişinin karakterine çevresel unsurlar etki edebilmektedir. Ona göre, iyiliği teşvik eden, erdemli bir duyuşla hitap eden kişi, karşısındakini de erdemli kılar. Bunun yanında Emerson, kişinin, kendi kusurlarını bilip, bunlardan edindiği öğretilerle şükretmeyi bilmesi gerektiğinden de bahseder.

"Önemli olan yalnızca hayattır, yaşamış olmak değil. Güç durup dinlendiğin an kesilir, geçmişten yeni bir hale geçiş anında, boşluğa yapılan atışta, hedefe doğru fırlamada yaşar" (Emerson, 2013: 52).

"Gerçekten korkuyoruz, kaderden korkuyoruz, ölümden ve birbirimizden korkuyoruz. Bizim çağımızdan büyük ve mükemmel insanlar çıkmıyor. Biz hayatı ve toplumsal halimizi yenileyecek erkek ve kadınlar istiyoruz, ancak çoğunun acz içinde olduğunu, kendi ihtiyaçlarını karşılayamadığını, güçleriyle orantılı olmayan hırsları olduğunu, gece gündüz sürekli yayılıp yalvardıklarını görüyoruz" (Emerson, 2013: 57).

"Dua, en yüksek bakış açısından hayatın gerçeklerinin dikkatle izlenip değerlendirilmesidir. Gören ve coşan bir ruhun kendi kendine konuşmasıdır" (Emerson, 2013: 57).

"Kaderin sırrı, elimizde olan mutluluktur" (Emerson, 2013: 58).

"Sözü edilenden çok daha fazla iyilik var dünyada. Bencilliğin insanı ürperten gündoğusu rüzgârları gibi dünyanın içine işlemesine rağmen, bir sevgi elementi bütün insanlık ailesine saf eter gibi nüfuz etmiştir" (Emerson, 2013: 65).

"Şefkatimizle birlikte zihin ve beden gücümüz de artar" (Emerson, 2013: 66).

"Birbirlerine duydukları saygıyı, her birinin ne olduklarına göre değil, sahip olduklarına göre ölçerler. Ancak görgülü insan, sahip olduklarından utanır, doğasına duyduğu saygıdan dolayı. Özellikle sahip olduklarının tesadüfi olduğunu -ona miras, hediye ya da suç yoluyla geldiğini- görünce bunlardan nefret eder" (Emerson, 2013: 63).

"Karşılıksız sevmenin insanı küçük düşüreceğine inanılır. Oysa yüce olanlar görecektir, gerçek sevgi karşılıksız kalmaz. Gerçek sevgi; değersiz nesneleri aşar, sonsuz olanda dinlenip demlenir, aradaki zayıf maske un ufak olduğunda ise, kederlenmez, aksine sırtındaki yükten kurtulduğunu, bağımsızlığından daha da emin olduğunu hisseder" (Emerson, 2013: 82).

"Sohbet ederken, hayallerde, vicdan azabında, tutku anlarında, şaşkınlıklarda, sıklıkla kendimizi maskeli baloda gördüğümüz rüyaların bize söylediklerinde neler olup bittiğini düşünürsek -tuhaf şeylerin yalnızca gerçek bir nesneyi büyüterek ve pekiştirerek onu fark etmemizi sağlaması gibi- doğanın sırrına vakıf olmamızı ve aydınlanmamızı sağlayan pek çok ipucu yakalarız" (Emerson, 2013: 85).

"Derin, ilahi düşüncenin; nasıl da yüzyılları, binyılları kısaltıp varlığını bütün çağlar boyunca koruduğunu görüyorsunuz" (Emerson, 2013: 87).

"Âşığın, maşukuyla ortak sayılabilecek hemen hemen hiçbir şeyi, hiçbir yeteneği, becerisi yoktur, ancak maşukta ilgili melekelerin çok azı mevcut olabilir, kendisini yüce akla teslim eden gönül, kendini onun bütün işleriyle meşgul bir halde bulur ve belirli ilim, güç peşinde asil bir yolda yürüyecektir" (Emerson, 2013: 89).

"Sevgiden, nefretten, korkudan, hayranlıktan, merhametten doğar muhabbet, rekabet, ikna, şehirler ve savaşlar. İnsanlar, ruhun birincil öğretisinin tamamlayıcısıdır" (Emerson, 2013: 89).

Emerson, karşılıksız sevmenin yüceliğinden, merhametin ve şefkatin ruhun ve bedenin gücünü arttırdığından, insanlardaki tüm bencilliğe rağmen sevginin kapsayıcı gücünden, insanın, varlığın anlamını kavramada tamamlayıcı birincil unsur olduğundan bahseder.

"Akıl tektir ve hakikati yalnızca hakikatin kendisi için seven en iyi akıllar, hakikatin mülkiyeti üzerinde pek kafa yormazlar" (Emerson, 2013: 90).

"Düşünceler hiçbir zaman açık bırakmadığımız kapılardan geçip zihnimize üşüşür; aynı şekilde hiçbir zaman isteyerek açık bırakmadığımız kapılardan geçerek de zihnimizi terk ederler" (Emerson, 2013: 95).

"İçinde olduğumuz fikir dışındaki her fikrin erişilmez oluşu harikadır. Ya ona yaklaşırsanız ne olur? En yakınında olduğumuzda, en uzağındaymışçasına, uzaktır sizden" (Emerson, 2013: 123).

Emerson, düşüncenin gücünden, zihnimizdeki akışından, yeni bir fikrin keşfinin verdiyi duyuştaki güzellikten bahseder.

"Felsefemizde "şekle şemale dair" bir öğreti yoktur" (Emerson, 2013: 106).

"Dünya boyanmış süslenmiş değildir, en başından beri güzeldir" (Emerson, 2013: 108).

"Dünya bizim için oynayacağımız bir top olur da, felsefemiz için bir meyve olmayabilir" (Emerson, 2013: 134).

"Hayal bize hayal getirir, düş kurmanın sonu yoktur. Hayat, bir ruh halleri katarıdır, yan yana dizilmiş boncuklar gibi. Bir vagondan ötekine geçtikçe biz, dünyayı kendi renklerine boyayan ve yalnızca odağındakileri gösteren renkli merceklerinden bakarız hayata. Dağdan bakınca dağı görürsünüz. Oynatabileceğimiz şeyleri yerinden oynatırız ve yalnızca yerinden oynattığımız şeyi görürüz. Güneşin batışını mı, iyi bir şiiri mi göreceği insanın ruh haline bağlıdır. Güneş her zaman batar, deha hep vardır, ancak doğanın ya da eleştirinin tadını çıkarabileceğimiz dingin anlar yalnızca birkaç saat sürer" (Emerson, 2013: 135).

"Yanılsamanın sırrı, ruh hallerinin ya da nesnelerin birbiri ardından gelmesi gerekliliğinde yatar. Memnuniyetle demir atarız bir yerlere, ancak çapayı bağladığımız yer bataklıktır" (Emerson, 2013: 138).

"Çocuk annesine şöyle sorar, "Anne bu hikâye, neden dün onu bana anlattığın zamanki kadar hoşuma gitmiyor şimdi?". Heyhat, çocuğum bu, en kadim bilgi söz konusu olduğunda bile böyledir! "Çünkü sen bir bütünlüğün içine doğdun, oysa bu hikâye ancak onun bir parçası" demek senin sorunu yanıtlar mı? Bunu keşfetmenin bize yaşattığı acının sebebi (sanat ve zekâ yapıtları açısından bu duyguyu biraz daha geç keşfederiz); insanlar, dostluk ve sevgi hakkında o feryat figan söylenip duran trajedidir" (Emerson, 2013: 139).

"Elbette peşinde olduğumuz uyumu yaratmak için bütün topluma ihtiyaç vardır" (Emerson, 2013: 139).

"Hayat yansıtılabilir, ancak bölünemez ya da ikiye katlanamaz. Hayatın birliğine karşı her saldırı kargaşaya sebep olacaktır" (Emerson, 2013: 152).

"Akıl, hakikatin mecazlı aktarımlarıyla, istem ise yaşamın yasalarının yanılsamalara büründürülmesiyle uyarılır" (Emerson, 2016a: 253).

Emerson, suretlere değil anlama yönelmenin gerekliliğinden ve öğretisinin temelinin anlama ulaşmaya yönelik olduğundan, hayatın her anında ruh hallerinin sürekli bir değişim içinde olduğundan, kişinin ruh halinin gördüğüne tesir ettiğinden, nasıl bir ruh hali içindeyse o halin yansımasını gördüğünden, zaman içinde kişiye etki eden unsurların ileri bir zamanda bir tesirinin kalamayabileceğinden, hayatın yanılsamalar içerdiğinden bahseder.

"Maskeli balonuzun çalgılarının, kahkahalarının, bağrışlarının sonu ne zaman gelecek ve bunun aslında tek kişilik bir gösteri olduğunu ne zaman anlayacağız?" (Emerson, 2013: 154).

"İrade için esas olan, bu gönül bağıdır. Dahası, güçlü bir irade ortaya çıktığında, bu, kaynağını genellikle bedenin ve ruhun tüm erkinin aynı yönde akarmış gibi olduğu belirli bir yapısal birlikten alır" (Emerson, 2016a: 41).

"İnsanların aklını çelen ve onları oynatan tüm oyuncaklar -evler, toprak, para, lüks, nüfuz, şöhret- aslında birbirinin tıpatıp aynısıdır, yalnızca yanılsamanın bir ya da iki kat buğusu eklenmiştir üste" (Emerson, 2016a: 50).

"Zenginlik veya fakirlik ince veya kalın birer elbisedir; yaşamlarsa - hepimizin yaşamı- özdeştir" (Emerson, 2016a: 252).

"Olaylar kişilerle aynı kökten büyür; onlar bu anlamda alt-kişidir. Yaşamın zevki, mesleğe veya mekâna göre değil, onu yaşayan insana göredir. Esrimektir yaşamak. Bizler aşka nasıl bir çılgınlığın ait olduğunu biliriz – bayağı bir nesneyi cennetin renklerine boyamanın nasıl bir güç olduğunu biliriz" (Emerson, 2016a: 50).

"Bana göre, eğitimin gücüne olan inançsızlık kabul edilemezdir, çünkü iyi ve gidiş doğanın kanunudur ve insanların değerini belirleyen, ileriye, iyiye doğru sarf ettikleri güçtür" (Emerson, 2016a: 120).

"Sayı çok da tek de olsa, fark etmez aslında. Güce dayanan, iman değildir. Güce bel bağlamak, dinin çöküşünün bir ölçüsüdür, ruhun geri çekilişidir" (Emerson, 2013: 100).

Emerson, insan yaşamının özdeş olduğundan, eğitimin gücünden, yaşamdan, inançtan bahseder. Ona göre, dünyevi-maddi unsurlar birer yanılsamalardır ve yaşamdaki mutluluğa, iyi bir meslek sahibi olmakla yahut iyi bir mekanda bulunmakla değil insanın ruhundaki birlik ve yücelikle erişilir.

"Bize göre, büyük bir adam iyi bir okur olmak zorundadır -ya da o kişinin özümseme gücü, spontan güç nispetinde olmalıdır" (Emerson, 2016a: 121).

"En basit ve çocukça olan doğruluk ve dürüstlük erdemlerinde, karakterin tüm yüceliğinin kökünü buluyorum ben. Düşündüğünüz gibi konuşun, neyseniz o olun, her türlü borcunuza sadık kalın. Bana kalırsa, sağlıklı ve çözüm getirici olarak tanınmayı sözümü senedim kılmayı, atlanması, boşa harcanması, hasara uğratılması mümkün olmayan her ne varsa o olmayı evrendeki tüm parlak başarılara yeğlerim. Dostluğun, inancın, şiirin ve sanatın temelinde bu gerçek vardır" (Emerson, 2016a: 252).

Emerson'a göre, iyi insan olmak iyi bir okur olmakla ilişkilidir denilebilir. Ona göre, dürüst ve erdemli insan yücelik sahibidir. Emerson, kişinin, karşısındakileri yanıltıcı maskeler ardına saklanmamasını, düşüncelerini doğrudan kendi öz-ifadeleriyle aktarabilmesini, sözünde duran bir birey olmasını öğütler.

Mevlâna Celâleddin'in görüşlerine baktığımızda Emerson'ın öğütlediği evrensel nitelikteki değerlerin tümü ve daha fazlası Mevlâna Celâleddin'in eserlerinde de mevcuttur. Mevlâna Celâleddin, insanın kudretli bir varlık olduğunu, Yüce Allah'ın isimlerinin insanda tecelli ettiğini, tüm anlamların insanın özünde var olduğunu söylemiştir. Bedenin ruha bir sığınak olduğunu, insanın ruhunu, gönlünü kötü olandan koruması gerektiğini hatırlatmıştır. Ona göre, Allah'ın nuru ile bakan kişi doğru ile yanlışı ayırt edebilecektir. Çünkü, iyi görünen aslında 'iyi' olmayabilir. Bu dünya imtihan yeridir. İyi ve kötü sınanmaktadır. Kişi, Yüce Allah'a tevekkül etmeli ve varlığının anlamını anlayabilmek için anlam kapısını çalmalıdır. Kainattaki her şey bir anlama açılan birer kapıdır. İnsan, suret değil anlam peşinde olmalıdır. Mevlâna Celâleddin'in insan, dünya, suret-mana üzerine düşüncelerini ve öğütlerini ifade eden beyitleri şunlardır:

> *"Ne bizsiz, ne de bizimle olan değerli nesne, nerededir? Sakın, orada, burada deme! Bütün âlem onun kudretiyle, sanatıyla doludur. Ama gören nerede?"* (Rubâiler, 2011, c. II, 107).

> *"Kendi kudretini gör, çünkü bu kudret O'ndandır. Kudretini, O'nun nimeti bil çünkü kudret O'dur"* (Mesnevî, c. I, b. 474).

> *"Değil mi ki nice insan yüzlü Şeytan vardır; öyleyse her ele el vermek yakışık almaz. Çünkü kuş avcısı, kuşu aldatmak için (onun sesine benzeyen) bir ıslık çalar"* (Mesnevî, c. I, b. 316-317).

> *"Harf kaba benzer, ondaki anlam ise su gibidir. Anlam denizi ise "Ümmü'l Kitâb"ı katında bulundurandır"* (Mesnevî, c. I, b. 296).

"Ayağa batan diken bu denli zor bulunursa, gönüldeki dikenin hali nice olur, cevap ver" (Mesnevî, c. I, b. 152).

"Bu dünya bir dağdır, bizim işimizse bağırmaktır; bağırmaların yankısı yine bize gelir" (Mesnevî, c. I, b. 215).

"İyinin kötünün sınanması, altının kaynayıp köpüğünün üste çıkması içindir" (Mesnevî, c. I, b. 233).

Mevlâna Celâleddin, insanın varlığındaki ilahi kudreti görmesini söyler, gönlü berrak tutmanın gerekliliğini, kişinin ne yaparsa onun yansımasını göreceğini, insanların, iyinin ve kötünün apaçık ortaya çıkması için çeşitli sınavlardan geçtiğini hatırlatır.

"Kolaylaştırıp hoş hale getirdi, onu al, Kendini sıkıntıya atma" (Mesnevî, c. I, b. 482).

"Birisinde: Kolaylaştırılan şey, gönle hayat, cana gıda olan şeydir, demişti" (Mesnevî, c. I, b. 486).

"Varlık (âlemindeki) yüz binlerce deniz ve balık, o ikram ve cömertlik önünde secdeye varırlar" (Mesnevî, c. I, b. 506).

"Dünya senin yanında büyük ve sonsuz olsa da, (onu Allah'ın) kudreti önünde yok (denecek kadar) bir zerre bil" (Mesnevî, c. I, b. 525).

"Bu dünya sınırlı, o dünya ise esasen sınırsızdır. Nakış ve suret, o anlamın önünde engeldir" (Mesnevî, c. I, b. 527).

"Öyleyse bir bak, bu kendini değiştirmen nasıl bir şey? O değişmenin yanında pek aşağı kalır" (Mesnevî, c. I, b. 540).

"Daha ne zamana dek "Âlemi tutacağım, bu dünyayı kendi (varlığımla) dolduracağım" diyeceksin" (Mesnevî, c. I, b. 543).

"Dünya baştanbaşa karla dolsa, güneş sıcaklığı bir bakışta eritir onu" (Mesnevî, c. I, b. 544).

"Zahirdeki konuşma toza benzer; bir süre susmayı âdet edin, aklını başına al" (Mesnevî, c. I, b. 578).

"Yücelik surette cisimler içindir, (oysa) cisimler, anlamın önünde (yalnızca) isimlerden ibarettir" (Mesnevî, c. I, b. 590).

"Biz ney gibiyiz, bizdeki nağme sendendir. Biz dağ gibiyiz, bizdeki ses sendendir" (Mesnevî, c. I, b. 600).

"Biz de varlıklarımız da yoklarız, yok suretinde görünen "Mutlak Varlık" sensin" (Mesnevî, c. I, b. 603).

"Yok'a varlık lezzetini gösterdin. Yok'u kendine âşık ettin" (Mesnevî, c. I, b. 607).

"Biz yoktuk, dileğimiz isteğimiz de yoktu. Senin lütfun bizim söylenmemiş (sözlerimizi) duyuyordu" (Mesnevî, c. I, b. 611).

"Âlemdeki bütün varlıklar (Allah'ın) kudreti karşısında, iğne önündeki gergef kadar âcizdir" (Mesnevî, c. I, b. 613).

Mevlâna Celâleddin, geçici dünyevi unsurlara esir olmamayı, suretlerin hakikati görmede birer perde olduğunu, mutlak varlığın Yüce Allah olduğunu söyler. İnsanın, ruhunu mana alemine yönlendirmesi gerekirken maddi unsurlara bağlamasındaki acizliğinden bahseder.

"Oku biz atsak bile, o atış bizden değildir. Biz yayız, oku fırlatan Allah'tır" (Mesnevî, c. I, b. 617).

"Ey aslı arayan! Şu ilkeyi bil ki kimin derdi varsa, (bu işin) kokusunu o almıştır" (Mesnevî, c. I, b. 629).

"Kendisine meylettiğin her işte, kendi gücünü açıkça görürsün" (Mesnevî, c. I, b. 636).

"Meyletmediğin, istemediğin işte de, "Bu Allah'tandır" diye kendini cebrî yaparsın" (Mesnevî, c. I, b. 637).

"Surette bakarsan gözün ikidir; sen gözden çıkan ışığa bak" (Mesnevî, c. I, b. 677).

"Âsi sureti, eziyetle erit de altında hazineye benzeyen birliği gör" (Mesnevi, I, b. 684).

"Anlam ehliyle otur kalk da hem ihsanlar elde et hem de delikanlı ol" (Mesnevî, c. I, b. 711).

"Umutsuzluk semtine gitme, umutlar var. Karanlığa doğru gitme, güneşler var" (Mesnevî, c. I, b. 725).

"Uyan, gönle gıdasını bir dönüldeşten var. Var git, ikbali bir ikbal sahibinden ara" (Mesnevî, c. I, b. 727).

"Parçaların yüzleri bütüne doğrudur; bülbüllerin aşkı gülün yüzünedir" (Mesnevî, c. I, b. 764).

Mevlâna Celâleddin'e göre insanın ne yaptığı ve ne yapacağı Yüce Allah'ın kendisine kerem eylediği kudret ölçüsündedir. Kişinin, ruhunu kemâle erdirmesi için anlam ehli dostlar edinmesi gerektiğini, hayatının hiçbir anında umutsuzluğa

düşmemesini öğütler. Ona göre, kâinattaki her şey, hakiki anlama erişmede tamamlayıcı parçalardır. İnsan, ruhu da birliğe doğru giden yolda çeşitli hallerden geçer.

> *"Allah, bize yardım etmek dilerse, bizi inleyip sızlamaya meylettirir"* (Mesnevî, c. I, b. 818).

> *"Çünkü gülün yapraklarını birer birer yolsan da gülmeyi bırakmaz, suratını asmaz. (Gül) der ki diken olmaktan neden hüzne düşeyim? Gülmeyi zaten dikenden aldım. Takdir sonucu yitirdiğin her şey, kesin olarak bil ki seni beladan kurtarmıştır"* (Mesnevî, c. III, b. 3257-3259).

> *"Ben, seni kötülerin gözünden gizlemek için üzüp ağlatırım"* (Mesnevî, c. III, b. 4148).

> *"Üzüntülerle tabiatını acılaştırırım da böylece kem gözler, yüzünden yüz çevirir"* (Mesnevî, c. III, b. 4149).

> *"O'nun için ağlayan göz ne mutludur. O'nun için yanıp kavrulan gönül ne kutludur"* (Mesnevî, c. I, b. 819).

> *"Her ağlamanın sonunda, nihayet bir gülme vardır; sonu gören adam mübarek bir kuldur"* (Mesnevî, c. I, b. 820).

> *"Nerede akarsu varsa orada yeşillik olur; nerede göz yaşı varsa orada rahmet olur"* (Mesnevî, c. I, b. 821).

> *"İnleyen dolap gibi gözü yaşlı ol da can meydanında yeşillikler bitsin"* (Mesnevî, c. I, b. 822).

> *"Gözyaşı istersen, gözyaşı saçanlara acı; merhamet istersen güçsüzlere merhamet et"* (Mesnevî, c. I, b. 823).

"(Allah) isterse üzüntünün kendisi sevinç kesilir; ayak bağının kendisi özgürlüğe döner" (Mesnevî, c. I, b. 838).

"Hiç kendiliğinden sebepsiz bir sebep meydana gelir mi?" (Mesnevî, c. I, b. 844).

"Dünyada bu sebep iplerini, sakın ha sakın, şu başı dönmüş felekten bilme" (Mesnevî, c. I, b. 850).

Mevlâna Celâleddin, kainattaki her şeyin belli ölçüler içinde sebeplerle birbirine bağlı olduğunu hatırlatır. Ona göre, Yüce Allah'ın kişiyi üzüp, ağlatması da O'nun rahmetinden ve merhametindendir. Hüzün kişiyi kuvvetlendirecek arındırıcı bir duygu halidir ve kişi böylelikle acziyetini hatırlayıp Yüce Allah'a tam olarak yönelir. Mevlâna Celâleddin, kişinin Yüce Allah'ın verdiği sevince de hüzne de razı olması gerektiğini belirtir.

"Şu nefes de bizim canlarımızı dünya hepsinden öylece, azar azar çalar" (Mesnevî, c. I, b. 882).

"Temiz sözler, bizden çıkıp ona doğru yükselir; ondan başkasının bilmediği yere kadar ulaşır" (Mesnevî, c. I, b. 883).

"Nefeslerimiz, temizlik sayesinde, bizden bir hediye olarak bekâ yurduna yücelir" (Mesnevî, c. I, b. 884).

"Tevekkülden daha güzel bir kazanç yoktur. Teslimden daha sevgili ne var ki?" (Mesnevî, c. I, b. 917).

"Kudrete şükretmek kudretini arttırır. Cebirse nimeti elinden çıkarır" (Mesnevî, c. I, b. 940).

"Deri nedir? Renk renk sözler. Hani su üstünde duramayan zırh gibi" (Mesnevî, c. I, b. 1097).

"(Anlamsız söz) sudaki şekildir. Ondan vefa umarsan, pişman olur ellerini ısırırsın" (Mesnevî, c. I, b. 1101).

"Can, ortada olduğundan, yakınlıktan dolayı kayıptır. Hani karnı suyla dolu ama dudağı kuru küp gibi" (Mesnevî, c. I, b. 1121).

"Sen her şeyin adını bilmeden işit. "İsimleri öğretti" remzinin sırrını dinle" (Mesnevî, c. I, b. 1239).

Mevlâna Celâleddin, Yüce Allah'ın kudreti karşısında şükretmeyi, tevekkül etmeyi, temiz sözler söylemeyi öğütler. Kişinin, kâinatın her zerresinde tecelli eden Yüce Allah'ın isimlerinin nurunu görebilmesi gerektiğini, tüm varlıkların hareketliliğindeki ve durağanlığındaki hakikati görebilmesini ve okuyabilmesini, sonsuz olan manayı görebilmesine engel olan dünya perdelerini aşabilmesi gerektiğini söyler.

"Bize göre her şeyin adı, görünüşüdür; Allah katında her şeyin adı onun sırrıdır" (Mesnevî, c. I, 1240).

"Denizin halini, ıstırabından, coşkunluğundan, aklındaki değişimlerden anla" (Mesnevî, c. I, b. 1286).

"Sen görmüyorsun diye dünya yok değildir. Suç, uğursuz nefis parmağından başkasının değil" (Mesnevî, c. I, 1403).

"Sen hele gözünden parmağını kaldır da o zaman her ne istiyorsan gör" (Mesnevî, c. I, b. 1404).

"İnsan görüşten ibarettir; gerisi deridir. Görüş de dostu görmektir ancak" (Mesnevî, c. I, b. 1406).

"Saygı gösteren saygı görür. Şeker getiren badem helvası yer" (Mesnevî, c. I, b. 1495).

"Bu ne tuhaf bülbüldür ki dikeni gül bahçesiyle birlikte yutmak için ağzını açar" (Mesnevî, c. I, b. 1573).

"Bazen sensin derim sana, bazen benim; ne dersem diyeyim, parlak güneşim ben" (Mesnevî, c. I, b. 1940).

"İnsanoğluna, kendi isimlerini bizzat gösterdi; isimler diğerlerine Âdem'den açıldı" (Mesnevî, c. I, b. 1943).

"Varlık, yokluktan feryat etmedi; aksine yokluk, o varlığı (kendisinden) itekledi" (Mesnevî, c. I, b. 2478).

"Sen, ben yokluktan kaçıyorum deme. Aslında o, senden kaçmaktadır, dur. Görünüşte seni kendisine doğru çağırmakta, içindense ret sopasıyla kovmaktadır" (Mesnevî, c. I, b. 2479).

"Allah, bütün âleme sığınak olsun diye (ruhu) bir bedene bağladı" (Mesnevî, c. I, b. 2520).

"Yaratmanın özü, yaratıcının kendisinden nasıl kopar? Var olan, varlıktan başka yerde nasıl otlanır?" (Mesnevî, c. II, b. 1111).

"Sûret tarafından yolu kesilen ve surete vurmaya yeltenip de Allah'a vuran o kadar çok insan var ki" (Mesnevî, c. II, b. 1174).

"Bu yok dünyası yok gibidir. O var dünyası görünmezdir" (Mesnevî, c. II, b. 1275).

"El gizlidir, kalem ise yazmaktadır" (Mesnevî, c. II, 1298).

Mevlâna Celâleddin'e göre anlama yönelen insan, bu yoldaki alâmetleri görebilecektir, böylelikle doğru ile yanlışı ayırt edebilecek ve varlığın hakikatine ruhun ışığıyla erişebilecektir. Mevlâna Celâleddin, bir anlama ulaşmak için öncelikle

ona talip olmak gerektiğini belirtir. Ona göre, anlam ve suret birbirine hem yakın hem uzaktır. Suretten, renkten, şekilden uzak bir bakışla bakan kişi, daima güzelliği görüş halindedir.

"İçeride gizli olanın alâmeti olsun diye, dıştaki davranışlardan hasıl olan başka bir şeydir" (Mesnevî, c. I, b. 2631).

"Ya Rabbi! Bize bu ayırt etme gücünü dileğin üzere ver de o eğri alâmeti doğrusundan ayıralım" (Mesnevî, c. I, b. 2632).

"Duygunun ayırt edişi nasıldır bilir misin? Duygu "Allah'ın nuruyla bakıcı" olunca" (Mesnevî, c. I, b. 2633).

"Anlam, her ne kadar bu şekille ortaya çıksa da, şekil anlama hem yakındır hem uzak" (Mesnevî, c. I, b. 2639).

"(Anlam ile şekil) delil olma bakımından suyla ağaç gibidir. (Ama) niteliklerine bakarsan (birbirlerinden) pek uzaktırlar" (Mesnevî, c. I, b. 2640).

"Çünkü elbiseyle içeriye doğru yol yoktur. Bedenin candan, elbisenin bedenden haberi yoktur" (Mesnevî, c. I, b. 2771).

"Sen insanlık sıfatlarından öldün mü, sırlar denizi, başının üstüne koyar seni" (Mesnevî, c. I, b. 2842).

"Anlam kapısını çalınca açarlar sana. Düşünce kanadını çırp da seni akdoğan yapsınlar" (Mesnevî, c. I, b. 2869).

"Düşünce kanadı toprağa bulandı, ağırlaştı. Sen toprak yiyici olduğundan toprak sana ekmek gibi gelmede" (Mesnevî, c. I, b. 2870).

"Hayrın ve şerrin sesini sana işittirse de dağın kendisi ikisinden de habersizdir" (Mesnevî, c. I, b. 3191).

"Varlığın aynası nedir? Yokluk. Ahmak değilsen yokluğu al götür" (Mesnevî, c. I, b. 3200).

"Varlık, yoklukta görünebilir" (Mesnevî, c. I, b. 3201).

"Bir yerde yokluk ve eksiklik belirdi mi, (orası) bütün sanatların güzellik aynası olur" (Mesnevî, c. I, b. 3203).

"Dil, göz, kulak ruhun ışığıdır" (Mesnevî, c. I, b. 3271).

"Addan, harften geçmek istersen, dikkat et, kendini kendinden tümüyle temizle" (Mesnevî, c. I, b. 3457).

"Demir gibi demirlikten çık, renksiz ol; riyazetle passız aynaya dön" (Mesnevî, c. I, 3458).

"(Gönüllerini) parlatanlar renkten ve kokudan kurtulmuşlardır. Her an kesintisiz olarak bir güzellik seyrederler" (Mesnevî, c. I, b. 3491).

"Birisi ayı açıkça görür de ötekisi dünyayı karanlık görür" (Mesnevî, c. I, b. 3751).

"Göz büyüsüdür bu, şaşılacak gizli bir lütuftur. Sana kurt, bana Yusuf suretinde (görünmede)" (Mesnevî, c. I, b. 3754).

"Zaten her hava, her zerre bir penceredir; (ama) kim açmadan orada bir kapı var diyebilir?" (Mesnevî, c. I, b. 3765).

Mevlâna Celâleddin'e göre, iyi niyet ve güzel düşünceler kişiyi, kötüler arasında güvende tutar. Ona göre, güzel düşünceler sabrı arttırır, sabır ise imanın güçlülüğünün bir belirtisidir.

"Güzel düşüncelerin sayesinde Allah seni yılan ve akrepler arasında güvende tutar" (Mesnevî, c. II, b. 593).

"Güzel düşünceyle sabır tatlılaşır. Çünkü sabırla, genişlik veren düşünceler baş gösterir" (Mesnevî, c. II, b. 595).

"İçteki genişlik imandan kaynaklanır. İman zayıflığı, umutsuzluk ve üzüntü demektir. Sabır imanla taçlanır. "Sabrı olmayanın imanı olmaz" (Mesnevî, c. II, b. 596-597).

"Dış gözü iç gözün gölgesi bil. O ne görürse bu göz ona yönelir" (Mesnevî, c. II, b. 608).

"Varlık çareyle doludur. Oysa Allah sana bir kapı aralamazsa senin hiç çaren yoktur" (Mesnevî, c. II, b. 679).

"Anlam, seni alıp götüren ve görüntüden müstağni kılandır" (Mesnevî, c. II, b. 717).

"Dünyadaki bütün nesnelere önyargısız bir bak. Onlar ancak arazdan ortaya çıkmışlardır.

Önce düşünce, sonra eylem gelir. Bil ki ezelden beri dünyanın temeli böyledir" (Mesnevî, c. II, b. 995-966).

"Cehaletin yüzünden gölgeyi insan görüyorsun. O yüzden, insan senin açından oyuncak ve basit bir nesne gibi" (Mesnevî, c. II, b. 1038).

"Sen dur hele. Sonunda bir gün o düşünce ve hayal, perdesiz olarak kanat açacaktır" (Mesnevî, c. II, b. 1039).

"Ben umutsuz olsam da a güzel, benim umutsuzluğum güneşin yaratmasının ta kendisidir" (Mesnevî, c. II, b. 1110).

Mevlâna Celâleddin, anlama yönelişin ayrılığa değil birliğe bir adım olduğunu, isimlere değil niteliklere bakmak gerektiğini belirtmiş, cevher sahibi gönlü korumanın öneminden bahsetmiştir.

"Ayna (tamamen) parlak duruma gelmedikçe, İnsan hâlâ parlatıcıdır" (Mesnevî, c. II, b.1310).

"Hiçbir ayna yeniden demir olmaz. Hiçbir ekmek yeniden buğday olmaz. Hiçbir üzüm yeniden koruk olmaz. Hiçbir olgun meyve yeniden ham olmaz. Piş de değişmekten uzak kal" (Mesnevî, c. II, 1312-1314).

"Hakk'ın boya küpünde "Allah'ın boyası" vardır. Alaca renkliler onda tek renk olur. O küpe düşene kalk deseni neşe içinde der ki küp ben'im, beni kınama. "Küp benim" demek, "ene'l Hak" demektir" (Mesnevî, c. II, 1337-1339).

"İnsan varlığı bir ormandır. O demden haberin varsa bu varlıktan sakın" (Mesnevî, c. II, 1408).

"Varlığında baskın olan huy hangisiyse o surette diriltilmen kaçınılmazdır" (Mesnevî, c. II, b. 1411).

"Adları bir yana bırakıp niteliklere bak ki nitelikler, öze ulaşmada sana kılavuz olsun" (Mesnevî, c. II, b. 2665).

"İnsanların ayrılığı addan doğmuştur. (İnsan) anlama yönelince huzura kavuşur" (Mesnevî, c. II, b. 2666).

"Öyleyse gönül cevherdir, âlemse araz. Nasıl olur da gönlün gölgesi gönle amaç olur?" (Mesnevî, c. III, b. 2265).

Mevlâna Celâleddin ve Emerson, suretlerin hem yanıltıcı hem de kişiye ayna olabileceğini düşünür. Suretler, kendi ötesinde derin bir anlamı imlemektedirler. Suret varlıkta, mana ise yokluktadır. Suret-mana iç içeliğinde, hakikat kendisini içsel ve dışsal boyutta gösterir. Surete varlık kazandıran onun içsel manasıdır. Ruh da aynı şekilde beden ile görünürlük kazanır. Bu anlamda, William Chittick şöyle söylemiştir:

> *"İnsan ruhu kendi içinde sayısız dışsal görünüş ihtimallerini kapsar. Sayılamayacak kadar çok gölge ya da suretlere bölünebilir. Her şeyin anlamı insanın ruhunda içkindir, çünkü "Âdem'e bütün isimler öğretilmiştir." Bütün bu anlamlar kendilerine uygun şekillerde ortaya çıkabilir. Ancak bu iş rastgele gerçekleşmez. Bu dünyada suretlerin geçici olarak art arda gelmesi anlamına gelen ontolojik bir ihtimaller zinciri vardır. Bu suretler farklı zuhurat mertebeleri ve ruhun katettiği dışsal varoluş durumlarıdır. Bununla birlikte aslında ruh, kendi ontolojik mertebesinde sabit kalmakta, ancak onun sureti inip çıkmaktadır"* (Chittick, 2016b: 105).

Yüce Ruh, Kâmil İnsan'ın ruhudur. *"Kutsal Ruh, mikrokozmik vechesiyle Hakikat-i Muhammediyye olarak karşımıza çıkar"* (Charles- André Gilis, 2004: 97, 104) denilmiştir. İnsan, suretin ötesinde kendi ruhunu bulması için ona perde olan benliğinden kurtulması gerekmektedir. Varlığı hakikatiyle görmek için, insan, kendini içinde bulunduğu âlemle birleyip, tüm varlığın Yüce Allah'ın bir tezahürü olduğunu bilmelidir (Chittick, 2016b: 238).

Çalışmamızın bu bölümünde görülüyor ki hem Mevlâna Celâleddin hem de Emerson, kendi düşünce bağlamlarında insan-suret ve mana-ruh içleminde, fikirlerini etkin bir şekilde yansıtan benzer nitelikte ifadelerde ve öğütlerde bulunmuşlardır.

Çalışmamızın bir sonraki bölümünde, her iki düşünürün de fikirleri doğrultusunda, ruhî manaya işaret eden zaman kavramı ile surette kişiye hakikati gösterecek bir ayna olarak görülen dost kavramını inceleyeceğiz.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MEVLÂNA VE EMERSON'DA DEM VE DEMSAZ

4.1. Şimdi-Şu Anda: Dem Kavramı Açımlaması

Zamanın aşkın hali 'an'[§§§§§]dır. İnsan, 'an-ı dâim'[******]de varlığındaki aşkın ruhun yüceliğini hissedebilmektedir. Ruhun inceliğini kavramış, özbilinç sahibi insan, her 'dem'de diğer bir ifade ile her 'nefes'te yaşamın sürekli fakat takvimsel bir olgusu olmayan içe dönük halini yaşamaktadır. Bu hal tasavvufi literatürde 'dem' ile tefsir edilebilmektedir. 'Dem' (دم) farsça bir kelime olup, an, zaman, nefes anlamlarına gelmektedir. [††††††]

> *"Zamanın gerçeği, sürekli yaşamakta olduğumuz "an"dır. An'ların ürekliliği ile, zaman mefhumu meydana gelir. Bu bakımdan akıp giden bu ân'a, "an-ı dâim" denir. Bütün varlıklar, kâinat, her an gaybden ayn'a, ayn'dan gayb'e gitmektedir. Yaratılış bu yüzden daimidir. Ve bir an önceki âlem, bir sonraki âlemin aynısı değildir. Sûfi, her ân ne âlemde ise, ona göre, o anda tahakkuk eden âlem odur. Sûretler geçer, hakikatler bâki kalır"* (Cebecioğlu, 2009:156).

---

§§§§§ "Ân: Zamanın taksim edilemeyen en küçük parçası demektir. Sufilere göre mevhum ve mücerred bir mefhumdur. Cenab-ı Hakk'ın zuhurundan dolayı anlaşılır. Ancak bu, zaman ve mekân kavramının dışındadır. Çünkü O, zamandan münezzehtir. Vahdetin sırrına tam olarak ulaşan sufiler "an-ı dâim"i yaşarlar. Onlar ibnü'l vakttir, yani vakti en iyi şekilde, Allah'ın razı olacağı şekilde değerlendirirler" (Cebecioğlu, age, s. 59).

****** "An-ı dâim: Sürekli an, ezel ile ebedi içine alan ilahi mertebenin (hazretin) imtidadı, zamanın bâtını ve aslı" (Uludağ, age, s. 41).

†††††† "Tasavvufta, sûfinin geçmiş ve gelecek endişesinden kurtularak içinde bulunduğu ânı yaşaması esastır. Bu hali elde etmiş kişi ibnu'l vakt adıyla anılır ve sürekli Allah'la beraberdir yani "ihsan" derecesine ulaşmıştır" (Cebecioğlu, age, s. 156).

Yaratılışın hakikatinde, kâinatın gayb'den ayn'a yani görünmeyenden görünen surete gidişi insan-âlem ilişkisini oluşturmaktadır. Birbiri ile sürekli bir akış içindedir ve birbirini tamamlamaktadır. Bu yaşamın özünü çevrelemektedir:

"Kime kim feyz erer ol feyz eriştir An-i dâimden

Zamanın bâtınıdır An-ı dâimden eder iksa

Bu çerh dolabı hem ol An-i daim üzre devreyler

Ki her devrinde bin suret ile zahir olur a'zâ

Kuamu eşyaya hakim An-i daimdir Zaman içre

Ki her mazharda zahir An-i daim sırrıdır cana

Erer feyzi vucud insana daim An-i daimden

Be kadr-i kabiliyyet her vücuda neşrolur ammâ" ‡‡‡‡‡‡ (Uysal, Erişim Tarihi: 4 Haziran 2019).

Âlemde her şey zamanın tesiri ile renkten renge girer yani hep bir değişim, yenilenme halindedir. Günler, yaşamın harmonisi içinde birbirini takip eder halde hızla geçmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de kâinattaki her şeyin belli bir ölçü içinde olduğu âyetlerle açıktır:

> *"Geceyle gündüzün farklı olmasında, Allah'ın göklerde ve yerde yarattığı bunca varlıkta, O'na saygısızlıktan sakınanlar için büyük işaretler vardır"* (Yûnus, 10:6).

‡‡‡‡‡‡ Bu şiiri, Ahmet E. Uysal, Edebiyat Açısından Doğu ve Batı Mistisizminde Zaman Düşüncesi adlı makalesinde Abdülbaki Gölpınarlı'nın Melâmi Edebiyatı Metinlerinden aktarmıştır. (Ahmet E. Uysal, http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1038/12532.pdf , s. 81, Erişim Tarihi: 4 Haziran 2019).

"O, gökleri ve yeri hikmet ve fayda esasına göre yarattı; sürekli olarak geceyi gündüzün, gündüzü gecenin üstüne sarmaktadır; güneşi ve ayı da yasalarına boyun eğdirmiştir. Her biri belirlenmiş bir süreye kadar akıp gitmektedir. Unutmayın ki Allah çok güçlüdür, çok bağışlayıcıdır" (Zümer, 39:5).

"Sabahı aydınlatan O'dur. Ve O, geceyi dinlenme zamanı, güneşi ve ayı birer hesap ölçüsü kılmıştır. İşte bu, aziz ve alîm olan Allah'ın takdiridir" (En'âm, 6:96).

Her yeni günün yeni getirisi hakkında önceden bir şey bilemeyiz. İnsanın yaşamı bu bilinmezliğe teslimiyet ile geçmelidir. Teslimiyet, tüm zıtlarıyla iç içe olan dünyada zamanı sonsuz kılarak yaşayabilmektir. Günün insana getirdiği her şeye karşı şükürkar olabilmek gerekmektedir. İnsan, yaşamına pek çok umutlar yüklemiştir. Günler, Emerson'ın *Days* (Günler) adlı şiirindeki ifadesiyle yalınayak dervişler gibi geçip gitmektedir. Yaşamdan beklentilerini duymadan, görmeden sessizce ama hızla geçmektedir:

DAYS	**GÜNLER**
"Daughters of Time, the	Zamanın kızları, ikiyüzlü Günler,
hypocritic Days,	Çıplak ayaklı dervişler gibi
Muffled and dumb like	boğuk sesli ve dilsiz,
barefoot dervishes,	Ve sonsuz tek bir sıra
And marching single in an	halinde uygun adım yürüyen,

endless file,
Bring diadems and fagots in
their hands.
To each they offer gifts after
his will,
Bread, kingdoms, stars, or sky
that holds them all.
I, in my pleached garden,
watched the pomp,
Forgot my morning wishes, hastily
Took a few herbs and apples,
and the Day
Turned and departed silent. I,
too late,
Under her solemn fillet saw
the scorn" (Emerson, 2007).

Ellerinde hükümdarlık taçları
ve defne dalları getiren,
İsteklerine göre her
birine armağanlar verirler,
Ekmek, krallıklar, yıldızlar
ve gökyüzü hepsine yeter.
Ben, çitlerle çevrili bahçemde,
Gösteriyi izleyen,
Sabah dileklerimi aceleyle unutmuş
Birkaç bitki ve
elma topladım ve Gün
Döndü ve sessizce uzaklaştı.
Ben, çok geç,
Gördüm heybetli
gövdesinin altındaki küçümsemeyi
(Emerson, 2016b, çev.Volkan Hacıoğlu, s.121).

Her insan, bütünlüğün deneyimi için tam bir dürtüye ihtiyaç duyar. Emerson bu şiirinde kendini varlık ve zaman içinde mükemmel bütünlüğe teslim etmektedir. Şiir, iletmek istediği anlamlar bakımından Emerson'ın öğretilerinin temelini oluşturmaktadır ve aynı zamanda bu şiir Amerikan'ın en felsefî şiiri olduğu söylenebilir (Oliver, 1946: 518-524).

İnsan, geçip giden zamanın içinde kendini sorgulayabilmelidir. Zamanı tüm halleriyle yaşayabilmelidir. Bu konuda, Blaise Pascal'ın zamanın içinde tıkanıp kalmış kişinin mutsuzluğunun sebebini ifade ettiği şu sözleri örnek verilebilir:

> *"Şimdiki zamanda değiliz hiç. Geleceği, gelmesi çok uzun sürüyormuş da gelişini çabuklaştırabilecekmişiz gibi bekliyor, geçmişi sanki çok hızlı geçmiş de durdurabilecekmişiz gibi hatırlıyoruz. Artık bizim olmayan bir zamanda gezinecek, bize ait olan tek zamana ise aldırmayacak kadar basiretsiz; artık hiç olmamış şeyleri düşünecek, elimizde olanın geçip gitmesine hiç düşünmeden izin verecek kadar mağruruz. Çünkü şimdiki zaman, bize genellikle acı veriyor. Sıkıntı verdiğinde yüz çeviriyoruz ondan, tatlı tatlı geçiyorsa, hayıflanıyoruz gidişine. Gelecekle desteklemeye çalışıyoruz onu, geleceği hiç de kesin olmayan bir zaman için, hiç elimizde olmayan şeyleri nasıl ayarlayacağımızı kuruyoruz. Düşüncelerinizi inceleyin, tamamen geçmişle ya da gelecekle ilgili olduklarını göreceksiniz. Şimdiyi neredeyse hiç düşünmeyiz ve düşünecek olsak da bunu sadece gelecekteki planlarımıza ışık tutmak için yaparız. Şimdi, bizim için asla amaç değildir. Geçmiş ve gelecek araçlarımız, sadece gelecek amacımızdır. Sonuçta asla yaşamayız, sadece yaşamayı ümit ederiz ve mutlu olmayı planladığımızdan mutlu olmamamız kesindir"* (Pascal, 2017:81).

> *"Doğada her şey sürekli yeniden başlar: yıllar, günler, saatler, hatta mekânlar. Ve sayılar baştan sona birbirini takip eder. Böylece bir tür*

sonsuzluk ve edebiyet ortaya çıkar. Bu şeyler tek başlarına sonsuz ve ebedî değildir, fakat bu sonlu varlıklar sonsuzca çoğalır" (Pascal, 2017:60).

Zaman anlık bir duygulanım değildir. Her an yeni bir anla her hal yeni bir hale geçip bir dönüşüm halindedir. Her anın yeni bir anı getirmesi aslında sürekli bir doğuşun gerçekleşmesidir. Yeni doğan bir an yeni halleriyle gelecektir. Bu anlamda, Mevlâna Celâleddin ve Emerson eserlerinde, sürekli yeni olanın içinde olmak ve yaşamak varken dünya zamanı içinde belli bir takım şeylere takılıp kalmamak gerektiğinden bahsetmiştir. Bu takılıp kalma hali bir tür bağımlılıktır. Mustafa Merter, hal bağımlılığını ölüme benzetir. Ona göre, sonsuzluk, hal bağımlılığından kurtulmakla hissedilecektir. Hâle takılıp kalmayan kişi vaktin oğlu olabilmiştir. Bu hali daim olan kişide dünya endişeleri yok olup gitmektedir. Her şeyin bir ruh'a sahip olduğunu bilerek kişi şükretmeyi bilmelidir (Merter, 2017: 249). William Wordsworth, ruhun sonsuz zaman arayışı içinde hep bir içe dönüş özleminde olduğunu bir şiirinde şöyle ifade etmiştir:

"My Soul /Turned inward - to examine of what stuff / Time's fetters are composed (Ruhum, Zamanın zincirlerinin neden yapıldığını anlamak için içe dönerdi)" (Aktaran: Uysal, 95).

Zamanın esiri olmaktan insan yine zaman ile kurtulacaktır. T. S. Eliot, yalnızca zaman aracılığıyla zamanın fethedilebileceğini söylemiştir.[§§§§§§] Zamanını doğru yönlendirmeyi bilen kişi için hızlandırılmış dünya zamanı içinde kendini kaybetmeyecektir.

[§§§§§§] Bkz. Burnt Norton, Four Quartets, No. 1(http://www.davidgorman.com/4Quartets/1-norton.htm Erişim Tarihi: 4 Haziran 2019).

Kuşeyrî, Ebu Ali Dekkâk'tan içinde bulunulan hâlin önemini vurgulamak üzere şu sözü aktarmıştır: *"Vakit içinde bulunduğun hâldir"* (Kuşeyrî, 2014: 148). Kişinin duygu-durum hali neşeli ise vakti neşenin kendisi olur, hüzünlü ise vakti hüznün kendisi olur.

Zaman önceyi ve sonrayı huzura getirişlerde kendini gösterendir. Bu konuda Martin Heidegger'in 'şimdi' tanımı önemlidir: *"Şimdi demek, bir huzura getirişin sözlü ifadelenişi olup, muhafaza edici beklentilendirmenin birliği içinde kendini husule getirmektedir"* (Heidegger, 2006: 442). Öncesi ve sonrası şu anı yaşayabilmek için anın içinde bir olmalıdır. Henri Bergson'a göre ise şimdiki zaman ve geçmiş algısı şöyledir:

> *"Bizim şimdiki zamanımız, daha yoğun olanla tanımlanamaz: o, bizim üzerimizde etkide bulunan ve bizim etkide bulunmamızı sağlayandır, duyumsal ve harekete geçiricidir; bizim şimdiki zamanımız öncelikle bedenimizin durumudur. Geçmişimiz ise, tersine, artık etkide bulunmayan, ama etkide bulunabilecek olandır, yaşamsallığını ödünç alabileceği mevcut duyuma dahil olarak hareket edebilecek olan şeydir"* (Bergson, 2015: 176).

Anın içinde öncenin deneyimi, sonranın getireceği tüm yaşamsal olgulara hazır oluş vardır. Başka bir ifadeyle, şu anın içine öncenin endişesi, düşünceleri, takıntıları ve sonranın beklentisi, umut ve umutsuzluğu gibi düşünce halleri girerse yeni bir an yeni halleriyle gelemeyecektir. Yeni, hep geçmiş ve gelecekle perdelenecektir. Emerson'ın zaman kavramı üzerine fikirlerini yansıtan sözleri şunlardır:

> *"Hayatın kendisi, gücün ve özün karışımından ibarettir, her ikisinin de fazlasını kaldırmaz. Anı hakkıyla yaşamak, yolda atılan her bir adımda yolculuğun sonunu görmek, yaşayabildiğin kadar iyi an yaşamaktır bilgelik. Hayatın kısalığı göz önünde bulundurulduğunda, bu kadar kısa*

bir süre boyunca ihtiyaç içinde yan gelip yatmakla dik durmak arasında bir fark olup olmadığını umursamamak gerektiğini insanlar değil, olsa olsa fanatikler ya da matematikçiler söyleyebilir (Emerson, 2013: 141).

"Hayatımız, kanatlı hakikatlerin ve olayların sonsuz uçuşundan başka nedir ki? Bu değişimler müthiş bir çeşitlilikte gelir, hepsi insan ruhuna sorular sunarlar. Bu hakikatlere ve zamana hizmet ederler" (Emerson, 2013: 30).

"Zamanın hoş fakat aldatıcı vasatlığını, iğrenç rahatlığını aşağılayalım ve kınayalım, geleneğin, ticaretin ve memuriyetin yüzüne çarpalım bütün tarihin neticesi olan gerçeği, yani insanın çalıştığı her yerde sorumlu olan, düşünen ve yapan büyük biri olduğunu, gerçek insanın herhangi bir zamana ya da mekana ait olmadığını ancak her şeyin merkezi olduğunu. Onun olduğu yerde doğa vardır. Seni, bütün insanları ve bütün olayları ölçüp biçer o. Genellikle toplumdaki herkes bize başka bir şeyi hatırlatmaz, bütün kâinatın yerini alır. İnsan, öyle olmalıdır ki bütün koşulları birbirinden farksız kılmalıdır" (Emerson, 2013: 47).

"Ne var ki, zaman ve mekân, ruhun kudretini tersten ölçer. Zamanla eğlenir ruh: "Sonsuzluk bir ana sığdırılabilir ya da bir an sonsuzluğu kaplayabilir mi?" (Emerson, 2013: 87).

"Zaman denen unsurun kandırmacalarına ihtiyatla yaklaşmalıyız. Yemek yemek, uyumak, yüz dolar kazanmak için çok zaman gerekir; oysa hayatımızın ışığı olan bir ümidi, bir sezgiyi ağırlamak için çok az zaman var" (Emerson, 2013: 157).

"Zaman güzel bir oyuncak değil midir? Yaşam size tüm karnavallara bedel maskeler gösterecektir" (Emerson, 2016a: 248).

"Zaman yanılsaması vardır, ondan hangimiz kurtulabilmiş, ya da düşüncelerin birbiri ardına sıralanışı gibi görünenin aslında bütünlerin nedensel dizilere dağılımı olduğu hükmüne varabilmiştir?" (Emerson, 2016a: 249).

"Bir günden diğerine, insan hayatının başlıca gerçekleri saklı kalır gözlerimizden. Birdenbire kalkar sis, açığa vurur onları -ve bizler ne çok zaman geçip gitmiş olduğuna hayıflanır, bu şeylere dair herhangi bir işaret bize gösterilmiş olsaydı her şeyin bambaşka olacağını düşünürüz" (Emerson, 2016a: 251).

"İnsan ürkektir ve af diler, artık dimdik değildir, "ben şöyle düşünüyorum" "ben buyum" demeye cesaret edemez, bir azizden ya da bilgeden alıntı yapar. Ottan ya da açan gülden utanırlar. Penceremin altındaki bu güller, geçmişteki güllerden ya da daha iyilerinden söz etmiyorlar; ne iseler o oluyorlar, bugün Yaradan'la birlikte varlar. Onlar için zaman yoktur. Yalnızca gül olarak vardır, varlığının her anında mükemmeldir. Bir yaprak tomurcuk vermeden, bütün hayatı hareket halindedir, tam açmış bir çiçekte daha fazlası, yapraksız kökte ise daha azı yoktur. Varlığı doygunluğa erer, doğayı da her an aynı şekilde doyurur. Ancak insan erteler ya da hatırlar, şimdiki zamanda yaşamaz, gözlerini geçmişe çevirerek geçmişin matemini tutar ya da onu çevreleyen zenginliğe aldırış etmeden, geleceği önceden görebilmek için parmak ucunda durur. Şimdiki zamanda, anda, zamanın üstünde doğayla birlikte yaşayana kadar mutlu ve güçlü olamaz" (Emerson, 2013: 51).

Emerson, anın getirdiği tüm halleriyle yaşamanın bilgeliğinin aslında anı ehlileştirmek olduğunu söyler: "*İşimiz anlarla olduğuna göre, bırakın anları ehlileştirelim. Bugünün beş dakikası benim için en az bir sonraki bin yılın beş dakikası kadar değerlidir"* (Emerson, 2013: 141). İnsan, yaşadığı anı ehlileştirmeyi

bilirse sonsuz olanda huzur bulacaktır. Zamanı ehlileştirmek, tüm anları tam ve verimli kullanmayı bilmektir. Bu durum kişinin yaşamını daha verimli kılacaktır. Her birey kendi yaşadığı anların ehli olursa zaman onu değil o zamanı yönlendirebilecektir. Yaşadığı bir dakikayı bir öncekinden daha iyi ve anlamlı kılabilirse insan, görkemli olan varlığının hakikatiyle öncesizlik ve sonrasızlık idrakine erişecektir. 'Şimdiki zaman' idraki üzerine Romantik dönem şairlerinden William Wordsworth'ün şu şiiri örnek gösterilebilir:

"Bu hayat denizini hiçbir kıyı görmeden

Yarıp giderken, sahip olduğumuz tek şey olan

Şimdiki zamandan ne bir lutuf ne de bir vaad bekliyoruz" (Aktaran: Uysal, 96).

Emerson, şiirlerinde de zaman kavramına değinmiştir. Sfenks adlı şiirinde; *"Giysili sonsuzluk, durma sor sen; / Zaman yanlış cevap şimdiden"* (2016: 27). Evvel Aşk adlı şiirinde ise şöyle söylemiştir: *"...Akıl ve dünya bir tuzak gibi kurulan; / Zamanın oyuncağı ki artık bozulmuş, / O eğlence aramış ve eğlence bulmuş"* (Emerson, 2016b: 76).

Hızlandırılmış dünyada insan gittikçe yavaşlatılmaktadır. Çünkü hızlandırılmış ve anlamsızlaştırılmış dünyada insan kendi içindeki ilahi kuvveti de gittikçe unutmaktadır ve içindeki âlemden uzaklaşmaktadır. Mahmud Erol Kılıç, 'yavaşlatılmış zaman' ve 'yavaşlatılmış şehir' kavramlarından bahsetmiştir. Teknolojinin ilerlemesiyle modern hayatın gerektirdiği gittikçe anlamsızlaştıran hız, kalitesizliğe ve yüzeyselliğe sebep olmaktadır. İnsan, bu hızlandırılmış yaşam içinde zorluk yaşamaktadır. Çünkü derin bir düşünce için sakinlik gerekmektedir. Ona göre, zaman ilmini değil zamanın ilmini bilmek gerekmektedir. Zamansızlık ise yalnızca Allah'a aittir (Göktaş, 2014).

"Bir kimseye vakit yâr olursa, o kimsenin vakti (iyi) bir vakittir. Vakit bir kimseyi sıkıştırıp zor durumda bırakırsa, onun hakkında vakit ilâhî bir gadap ve intikamdır" (Kuşeyrî, 2014: 149).

Mevlâna Celâleddin'in görüşlerine bakıldığında ise zaman kavramı dünyevi unsurlarla ilişkilendirilen bir kavram değildir. Vaktin değerlendirilmesinde kişinin iradesi çok önemlidir. Bir bakıma zaman ettirgen bir güce sahiptir. Kişi zamanın esiri olmamalıdır. Mevlâna Celâleddin, *"Vakit, keskin bir kılıç gibidir"* (Mesnevî, c. I, b.132) demiştir. Ken'an Rifâi, bu beyti şu şekilde şerh etmiştir; *"Hazret-i Muhammed: "Dünya için hiç ölmeyecekmiş gibi fakat âhiret için hemen ölecekmiş gibi hazırlanınız" diyor. Bütün îman büyüklerinin birleştikleri hakikat bu!... Bugün sen bir işi yapacak durumda isen o işi yarına bırakma!... Ola ki yarın gelir fakat dünyadâ sen bulunmazsın. Gerçek sofî ancak zamanın çocuğudur. Geçmiş ve geleceği bir yana bırakarak, içinde bulunduğu zamanın kadrini bilir; yaşadığı her ânı değerlendirmedeki fazilete inanır. Tâ ki ârif-i vasıl olana kadar. Ruh, bir kere ârif-i vâsıl oldu mu, yâni zaman ona değil, o zamana hakim oldu mu artık onun için zamanın hükmü kalmaz"* (Rifâî, 2013: 30). Vaktin keskin oluşu aslında geçmiş ve geleceği tamamen kesmesi anlamına gelebilmektedir. 'Kılıç' benzetmesi ifade ettiği anlam itibariyle keskin ve tehlikelidir. Vakti de böyle görmek gerekir, öyle ki çok hassas ve keskindir. Geçen bir an geri getirilemeyecektir. Vaktin kıymeti geçmişi ve geleceği birbirine bağlayan içinde bulunulan anda saklıdır (Hücvirî, 2014: 427-429). Vakit kılıçtır ifadesi Kuşeyrî risâlesinde, *"kılıç kesici olduğu gibi, vakit de Hakk'ın kul üzerindeki takdiri ve hükmü hususunda tesirini derhal gösterir, kılıç gibi keser atar"* şeklinde açıklanmıştır ve *"Vakit kılıç gibidir, eğer kılıca yavaş ve yumuşak dokunursan, o da sana yavaş ve yumuşak dokunur. Eğer sen sert dokunursan, kılıcın iki yüzü de sana sert dokunur ve keser"* (Kuşeyrî, 2014:148-149) şiiri örneği verilmiştir.

Mevlâna Celâleddin zamanı iyi haller içinde geçirmek gerektiğini ve zamanın önemini sözlerinde sık sık belirtmiş ve hatırlatmıştır. Kişi zamanının kontrolünü

bilebilmelidir. Geçmiş ve gelecek endişesi olmadan şu anın getirilerini en iyi şekilde yaşayabilmelidir. Geçici olanın değil de kalıcı ve anlamlı olanın peşinde olmalıdır (Yeniterzi, 2007: 13-28). Mevlâna'nın 'zaman' kavramı içerikli sözlerinin bir kısmı şunlardır:

"Anın haberi yoktur ansızlıktan. Çünkü o (ansız) yana geçebilen ancak onun hayretidir" (Mesnevî, c. III, b. 2075).

"Canın zaman ve mekandaki yolculuğu sebepten bağımsızdır. Cismimiz, yolculuğu candan öğrenmiştir" (Mesnevî, c. III, b. 1979).

"Ey arkadaş, sufi vaktin oğludur; yarın deyip durmak, yol şartından değildir" (Mesnevî, c. I, b. 133).

"Günler gamımızla akşam oldu, günler yanışlarla yoldaş oldu. Günler geçip gittiyse gitsin, korkumuz yok. (Yeter ki) sen kal ey temizlikte eşi benzeri olmayan! Balıktan başka herkes suyuna kandı; rızkı olmayanınsa günü uzadı da uzadı" (Mesnevî, c. I, b. 15-17).

"Allah nurunu barındıran mekansız yerde geçmiş, gelecek ve şimdiki zaman olur mu?

Onun geçmiş ve gelecek zamanı senin açındandır. İkisi de birdir, sen ikidir sanırsın" (Mesnevî, c. III, b. 1151-1153).

Bu beyitin Şefik Can şerhi şöyledir: *"İnsanlar; zamanın mâzi, hâl ve istikbal, yani geçmiş zaman, bulunduğumuz zaman, bir de gelecek zaman diye üçe ayırırlar. Dikkat edilirse hâl denilen şimdiki zaman yoktur. Çünkü şimdi dediğimiz an da mazi olmuştur. O zaman mazi ile gelecek zaman kalır. Bunlar da biz, zavallı yaratıklara göredir; Hakk 'a göre zaman yoktur. O'nun geçmiş zamanı ve gelecek zamanı yoktur; daima akıp giden bir zaman vardır"* (Can, 2003: 87).

"Haberin yok, sen zamanın emrindesin, onun hükmü altındasın. Mekan ise geçeceğin yerdir. Şu halde aklını başına al da kendine muvakkat da olsa huzur bulacağın bir mekan seç, zamanın değerini bil! Onu boş yere harcama; yerinde ve güzel harca! Sonunda öyle bir hale gelirsin ki, mekan da, zaman da; mekandakiler de; zamandakiler de sana bir şey yapamazlar. Çünkü sen mekan ve zaman kaydından kurtulursun" (Divan-ı Kebir, 2007: 105).

"Sen gaflet içinde yaşayan karıncalar gibi kaynaşıp duran insan kalabalığının hepsini ölü sanma! Bu dünya da öteki dünya da insana hayat veren ebedî ve ezelî dirilerle dopdolu. Fakat onları görecek göz nerede? Sen şimdi üç beş günlük bir hayata kanaat ederek ebedî hayatı reddetme bizden ayrılma! Zerreler sayısınca diri canların her biri Allah'ın yarattığı şu sonsuz olan gökyüzünde güneşler gibi parlamada dönüp durmada ama onları görecek göz nerede?" (Divan-ı Kebir, 2007: 32).

"Biz kendimizi tamamı ile dünya işlerine verdik. Birçok isteklere emellere düştük. Hep dünya için çalışıyoruz, servet, şöhret, yüksek mevkii hırsıyla didinip duruyoruz. Bu yüzden de kederden kurtulamıyoruz. Gamlardan, kederden kurtulmak için eşe dosta sarıldık. Eğlencelere kapıldık. Sen gaflet içinde yaşayan, karıncalar gibi kaynaşıp duran insan kalabalığının hepsini ölü sanma! Bu dünya da öbür dünya da insana hayat veren ebedi ve ezeli dirilerle dopdolu… Fakat onları görecek göz nerde? Sen şimdi üç beş günlük bir dünya hayatına kanarak, dünyayı ebedi hayata değişme, ayrılma" (Divan-ı Kebir, 2007: 260).

"Dünyada her bitkinin, şekerin (meydana gelmesi için) zaman döngüsü içinde bir süresi vardır.

La'lin, güneşin altında renk, parlaklık ve pırıltı kazanması için yıllar gerektir.

Tere, iki ay içinde yetişir, kırmızı gülün yetişmesi içinse bir yıl gerek" (Mesnevî, c. I, b. 2590-2592).

"Çağlar geçti, bu yeni bir çağdır. Ay, aynı aydır, ama su aynı su değil.

Adalet, aynı adalettir, fazilet de aynı fazilet, ama o çağlar ve ümmetler değişmiştir.

A ulu kişi! Çağların üstünden çağlar geçti; ama bu anlamlar yerli yerinde devam etmede.

Bu ırmaktaki su kaç kez değiştir; ayın aksi, yıldızın aksi aynı yerde.

Demek ki onun yapısı su üstünde değil; aksine gökyüzünün geniş sahasında devam etmede.

Bu sıfatlar manevi yıldızlar gibidir, bil ki bunlar anlamlar göğünde yerleşiktir" (Mesnevî, c. VI, b. 3173-3178).

"Ekinden ve bahardan haberi olmayan, bu zamanın değerini ne bilecek?

Ruhlara binlerce lütuf saçan Allah'ın lütuf sığınağına kaçmak lâzım" (Mesnevî, c. I, b.1838-1839).

"Bu mesnevi bir süre ertelendi. Kanın süte dönüşmesi için bir mühlet gerekliydi" (Mesnevî, c. II, b.1).

"O hilâlle dolunay (arasında) birlik vardır; ikilikten, eksiklikten ve bozulmadan uzaktır onlar.

O hilâl içte eksiklikten beridir, uzaktır; o görünürdeki eksilme, aşama aşama ilerlemedir.

Geceden geceye aşama aşama ilerleme dersi verir; yavaşlık içinde genişliği gösterir.

Yavaşlık içinde: "A ham aceleci, dama basamak basamak çıkılabilir" der.

Kazanı, derece derece, ustaca kaynat; delice yemekte hayır yok.

Allah'ın gücü, ol (emriyle) bir anda gökleri yaratmaya yetmez miydi? Hiç kuşkusuz (yeterdi).

Öyleyse niçin bu yaratışı altı güne uzattı? Üstelik de her günü bin yıl, a faydalanmak isteyen.

Çocuğun yaratılışı neden dokuz aydadır? Aşama aşama (yaratma) o padişahın şiarıdır da ondan.

Âdem'in yaratılışı neden kırk sabah sürdü? (Çünkü), o balçığa azar azar ekliyordu da ondan" (Mesnevî, c. VI, b. 1208-1216).

"Vakit dar, fırsat azdır" (Mesnevî, c. V, b. 51).

Mevlâna Celâleddin, her şeyin belli bir sürede olgunluk kazandığını, bir taşın kıymetli hale gelebilmesi için yıllara ihtiyaç duyduğunu belirterek hızla geçen zamanda insan eline geçen fırsatı en iyi şekilde değerlendirmesi gerektiğini öğütler. İnsan zamanını doğru kullanıp ömrünün her anını daha kıymetli hale getirebilecektir. İnsanın huzur bulacağı mekânı seçmesini ve o mekanda iyi haller üzere olmasını tavsiye eder, böylelikle insanın iyi haller içinde zamanını da iyileştireceğini düşünür. Zamanın esiri olan insan için gerçek ve yeterli gelen bir zaman olgusu yoktur. Bilinçsiz tutumlar, zamanın varlığını negatif yönden hissettirecektir. Doğru ve

bilinçli bir tutum ve bakış ise zamanın en güçlü ve dinamik parçası olan an'da sonsuzluğu hissettirecektir. Ahmet Hamdi Tanpınar, bir şiirinde *"Ne içindeyim zamanın / Ne de büsbütün dışında / Yekpâre, geniş bir ânın / Parçalanmaz akışında"* (Aktaran: Akın, 2016: 112) diyerek zamanın içinde yahut dışında değil, zamanın bizzat kendisine eş olduğu sonsuzluğun içinde bir hali ifade etmek istemiştir.

Gecenin gündüze, gündüzün geceye erişmesi, ham olanın olgun hale gelmesi, bir bebeğin dünyaya geliş süreci, ayın, gölgenin hareketi, bitkilerin yeşermesi, solması, günlerin gelip geçişi, yolculuğun başlangıç adımları ve dönüşün son adımları, başlangıç ve sonu olup, sonun, yeniden bir başlangıca yöneltildiği tüm haller ve olgular içinde zamanı saymak gibi, insan her an zamanını takiptedir.

Anlaşılıyor ki Mevlâna Celâleddin ve Emerson, kişinin zamanın yanıltıcılığına esir olmamasını, içinde bulunulan anı verimli ve sahici bir ana çevirmeyi bilmesini öğütler. Her iki düşünür de geçmiş ve gelecek zamanın bir olduğunu, insanın kendi içinde bulunduğu zamanının kontrolünü sağlayacak güce sahip olduğunu hatırlatır. Emerson, bilgeliğin yaşamın her anını en iyi şekilde yaşamak olduğunu düşünür. Ona göre, gerçek insan zamana ait değil, zamanın merkezindedir. İnsan şimdiki anını doğayla iç içe geçirebildiği ölçüde kendini güçlü hissedecek ve sonsuz bir mutluluk hissine erişebilecektir. Mevlâna Celâleddin'in görüşlerine bakıldığında daha derin ve dünyevi olanı aşan aşkın bir anlam ifade eden zaman kavramı ile karşılaşırız. Emerson'da dünyevi alana hitap eden zaman algısı görülürken Mevlâna Celâleddin'in ifade ettiği 'vaktin oğlu' olabilme halinde, tüm anları içine alan sonsuz bir an içinde bulunma durumu söz konusudur. Mevlâna Celâleddin, her anı ve her hali iyileştirme yönünde öğütte bulunur. Ona göre zaman olgunlaştırıcı bir unsurdur.

Her iki düşünürün görüşleri itibariyle anlaşılıyor ki ruh, sonsuz olan anı içine alır. Kişi bu an içindeki hale teslim olmalıdır. Mevlâna Celâleddin'de yaşam ve içkin hâl iç içeliğinde hissedilen zaman, Emerson'da ise yaşam ve dünya boyutundadır.

Mevlâna Celâleddin ve Emerson'ın eserleri doğrultusunda zaman kavramını açıkladık. Sıradaki kısımda kişinin zamanını hakikatli ve muhabbetli kılan dost kavramından bahsedeceğiz.

4.2. Dost- Muhabbet- Demsaz

Dost, Farsça bir kelime olup sevgili, arkadaş, muhabbet ve sevgi duyulması, yârenlik anlamlarına gelmektedir.[*******] Tasavvufi bakışta sahici olan dost yalnız Allah'tır. Dünya yolculuğunda ise kişiye dost olan ve onu güzelliğe yönelten her dem dostuyla bir olan hakikatli dostu şu sözler tanımlamaktadır:

> *"Dost, fiziken bizim yanımızda olmasa bile sesini işittiğimiz kişidir. Yanımızda yöremizde değildir ama sesi içimizde deveran etmeye, bize söylemeye devam eder"* (Sayar, 2018: 72-73).

Hakikatli dost olmak, yakınlık derecesine erişmektir. Yakınlık halinin yani 'yakîn' kılınmanın tanımlarından biri şöyledir: *"Yakîn, değişmeyen, bozulmayan, başkalaşmayan, bir ilmin kalpte karar kılmasıdır"* (Kuşeyrî, 2014: 264). Değişmeyen, dâimi olan bir muhabbetli duruştadır yani yakîn oluş muhabbet duyuştadır. İbn Arabî, *"Bil ki muhabbet, sendeki varlığı, sende, senden sana bir şey kalmamak üzere tamamıyla mahbubuna hibe eylemekliğinden ibarettir"* (İbn Arabî, 2011: 43) demiştir. Muhabbet, Yüce Allah'ın sevgisinin kalpte daim olmasıdır ve nefsin tüm isteklerinden kurtulup kalbi temiz tutmaktır. Beyazid Bistâmî: *"Muhabbet, nefsinden olan çok şeyi azımsaman, dostundan olan az şeyi*

[*******] "Hak erlerinin canları sıkıldığı ve yalnızlıktan kurtulmak istedikleri zaman "yâ Dost!" "Hak Dost!" derler; bu yakarılar, 'dost olarak Allah kâfi' anlamında kullanılır. Böyle deyince dost olan Hak dostlarını yanlarında hazır bulurlar. Böyle zamanda "dost Allah!" anlamında "dost hû!" da denir" (Uludağ, age, s. 110).

çoğumsamandır" (Hücvirî, 2014: 374) demiştir. Öyleyse, dost, hakikatli olan, muhabbeti hiç eksilmeyen, kendinden kendine yâkin olabilmiş olandır.

Dost, bir bakışta dostunun her 'dem'ini aşkın kılandır. Demsâz (دمساز)[†††††††] olandır. Demsâz, dost anlamına geldiği gibi sırdaş olan manasını da içermektedir.[‡‡‡‡‡‡‡] Mevlâna Celâleddin, *Mesnevî*'sinde, *"Peygamber: "Dostları, kederler denizinde yol gösteren gibi bil" dedi"* (Mesnevî, c. VI, b. 1595) der. Hakiki dost, daim doğru yol üzere dostunun yolunu berraklaştıracaktır. Başka bir beyitte, *"Önümde ardımda sevgilimin ışığı olmadıkça, önü sonu aklım nasıl alır benim?"* (Mesnevî, c. I, b. 32) demiştir.

Svitlana Nesterova'nın yapmış *olduğu "Mevlâna'nın "Mesnevi" isimli eserinde metaforik anlatımın metafizik boyutu"* (Nesterova, 2011: 106) adlı çalışmasına göre, Mevlâna Celâleddin'de dost, 'yoldaş olan', 'ışık olan' yani yolunu aydınlatan, kişinin manevi seyrinde ona 'düşünceler merdiveni' olan, tam anlamıyla güvenebileceği bir 'sığınak' olandır. Kimisi de kişinin yolunda engel olan dost gibi görünen ama gerçekte onun için bir 'yıkık köprü' dür. İnsan halleri sürekli değişmektedir. Bu nedenle dost görünen düşman, düşman görünen dost olabilmektedir. İnsanın dostu kendisinin bir yansımasıdır. Dost'a yönelimi kendine yönelimidir. Modern zaman, insanı yalnızlaştırmaya bireyselleştirmeye çalışmaktadır. Böylesi bir zamana rağmen dost olabilmeye çalışılmalı, dostluk öğretisi üzerine ağırlık verilmelidir (Kılıç, 2017).

Mevlâna Celâleddin, kişinin dünya yolculuğunda iyi dost edinmenin faydasından bahsettiği gibi sakınması gereken dost görünümlülerden de bahsetmiştir. Dost, anlam'a giden yolda kişiye 'düşünceler merdiveni' olmaktadır. Merdiven adımları gibi her bir sözü anlama ulaşmada bir adım yükseliştir. Dostun düşünceler

[†††††††] Bkz. Kamus-i Osmani, s. 375. (https://www.kamusiosmani.net/osmanlica-sozluk-10021-nedir-anlami.html , Erişim Tarihi: 4 Haziran 2019).
[‡‡‡‡‡‡‡] Bkz. Kubbealtı Lugatı, Dem, (http://lugatim.com/s/dem , Erişim Tarihi: 4 Haziran 2019).

merdiveni yukarı doğru yani ileriye gidiştedir. Aşağı iniş yalnızca dost görünümlü düşmanın yönlendirmesindedir. Yukarı gittikçe gelişen anlam yoluna işaret eden bir dost varken kişinin gelişimine engel olacak, gerileşmeye giden yolu gösteren kişilerden uzak durması gerekmektedir. Çünkü gerçek dost bir sığınak gibi kişiye huzur vermektedir. Dünya hayatında her an her koşulda muhabbet ve karşılıksız bir destek gösterendir:

> *"Yolda sığınağın da dayanağın da dosttur; iyice bakarsan (görürsün ki) yol dosttan ibarettir"* (Mesnevî, c. VI, b. 1591).

> *"Yol, nasıl (bir yoldur?) Ayak izleriyle dolu. Dost nasıl (bir dosttur?) Düşünceler merdiveni"* (Mesnevî, c. VI, b. 510).

Mevlâna Celâleddin'e göre, dostun yanında susup, dinlemek erdemdir. Hakikatli dostun sözleri hakikatleri söyleyecektir. Kişi, dostunun her sözünü kendisine doğruyu gösteren bir işaret olarak görmeli ve bilmelidir. İşaretleri işitip okuyabilmek için dikkatle dinlemek gerekmektedir. Bu sebeple, *"Dostlara ulaştın mı susup otur"* (Mesnevî, c. VI, b. 1592) demiştir. Dünya gürültüsünden, karmaşasından, telaşından ve bireysel hedeflerinden ötürü, kişi, bunca kalabalık içinde ona dost olanı görememektedir: *"İnsan görüşten ibarettir; gerisi deridir. Görüş de dostu görmektir ancak"* (Mesnevî, c. I, b. 1407).

Sahici olan dost her daim varlığını kâinatın her zerresinde göstermektedir. Mevlâna Celâleddin, bâkî olan Dost'un yani Yüce Allah'ın her an bizimle var oluşundan ötürü şükürkârdır. İyi günde iyi dost bulmasının kolay olduğunu, kötü günde iyi dost bulmanın pek kıymetli olduğunu ifade etmek istemiştir. Onun varlığının yeterli olduğunu söylemiştir:

> *"Baki olmayan dost uzak olsun daha iyi"* (Mesnevî, c. I, b. 1408).

"Dostlara bak, dostluklarının belirtisi hani? Dost dediğine sıkıntı can gibidir.

Dost, dostun zahmetinden nasıl kaçınır? Zahmet özdür, dostluksa onun kabuğu gibidir.

Bela, âfet ve sıkıntıya başı hoş olmak, dostluğun belirtisi değil midir?

Dost altın gibidir, belaysa ateş gibi. Saf altın ateş ortasında halinden memnundur" (Mesnevî, c. II, b. 1450-1453).

Birlik, her türlü sıkıntıya anahtar olan güçtür. Dostun dostla birliğinde gönüller yüceldikçe yücelir ve bu birlikle tüm zorluklar çözülür:

"Dostun dostlarla birliği hoştur. Sen anlamın ayağına sarıl, (çünkü) suret âsidir" (Mesnevî, c. I, b. 683).

"Her nerede ve her ne halde olursan ol, dost ve âşık olmaya çalış. Muhabbet senin mülkün olunca, sonuna kadar, her zaman dost olursun. İster mezarda, ister kıyamette, ister cennette olsun. Madem ki sen buğday ektin, muhakkak buğday biter ve ambarda bu aynı buğday, tandırda da bu buğday bulunur" (Fîhi Mâ Fîh, 2010: 198).

Kişinin dostu, kendisinden bir yansımadır. Kişi, ne halde olduğunu dostunun halinden bilir. Gerçek dostluk, dostunun hali ile hallenmek, sırrı ile sırlanmak, varlığı ile kendini var kılmaktır. Dostun yüzünde ilahi nuru görüp kendini bilmektir:

"Ne renk olduğumu, gündüze mi geceye mi benzediğimi anlamam için yüzümü ne zaman görebilirim ki?

Kendi canımın izini arayıp duruyordum, fakat kimsede benim izim görünmüyordu.

Dedim, öyleyse ayna ne işe yarar? Herkesin kendisinin ne ve kim olduğunu görmesine yaramaz mı?

Demir ayna, deriler içindir. Can yüzünün aynasıysa mücevherdir.

Dostun yüzünden başkası can aynası değildir" (Mesnevî, c.II, b. 91-95).

"Dostların kalbinde öyle üzüntüler olur ki bu hiçbir ilaçla geçmez. Ne uyumakla, ne gezmekle ve ne de yemek yemekle iyileşir. Yalnız, dostun yüzü hastanın şifasıdır, dedikleri gibi, dostun yüzünü görmekle iyileşir. Hatta bu o derecededir ki bir münafık, müminler arasında otursa, onların arkadaşlığının tesiriyle o da mümin olur. Tanrı'nın "Bunlar iman edenlerle birleştikleri zaman, biz de inandık derler."(Kur'an, Sure: 2, Âyet: 14) buyurduğu gibi, mümin müminle oturunca münafıkta böyle bir tesir hasıl ederse, bak ki mümine ne faydalar sağlar. Yün akıllı bir kimse ile bir arada bulunmakla bu kadar güzel, nakışlı bir yaygı haline geldi ve toprak da böyle güzel bir saray oldu. Akıllının sözü, sohbeti cansız cisimlere bu kadar tesir ederse, müminin müminle sohbeti bak ki nasıl bir eser meydana getirir?" (Rumi, 2010a: 244).

Dostun, kişi üzerinde büyük bir tesiri vardır. Kendisine şifa olan dostudur. İyi insanlarla birlikte iyiliği paylaşır çoğaltırken, kötü insanlarla birlikte olan da kötü olanı arttırmaktadır. Bu sebeple, kişi hoş sohbetliler yanında hoşluk bulabilmektedir.

Dost üzerine yapılmış tanımlamalara Fethi Gemuhluoğlu'nun *Dostluk Üzerine (22 Kasım 1975)* konuşmaları örnek gösterilebilir. Ona göre, Dost, (mağara dostu) Yâr-ı gâr'dır. Ebû- Bekr gibi dostunu, Peygamber-i Ekber'i korumak için her türlü fedakarlıktan çekinmeyen, kendisini yılan soktuğu halde sesini çıkarmayandır. Kişi, vakte, coğrafyaya, tarihe, ağaca, komşuya, fikre, uvuzlarına, gönle, en önemlisi de kendine dost olmalıdır. Uykuya, hırs-ı mal, hırs-ı câh'a yani makam mevkiye, paraya dost olmamalıdır. Gemuhluoğlu, kişinin kendisine dost olması gerekliliği hakkında

şunları söylemiştir: *"Kendisine dost olmayanlar; gayrıya dost olamazlar: Kendileri ile barışa varamayanlar; gayrı ile barışa varamazlar: Kaldı ki, savaş yoktur. Dünya, dostluk üzere halkedilmiştir: Makam-ı Mahmûdiyyet, Makâm-ı Ahmediyyet ve hepsinin müncer olduğu Makam-ı Ahadiyyet dostluk makamlarıdır. Derece derece dostluk makamlarıdır."* (Gemuhluoğlu, 1975).

Mevlâna Celâleddin'in dostu tanımlayışı gibi Emerson da dostu aynı ölçüde nitelendirmiştir. Onun görüşlerine göre de, *"İyiliğin tek ödülü iyiliktir, dost edinmenin tek yolu dost olmaktır"* (Emerson, 2013: 79). Emerson'ın eserlerine baktığımızda onun dost olarak tanımladığı kişi; 'şefkatli', 'şiirsel', 'evrensel', 'yüce', 'saf', 'erdemli', 'çözüm getirici', 'dürüst' kelimeleriyle tanımlanabilir. Ona göre dost, doğanın başyapıtıdır:

> *"Dostumun yarenliği benim için doğa kadar şiirsel, saf, evrensel ve yüce olmamalı mı? Aramızdaki bağın ufukta asılı duran bulut yığınlarından ya da dereyi ikiye bölerken sallanan sazlıklardan daha derin olduğunu hissetmem gerekmez mi? Dostluğumuzu alçaltmayalım, aksine o dereceye çıkartalım"* (Emerson, 2013: 78).

> *"Dost, benim marifetlerimi değil, beni yaşayan akıllı biridir. Dostum olan, benden herhangi bir karşılık beklemeden, beni eğlendiren kişidir. Dolayısıyla dost, doğası gereği içinde karşıtlıkları barındırır. Yalnız olan ben, doğada kendi varlığımı doğrulayabildiğim kanıtlara eşdeğer kanıtlarla varlığını doğrulayabildiğim hiçbir şey görmeyen ben, şimdi karşımda kendi varlığıma bütün yüceliği, farklılıkları ve merakıyla benzeyen, yabancı bir bedende yinelenmiş birini görüyorum; dolayısıyla, arkadaş, doğanın başyapıtı olarak görülse yeridir"* (Emerson, 2013: 74).

Emerson'ın yukarıda ifade ettiği dost tanımında beni yaşayan biri derken, aslında dostun kişinin kendisi ile aynı iklimde olması gerektiğini belirtir. Dost, yaşamın getirdiği iyi ya da kötü olan her durumda gönlünü hoş edendir. Dost'a

bakışında kendisini gördüğünü yalnız bu gördüğü 'kendisi' yenilenmiş bir halde 'kendi' karşısındadır. Doğa'da olduğu gibi karşısında gördüğü kişide de zıtlıklar mevcuttur. Ama iç içe olan bu zıtlıkları aynı iklimde birleyebilmek hakikatli bir dostluk neticesinde olabilmektedir. Dost'u ile kendi varlığını doğrulayabilmektedir. Ona ruh yani varlığına can katacak bir dost isteğindedir: *"Dostum bana ruh olsun"* (Emerson, 2013:78) çağrısında bulunmuştur. Varlığına, ruh olan dost ile birliği, onu görkemli bir yalnızlığa çekmektedir. İstediği de böylesi bir yalnızlıktır. Buradaki yalnızlık, varlığın özündeki hakikati kavrayabilmek için dostun bakışını okuyabilmek maksadıyla istenen bir durumdur. Emerson, dostun bakışında kendini tanıyabilmek istemiştir:

> *"Ruh etrafını kendini daha iyi tanıyabileceği ya da ihtişamlı bir yalnızlığa kavuşabileceği dostlarla kuşatır; böylece bir mevsim daha yalnız kalır ki muhabbetini ya da yarenliğini yüceltebilsin"* (Emerson, 2013: 70).

Emerson, erdemli oluşun önemini her zaman vurgulamıştır. Ona göre, dostluğun, temelinde, doğruluk-erdemlilik vardır. Dostluğun yüce ve dâimi olabilmesi için dürüst olmak gerekmektedir. Aynı zamanda, çözüm getirici olup, kişinin verdiği sözde durması gerektiğini öğütlemektedir. Evrende yüce olan en önemli başarı kişinin sözünde durabilmesidir denilebilir:

> *"İnsan, ruhunun ve aklının kapılarını erdem duygusuna açınca daha gizemli, daha tatlı ve daha baskın bir güzellikle karşılaşır. Sonra kendisini aşan bir şey öğretilir insana. Varlığının sınırsız olduğunu öğrenir; iyiye, mükemmele doğmuştur, ancak şimdi kötülük ve zaaf içinde olduğundan alçalmıştır. Henüz farkına varmasa da büyük bir saygı duyduğu varlık hala onundur. Farkına varması gerekir. Her ne kadar tamamıyla söze dökemese de, o ulvi sözcüğün anlamını bilir. Masumiyetten ya da zihnin algısıyla şöyle der: "Doğru olanı seviyorum.*

Hakikat, 'Zahiri ve Batını' olarak sonsuza dek güzeldir. Erdem, seninim ben. Kurtar beni. Kullan beni. Sana hizmet edeceğim, gece ve gündüz, az ya da çok. Erdemli olmayabilirim; ama erdemim." Sonra Yaratılış'ın son günü gelip çatar ve Tanrı çok memnun olur" (Emerson, 2013: 160).

"En basit ve çocukça olan doğruluk ve dürüstlük erdemlerinde, karakterin tüm yüceliğinin kökünü buluyorum ben. Düşündüğünüz gibi konuşun, neyseniz o olun, her türlü borcunuza sadık kalın. Bana kalırsa, sağlıklı ve çözüm getirici olarak tanınmayı sözümü senedim kılmayı, atlanması, boşa harcanması, hasara uğratılması mümkün olmayan her ne varsa o olmayı evrendeki tüm parlak başarılara yeğlerim. Dostluğun, inancın, şiirin ve sanatın temelinde bu gerçek vardır" (Emerson, 2016a: 252).

Erdemli yani fazilet sahibi dost, kişiye hakikati gösteren ve hissettiren bir ayna olabilir yani kişi, dostunda Yüce Allah'ın nurunu görebilir. Fazilet sahibi oluş, *"İnsanda doğuştan var olan iyi huyların ve güzel niteliklerin geliştirilmiş ve olgunlaştırılmış şeklidir"* (Uludağ, 2012: 133) doğrultusunda tanımlanmıştır. Bu tanımdan anlaşıldığı üzere, Emerson'ın bahsettiği erdemli dostun, iyi halleri arttırıcı bir güç olduğu söylenebilir.

Kişi, dostunun her haliyle dostu olmayı bilebilmelidir. Emerson, dostunun başarısını kendi başarısı gibi görmektedir ve dostundaki tüm özelliklerin kendisine yansıdığını, ondaki erdem duygusunun kendisinde de 'ondan yansıyan bir hal olarak' mevcut olduğunu hissetmektedir:

"Dostumun başarılarından benimmişler gibi gurur duymalıyım; erdemleri de sanki benim mülkümdür. Dostuma övgüler yağdırıldığında, nişanlısının alkışlarını duyan bir aşığınki kadar içim ısınır. Dostumuzun vicdanını gözümüzde büyütürüz. Onun iyiliği kendi iyiliğimizden daha fazla görünür; tabiatı daha iyidir, daha az yoldan çıkar. Aklımız onun

olan her şeyi -adını, bedenini, elbiselerini, kitaplarını, çalgılarını- olduğundan fazla gösterir bize. Onun ağzından çıktığında, kendi fikrimiz yeni ve daha büyük gelir kulağımıza" (Emerson, 2013: 68).

"Dostluk, benzerlik ve benzememezlik arasındaki ender kişilerin, kendilerinde var olan güç ve rızayla birbirlerinde merak uyandırmalarını gerektirir. Bırakın dünyanın sonuna kadar yalnız kalayım, dostum bir sözü ya da bir bakışıyla gerçekten halimden anladığını göstermiyorsa" (Emerson, 2013: 76).

Emerson, dostun daima kendi olması gerektiğini, kendi düşünce ve davranışını çevresine göre şekillendirmemesi gerektiğini belirtmiştir. Dost, birbirini tamamlamaktır. Dostunda olan bazı özellikler kişide olmayabilir. Birbirine muhabbetle bağlı kişiler birbiri için 'tamamlayıcı' güçtür. Her kişi, kendi ruhunun ihtiyacı olan muhabbete doğru yönelir. Ruh'tan ruh'a aşkın bir çekim vardır. Ruhun ruha kavuşmasıyla dostluk başlar ve muhabbet böylelikle tamamlanır:

"Dostum kendisi olmak için bir an bile duraksamasın. Onun benim olmasından duyduğum tek mutluluk, benim olmayan bir şeyin benim olmasındandır" (Emerson, 2013: 77).

"Oysa dostlarımız kendi kendilerini seçtirirler" (Emerson, 2013: 77).

"Dostunuzun yankısı olacağınıza, dostunuzun yanı başındaki bir ısırgan otu olun daha iyi. Yüce bir dostluğun önkoşulu, o dostluk olmadan da yoluna devam edebilmektir. Böylesi yüce bir birliktelik, ulu ve asil uzuvlar gerektirir. Bir olmadan önce, iki kişinin ayrı ayrı var olabilmeleri gerekir. Bırakalım bu farklılıkların altındaki onları bir araya getiren derin kimliğin farkına varmadan bir ittifak kursunlar" (Emerson, 2013: 77).

Kişi, dostunun düşüncelerinin de dostudur. Emerson, kişinin mevkisine göre dost seçilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Böylesi bir dostluk, karşılık beklenilerek kurulmuştur, hakiki ve erdemli bir bağlılıktan değildir: *"Siz dostunuzun düğmelerinin dostu musunuz, yoksa düşüncelerinin dostu musunuz?"* (Emerson, 2013: 77).

Emerson'a göre, dost, şefkatli olandır. Şefkat, sevecenlik, merhamet, muhafaza etme, acıma duyguları ile karışık bir sevgi hissidir.[§§§§§§§] Kişi, dostuna tüm dünya niteliklerinin ötesinde, yalnızca şefkat duygusu ile de bağlanabilmelidir. Şefkatli bir sevgi, saf olandır. Şefkatli duyuş, dostu her durumda incitmemek, onu incitecek her şeyden muhafaza etmektir. Onun için, böylesi bir sevgiye, inceliğe varmış olabilmek kâinatın hakikatine erişmek gibi olacaktır:

> *"Dostluğun bir başka öğesi de şefkattir. İnsanlara her türlü bağla (kan, gurur, korku, umut, para, ihtiras, nefret, hayranlık bağı), büyük ya da küçük her türlü ahval ve şartla bağlıyızdır. Ancak yine de başka birinde bizi sevgiyle kendisine çekecek kadar nitelik olmasına inanamayız bir türlü. Başka biri ona şefkatimizi verebileceğimiz kadar kutsanmış olabilir mi ve biz ona şefkatimizi verecek kadar saf olabilir miyiz? Biri benim için önemli hale geldiğinde, kaderin amacına dokunmuş olurum"* (Emerson, 2013:74).

> *"Sevgi, farkındalığı ve yakıştırmayı asla güç açısından eşit kılamaz. Her ben ile sen arasındaki, asıl ile sureti arasındaki fark, uçurum hep var olacaktır. Evren, ruhun gelinidir. Bütün özel şefkat gösterileri taralıdır. İki insan birbirlerine yalnızca bir noktada değebilen iki küre gibidir. Birbirlerine değdikleri süre boyunca, her iki kürenin üzerindeki öteki*

[§§§§§§§] Bkz. Kubbealtı Lugatı, Şefkat, (http://lugatim.com/s/şefkat, Erişim Tarihi: 4 Haziran 2019).

noktalar atıl durumdadır ve sıralarını beklemeleri gerekir. İki kürenin bir araya gelmesi ne kadar uzun sürerse, bu birliğin dışında kalan noktaların iştahı da o kadar artar" (Emerson, 2013:152).

Dostluk, samimiyet gerektirir. Dürüstlükle sıkı bağlantılı olan samimiyet, dostlar arasındaki iletişimi daha güçlü kılacaktır. Dostlar düşünüp, farklı fikirlerde olsalar bile paylaşımında bulunabilmeliler ve birbirlerini dinleyebilmelilerdir. Aksi takdirde, böylesi bir dostluk kişileri bütünlemek yerine parçalayacaktır: *"Dost, ona karşı samimi olabileceğim kişidir. Onun yanındayken düşüncelerimi yüksek sesle dile getirebilmeliyim"* (Emerson, 2013: 73). Bu bağlamda, Emerson'ın dosta karşı samimi olma durumu üzerine düşündüğümüzde, Pascal'ın şu ifadesini örnek verebiliriz: *"Bir insanda baskın olan tutkuyu biliyorsak onu memnun edeceğimizden emin olabiliriz. Ama yine de, herkesin kendi iyiliğiyle çelişen istekleri vardır ve bu tam da iyiden ne anladıklarına bağlıdır"* (Pascal, 2017: 55). Anlaşılıyor ki kimi zaman insan, yalnızca muhatabının dikkatini çekmek maksadıyla davranışlarını karşısındakinin beklentilerine uygun bir hale dönüştürür. Pascal'ın bu konuyu destekleyen diğer bir görüşü ise şöyledir:

"Kendimizde ve bize has varlığımızda barındırdığımız hayat yetmez bize. Başkalarının düşüncelerinde muhayyel bir hayatı da yaşamak isteriz ve bunun için de "öyle görünmeye", etkilemeye çalışırız. Sürekli olarak, bu hayalî varlığımızı muhafaza etmeye, güzelleştirmeye çabalar, sahici varlığımızı gözardı ederiz" (Pascal, 2017: 73).

Kişi, karşısındakini memnun etmek için kendi olmayı unutabilmektedir. Oysa Emerson'ın dostta olmasını istediği nitelik, dostunun dürüst ve sahici 'kendi' olmasıdır: *"Dostluğun amacı, en katı ve en rahat olanın bir araya gelebileceği bir alışveriştir; tecrübe ettiğimiz her şeyden daha katıdır"* (Emerson, 2013: 75).

Emerson, kişi, dostunun niteliklerini kendi algılamak istediği boyutta görüp görmediğini sorgulamıştır. Görünen, dostu görmek istediğimiz halde olabilmektedir.

Burada bir tür yanılsama söz konusudur. Görmek istenilen hal içinde görünmesidir. Kişi, kendi gönlünce dilediği dostu, hayalinin aksine olsa bile mekân ve durumlar çerçevesinde büyük bir yanılsama ile kendinden sanabilmektedir. Kendinden sandığı dost aslında, gönlünden uzaktadır:

> *"Dostumuzun ışıldamasına sebep olan erdemleri yoksa ona biz mi atfettik, sonra da kutsallık atfettiğimiz bu varlığa mı tapındık diye şüphe ederiz"* (Emerson, 2013: 69).

> *"Dostluğun kuralları katı ve ebedidir; doğanın ve ahlakın kurallarıyla aynı dokuya sahiptir"* (Emerson, 2013: 70).

Dost, güzellikleri açıcı bir ayna olabildiği gibi kişinin kendini görmesine engel olan bir perde de olabilmektedir. Hakiki dost, dünya perdelerini yok edendir fakat kişi büyük bir yanılsama ile kendinden bulduğu dostu, kendine perde edebilmektedir:

> *"Tanıştığımız her insanda görsel bir yanılsama yaşarız. Aslında onlar, sınırları asla geçilemeyen belirli bir kişilikte tezahür eden belirli bir ruh haline sahip yaratıklardır. Ancak onlar baktığımızda, gözümüze yaşıyormuş gibi görünürler, nabızlarının attığını sanırız. Bir an için bize nabız gibi görünen bir yılda, bir ömürde müzik kutusunun dönüp durup çalmak zorunda olduğu belirli, tek bir ezgiye dönüşüverir"* (Emerson, 2013: 136).

Dost, hoşgörü sahibi olmalıdır. Dost'a duyulan sevgi hoşluk getirir. Gönül hoşluğu ise dostu 'değer'li kılıştır. Dostunu değerli kılabilmiş kişi, dostundan gelen cefayı da hoşlukla ile karşılar.

Öyle anlaşılıyor ki, Mevlâna Celâleddin'e göre bâki olan dost Yüce Allah'tır. Mevlâna Celâleddin, bu dünya hayatı içinde kişiye gerçek bir sığınak olacak dosttan da bahsetmiştir. Ona göre, dostu, kendinden bir iz taşır ve daima iyi hallere işaret

eder. Emerson'ın görüşlerine bakıldığında dost kavramının dünya'ya ait bir dostluk niteliği taşıdığı görülmektedir. Mevlâna Celâleddin'in ifade ettiği gibi aşkın ve sonsuz olan bir dosttan bahsetmemiştir. Ona göre dost, kendisinin yinelenmiş halidir. Erdemli ve daima kendisi olandır. Her iki düşünür de dostun tamamlayıcı bir güç olduğunu, anlam'a erişmede kişiye yardımcı olduğunu, huzurlu ve sükûnetli bir sığınak olabildiğini ifade etmiştir.

SONUÇ

Yüce Allah aşkın ve içkindir. O her şeyin ötesindedir. Allah'ın tecellisi her şeyi kuşatmaktadır. Yüce Allah'ın tecellisinin zâhir ve bâtın iki boyut vardır denilebilir. Zâhir olan, görünen âlemin kendisidir. Bâtın olan ise kendi içinde küçük bir âlem taşıyan insanın ruhudur. İnsan, Allah'ın görünen tecellisi, insanın ruhu ise görünmeyen tecelli halidir. Bu sebeple, aslına erişmek isteyen kişi, ruhu ve bedenini bütünleyebilmelidir. İç-bütünlüğü sağlamış olan birey, olumsuz duygulanımların kişiyi tutsak ettiği durgunluktan kurtulabilendir. İnsan, hisseden bir varlık olarak, kendisine bahşedilmiş olan hakikatle, iyilik ve güzelliği görüş ve duyuşa, sükûnetli bir kalp ile ulaşabilecektir.

Mevlâna Celâleddin Rumî ve Ralph Waldo Emerson, kişinin özfarkındalık sahibi olarak, bireysel bir gelişme sağlayıp, öz-benliğinden kurtulması için yüzünü, kâinatın her zerresinde tecelli eden Aşkın Ruh'a dönmesini istemiştir.

Mevlâna Celâleddin'in görüşleri Tasavvuf temellidir. Emerson'ın Transandantalist felsefesi ise, Tasavvuf ve Hint Mistisizmi ağırlıklı olmak üzere çeşitli akımlardan etkilenerek şekillenmiştir. Buna ek olarak, Emerson'ın, Yunan ve Gotik sanatına, mitolojiye, müziğe olan ilgisi denemelerinde verdiği örneklere bakıldığında açıkça görülmektedir. Emerson, bir protestan papazı olarak çıktığı yoldan katı din anlayışına karşı olup kendi iradesi ile hakikati hissettiği, uydumculuktan uzak bir yolu tercih etmiştir. Önce kendi bireysel dünyasında değişim sağlamış ve toplumu da bu yönde telkin etmiştir.

Emerson'ın eserlerine bakıldığında, fikirleri, Mevlâna Celâleddin'in görüşlerine önemli ölçüde benzerlik göstermesine rağmen, doğrudan Mevlâna Celâleddin'den etkilendiğine dair bir bilgi vermemiştir. Fakat, Emerson'ın, Mevlâna Celâleddin'in mânâ ikliminden beslendiği söylenebilir.

Her iki düşünür de eserlerinde insan'ı merkez almıştır. İnsan'ın erdemli bir yolda kendi mevcudiyetindeki hikmeti keşfetmesi yönünde bir öğreti geliştirmiştir. Bu öğreti sevgi ve iyilik çerçevesindedir.

Her iki düşünür de, insan'ın zayıf, umarsız, hakikatsiz, duyarsız, sevgisiz, kendinden uzaklaşmış haline son verebilecek ve insanın kendi özündeki yüceliği kavrama yolunda kolaylaştırıcı, uyandırıcı çözümlemeler getiren özdeş bir tutum içinde yazmışlardır.

İnsanın gücünü perdeleyen yanılsamalardan göremediği hakikati düz yazı, şiir ve gazellerle görünür kılmak istemişlerdir. İçinde yaşadıkları topluma karşı son derece duyarlı ve sorumluluk sahibi her iki düşünür de, sükûn bulmuş bilgeliğin insanlığa derin bir tesir bırakan sesi olmuşlardır.

Mevlâna Celâleddin, eserlerinde, insanın manevi yolcuğundan, vuslat isteğinden, nefsi ile mücadelesinde kendi aslını bulma arayışından, manevi kudret olan sevgiden bahsetmiş, dünyevi isteklerden arınmak, tama'dan kurtulmak kanaat etmek gerektiğini vurgulamak istemiştir. Kibrin insanı heba ettiğinden bahsetmiş, tevazu sahibi olmanın önemini vurgulamış, aşk makamında olan kimsenin kibri yenebileceğini ifade etmiştir. Bekaya ulaşmak için dünyevi istekleri terk etmeyi, tecelliye mazhar olabilmek için kötülüklerden kalbi arındırmayı öğütlemiştir.

Mevlâna Celâleddin, sözün gücünü kelâmın tesirinin çok büyük olduğunu belirtmiştir. Anlamsız sözlerden uzak durulmasını öğütlemiştir. İfade edilmek istenen şey ve mana bir olduğunda harflere ve dile ihtiyaç bile olmadığını söylemiştir. Sözü bir alamet olarak görmüştür. Öyle ki, söz, hakikati yansıtan bir araçtır. O yüzden kişinin sözlerini muhatabına göre iyi seçmesi gerekir.

Mevlâna Celâleddin ve Emerson'a göre, seven ve sevilen, gören ile görünen birdir. Dua, ruhun coşkunluğudur ve tüm gamlarlardan kurtarıcı güçtür. Allah'ı daima zikreden, arınmış kişinin duası yücedir.

İnsan, dostlarını seçerken çok dikkatli davranmalıdır. Allah'tan dâimi bir edep ve güzel ahlak talebinde olmalı ve bu hususa önem vermelidir. Mevlâna Celâleddin, insanın ebedi alemde mutlu olması için kalbini muhafaza etmesi gerektiğini öğütlemiştir.

İnsan, içinde bulunduğu bu çok renkli görünen dünyada birliği, renksizliğin rengini görmeye çalışmalıdır. Allah, cemâli ile lutfetmektedir. Fakat dünya ehli insandaki beşeriyet perdesi, görmeye engel olmaktadır. İnsan, zâtî ve hakikî erdemlere sahiptir.

Mevlâna Celâleddin ve Emerson'a göre, insan, tanımlanamaz bir halde kendi aslına doğru bir seyirdedir. Kâinattaki her şey belli bir düzen içindedir. İnsan, içkin ve aşkın olanın tecellisini, birlik nuru ile hem kendi mevcudiyetinde hem de doğada görünen tüm imlerde okuyabilmelidir. Neyi aradığını, neyi istediğini bilmelidir. Aradığı, uzakta değil kendi içindedir. Mana arayana anlam kapıları daima açıktır.

Mevlâna Celâleddin ve Emerson'a göre, insan, aşkın ruha teslim olup kendini kendinden arındırabilmelidir. Böylelikle, kendi aslını bulabilecektir. İnsan, aşkın olan kaderi kabul etmelidir. Her iki düşünüre göre, aşkın kader kendi kendini kanıtlamaktadır.

Mevlâna Celâleddin'in insanın basiret sahibi olmasını söylediği gibi Emerson'da kişinin sağduyulu olmasını söyler. Hikmetli insan, eksikliklerini bilip, tamamlamaya gayret göstermelidir. İnsan, seçimlerinden ve çevresel sebeplerden ötürü yanlış yöne gidebilmektedir. Emerson, kişinin doğru adımlar atabilmesi için sağduyulu ve kararlı olması gerektiği vurgulamıştır. Kararlı bir kişi, kendini bütünleyebilmiş ve iyi yetişmiş kişidir.

Mevlâna Celâleddin ve Emerson, taklitten ve taklitçiden uzak durmayı öğütlemiştir. Her iki düşünüre göre, taklit, insanı çaresiz bir sıradanlığa yöneltir.

İnsan, şefkatli olmalıdır. Şefkat, insanı güçlü kılacaktır. Gerçek sevgi, sonsuz olanda dem bulmuştur. İnsan, ruhun sevgi, merhamet, şefkat gibi iyi öğretilerini taşımaktadır.

Zamanın hakikati an'da sırlanmıştır. İnsan, içinde bulunduğu an'ın kıymetini bilmelidir. Vaktini en iyi hallerde geçirmeye gayret göstermelidir. Sonsuz ve ebedi olanı hissediş, içinde bulunulan an'ı dâim kılıştır. Böylesi bir dâim kılış, yaşamsal bilgeliktir. Zamanın esiri olan insan, hız zamanında, yavaşlatılmış insandır.

İnsan, her dem kendisine demsâz olabilecek olana ihtiyaç duymaktadır. Dostluk, gerçek bir samimiyetle kalbin kalbe, ruhun ruha olan yakınlığıdır.

Doğa, düşünen ve güzelliği gören insan için iyileştirici bir unsurdur. Doğa saklı kalmış ilahi güzelliğin yansımasıdır. Kendi kendini anlamak, doğa'da kendini anlamak, uzaklık ve yakınlıkta kendini anlamak, birbirine bağlı yorumlanabilir. Bütünün tüm parçaları birbirinin imgesidir. Doğa iç işleyiş halindedir. Doğa'nın poetik bir dili vardır denilebilir. Doğa'da sonsuz tezahürlerin referansları mevcuttur. İnsan, bu poetik dilin en hakiki kelimesidir.

İnsan, içinden içe bakabilmelidir. İçinden bakan içi görür. Arayış, surete değil manaya erişmek içindir. Mevlâna Celâleddin ve Emerson'ın düşüncelerinde, sureti terk ediş ve daima anlama doğru bir yöneliş vardır.

İki farklı coğrafyadan, kültürel ve sosyal yaşamın içinden gelen Mevlâna Celâleddin ve Emerson'ın fikirleri aralarındaki yüzyıllara rağmen zamanı aşmış ortak evrensel değerler içermektedir. Emerson'ın görüşlerinde teorik yaklaşım söz konusudur. Mevlâna Celâleddin ise kalbî inancı doğrultusunda fikirlerini aktarmıştır. Mevlâna Celâleddin'in fikirlerinden içkin ve aşkın olanın bütünlenmiş ilmi ve hali yansırken, Emerson'da daha çok 'içkin' olana ihtiyaç duyulan 'aşkın' bir boyut görülmektedir.

KAYNAKÇA

Kur'ân-ı Kerîm, (2018), *Kur'an Yolu Meâli*, Hazırlayanlar: Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrıcı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 10. Baskı, Ankara.

Akın, Gülten, (2016), *Şiir Üzerine Notlar*, YKY yayınları, 4. Baskı, İstanbul.

Aktaş, Gökhan, "Dem bu demdir dem bu dem", *E-dergi*, http://www.lacivertdergi.com/dosya/2014/04/25/-dem-bu-demdir-dem-bu-dem, Erişim Tarihi: 3 Haziran 2019.

Ali, Nusreddin M., (2013), *Âdem Kelimesindeki İlahî Hikmet Fassı*, Litera yay., İstanbul.

Aminravazi, Mahdi, (2014), *Sufism and American Literary Masters*, State University of New York Press, Albany.

Arpaguş, Safi, (2008), *Mevlânâ ve İslâm*, Vefa Yay., İstanbul.

Ayten, Ali ve Düzgüner, Sevde (2017), *Tasavvuf Psikolojisine Giriş, Bireysel Arınma Ve Güzel Ahlak*, Sufi Kitap, İstanbul.

Bardakçı, Mehmet Necmettin, (2007), "Mevlânâ'nın Evrensel Sevgi ve Hoşgörü Anlayışı", *İSAM*, http://isamveri.org/pdfdrg/D02420/2007_3/2007_3_BARDAKCIM.pdf, Erişim Tarihi: 13 Mayıs 2019, s. 29-44.

Bergson, Henri, (2015), *Madde ve Bellek*, Çev. Işık Ergüden, Dost Kitabevi, 2. Baskı, Ankara.

Bircan, Hasan Hüseyin, (2016), "Mevlana'da İnsan ve Kurtuluşu", *Journal of Islamic Research, İSAM,* http://isamveri.org/pdfdrg/D00064/2016_1/2016_1_BIRCANHH.pdf, Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2019, s. 1-11.

Bursevi, İsmail Hakkı, (2012), *Mesnevî'nin Ruhu, Haz. Suat Ak*, Büyüyen Ay Yay., İstanbul.

Carpenter, Frederic Ives, (1930), *Emerson and Asia*, Harvard University Press, Cambridge.

Cebecioğlu, Ethem, (2009), *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Kitabevi Yay., 5. Baskı, İstanbul.

Charles E., Merrill Co., (1907), *Ralph Waldo Emerson Essays*, The Project Of Gutenberg E-Book Of Essays, (Gutenberg.Org., 22.01.2018).

Charles- André Gilis, (2004), *İslâm ve Evrensel Ruh*, Çev. Alpay Mut, İnsan Yay., İstanbul.

Chittick, William C., (2016a), *Varolmanın Boyutları, Tasavvuf ve Vahdetü'l-Vücûd Üzerine Yazılar*, Çev. Turan Koç, İnsan Yay., 6. Baskı, İstanbul.

Chittick, William C., (2016b), *Mevlâna'nın Mânevi Öğretisi, Sûfi'nin Aşk Yolculuğu*, Çev. Ömer Saruhanlıoğlu, Litera Yay., İstanbul.

Complete Works Of Ralph Waldo Emerson, (CWRWE), Https://Www.Rwe.Org, Erişim Tarihi: 8 Haziran 2019.

Çavuşoğlu, Ali, (2007), "Mevlâna'nın Varoluş, Tanrı ve Sureti Konusundaki Görüşleri*"*, *Selçuk Üniversitesi Mevlâna Araştırmaları Dergisi*, Sayı:2, S. 29-41.

Çelebi, Asaf Halet, (2006), *Mevlânâ ve Mevlevilik*, Hece Yay., Ankara.

Demirel, Şener, (2007), "Mevlânâ'nın Mesnevî'si ve Şerhleri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,* Cilt:5, Sayı: 10, s. 469-504.

Dîvân-ı Kebîr'den Seçmeler, c. II, 847, http://dosyalar.semazen.net/DivaniKebirdenSecmelercilt_2.pdf, Erişim Tarihi: 2 Ocak 2019

Divan-ı Kebir'den Seçmeler, III, Http://Dosyalar.Semazen.Net/Divanikebirdensecmelercilt_3.Pdf, Erişim Tarihi: 3 Ocak 2019.

Duru, Rıza, (2015), *Mevlevîname*, T.C. Konya Valiliği İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü Yay., İstanbul.

Einboden, Jeffrey, (2012), "Amerika'nın İlk Kur'ân'ı: İslam'ın Kutsal Kitabı Ve Amerikan Edebiyatı", Çev. Nihat Uzun, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 21, Sayı: 1, s.153-174.

Eliot, T.S., Burnt Norton, Four Quartets, Http://Www.Davidgorman.Com/4quartets/1-Norton.Htm, Erişim Tarihi: 4 Haziran 2019.

Emerson, Ralph Waldo, (1961), *The Journals And Miscellaneous Notebooks Of Ralph Waldo Emerson*, (1822-1826).

Emerson, Ralph Waldo, (2010), *The Poet- Şair*, çev. Volkan Hacıoğlu, Artshop Yay., 1 Baskı, İstanbul.

Emerson, Ralph Waldo, (2013), *İnsanın Görkemi*, Çev. F.Cihan Dansuk- Pınar Öztamur, Okuyanus Yay., İstanbul.

Emerson, Ralph Waldo, (2016a), *Seçilmiş Şiirler*, Çev. Volkan Hacıoğlu, Artshop Yay. İstanbul.

Emerson, Ralph Waldo, (2016b), *Yaşamın İdaresi*, Çev. Aytek Sever, Doğu Batı Yay., Ankara.

Emerson, Ralph Waldo, (2019), *İnsandaki Mucize*, Çev. Cahit Kaya, İkilem Kitap, Ankara.

Emerson, Ralph Waldo, (2007), *Selected Essays, Lectures, and Poems*, Edited by Robert D. Richardson Jr., Bantam Books, New York.

Emerson, Ralph Waldo, *The Complete Works*, https://www.bartleby.com/370/, Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2019.

Emerson, Ralph Waldo, *The Journals and Miscellaneous Notebooks*, https://books.google.com.tr/books?id=C7M9fa6yZSIC&pg=PR14&lpg=PR14&dq=miscellaneous+emerson&source=bl&ots=zl3Oi7MZfB&sig=ACfU3U18JwkTLaOvrgp0JZjTdOM_an3y4Q&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwiOid6zydriAhUxysQBHQ#v=onepage&q=miscellaneous%20emerson&f=false, Erişim Tarihi: 8 Haziran 2019.

Fomeshi, Behnam Mirzababazadeh, (2011), *Ralph Waldo Emerson and Sohrap Sepehri: A Comparative Study*, Yüksek Lisans Tezi, Şiraz Üniversitesi, Şiraz.

Gemuhluoğlu, Fethi, (1975), *Dostluk Üzerine, Keşkül Dergisi*, Sohbet, Kalplerin Buluşması, Sayı: 44, Kış, 2018.

Gölpınarlı, Abdülbaki, (1999), *Mevlânâ Celâleddin Mektuplar*, İnkılap Yay., İstanbul.

Gürbüz, Ahmet, (2008), *Zen ve Tasavvuf Işığında Kendini Bilmenin Yolu, İnsan* Yay., İstanbul.

Heiddegger, Martin, (2011), *Varlık ve Zaman*, Çev. Kaan H. Ökten, Agora Kitaplığı, 2. Baskı, İstanbul.

Hücvirî, Ali B. Osman Cüllâbî, (2014), *Hakikat Bilgisi, Keşfu'l-Mahcûb*, Haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yay. 4.Baskı, İstanbul.

İbn Arabî, Muhyiddin, (2011), *Hakikat Yolcularına Rehber, tuhfetü's-sefere*, Çev. Hüseyin Şemsi Ergüneş, İz Yay., 2. Baskı, İstanbul.

İbn Arabî, Muhyiddin, (2013), *Âdem Kelimesindeki İlahi Hikmet Fassı*, Çev. Nusreddin M. Ali, Litera Yay., İstanbul.

Kamus-i Osmanî, https://www.kamusiosmani.net, Erişim Tarihi: 8 Haziran 2019.

Karataş, Turan, (2018), *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, İz Yay., İstanbul.

Kayaoğlu, İsmail, (1996), "Mevlâna'da Tabiat Sevgisi", Vııı. Millî Mevlâna Kongresi, Tebliğler, S.Ü. Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yay., Konya.

Kılıç, Mahmud Erol, (2014), *Mevlânâ Üzerine Konuşmalar*, Sufi Kitap, İstanbul.

Kılıç, Mahmud Erol, (2017), *Evvel'e Yolculuk, İrfan, Felsefe, Edebiyat Konuşmaları,* Sufi Kitap, 5. Baskı, İstanbul.

Kılıç, Mahmud Erol, (2017), *Tasavvufa Giriş, Sufi Kitap*, 8. Baskı, İstanbul.

Kılıç, Mahmud Erol, (2017b), *Hayatın Satır Araları, Modern Zamanlarda Kendini Bulmak,* Sufi Kitap, 5. Baskı, İstanbul.

Kubbealtı Lugatı, http://lugatim.com/s/dem, Erişim Tarihi: 4 Haziran 2019.

Kuşeyrî, Abdülkerim, (2014), *Kuşeyrî Risâlesi, Hzl. Süleyman Uludağ*, Dergah Yay. 7. Baskı, İstanbul.

Küçük, Sabahattin, "Mevlâna Celaleddin-i Rumi'nin Düşünce Sisteminde Evren ve İnsan" http://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/sabahatin_kucuk_mevlana_evren_insan.pdf, Erişim Tarihi: 16 Mayıs 2019, s. 1-6.

Lewis, Franklin, (2010), *Mevlânâ Geçmiş ve Şimdi, Doğu ve Batı*, Kabalcı Yay., İstanbul.

Mclntyre, Cathryn, (2006), *Transcendentalism: A Belief in Spirit*, The Thoreau Society Bulletin Summer, No. 255., s. 2-3.

Memmedli, Nezaket, (2011), *Füzulinin "Leyli və Məcnun" əsərində təsəvvüf və onun bədii ifadə sistemi"*, AMEA yay. Bakü.

Mendell, Frances Louise, (1937), *Romantic Elements İn The Poetry Of Ralph Waldo Emerson*, Boston University Library, Boston.

Merter, Mustafa, (2017), *Dokuz Yüz Katlı İnsan*, Kaknüs Yay., 17. Baskı, İstanbul.

Mevlâna, (2003), *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, çev. Şefik Can, Ötüken Yay., 6. Baskı, İstanbul.

Mevlâna, (2011), *Divân-ı Kebîr, Seçmeler (Rubâiler),* Hzl.: Şefik Can, Ötüken Yay. 4.Cilt. İstanbul.

Meyerovitch, Eva De Vitray, (2012), *Hz. Mevlâna ve İslâm Tasavvufu*, (Rûmî Ve Sufizm), Çev. Prof. Dr. Mehmet Aydın, Nkm Yay., Konya.

Miles, Josephine, (1964), *Ralph Waldo Emerson: University Of Minnesota Pamphlets On American Writers*, No. 41, University Of Minnesota Press, Minneapolis.

Moshtagh Mehr, "Mevlânâ'ya göre Varlık ve İnsan Hayatı Kavramı", çev. Kadir Turgut, https://dergipark.org.tr/download/article-file/10368, s.151, Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2019.

Muhiddin-i Arabî, (2014), *Lübb'ül- Lübb, Özün Özü*, Çev. İsmail Hakkı Bursevî, Kurtuba Kitap, İstanbul.

Myerson, Joel, (2000), *A Historical Guide To Ralph Waldo Emerson*, Oxford University Press, New York.

Nesterova, Svitlana, (2011), *"Mevlânâ'nın "Mesnevî" İsimli Eserinde Metaforik Anlatımın Metafizik Boyutu"*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Oliver, Egbert S., (1946), "Emerson's "Days", *The New England Quearterly,* Vol. 19, No.4, s.518-524, https://www.jstor.org/stable/361232?read-now=1&seq=1#metadata_info_tab_contents , Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2019.

Örs, Derya, (2002), "Mevlânâ ve Kur'an", *NÜSHA*, Yıl: II, Sayı: 7, Güz, s. 45-55, http://isamveri.org/pdfdrg/D02424/2002_II_7/2002_II_7_ORSD.pdf, Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2019.

Özer, Murat, (2013), *Sikkenin Altındaki Sanat*, Kültür Sanat Basımevi, Eskişehir.

Pascal, Blaise, (2017), *Düşünceler*, Çev. Devrim Çetinkasap, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul.

Râzi, Fahrettin, (2018), *Allah'ın Aşkınlığı*, Çev. Doç. Dr. İbrahim Coşkun, İz Yay., 4. Baskı, İstanbul.

Richardson, Robert D., (1990), *Ralph Waldo Emerson: Selected Essays, Lectures, And Poems*, Bantam Books, New York.

Ricoeur, Paul, (2019), *Yorum Teorisi-Söylem ve Artı Anlam*, Çev. Gökhan Yavuz Demir, Pinhan Yay., İstanbul.

Rifâî, Ken'an, (2013), *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, Kubbealtı Yay., 7. Baskı, İstanbul.

Robinson, David M., (2003), "Emerson: Religion After Transcendentalism", The Concord Saunterer New Series, Vol. 11., s. 30-37.

Rumi, Mevlâna Celaleddin, (1999), *Mevlâna Celâleddin Mektuplar*, Çev. ve Hzl.: Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap Yay., İstanbul.

Rumi, Mevlâna Celâleddin, (2007), *Divan-ı Kebir'den Seçmeler*, Haz. Bekir Şahin, Rumi Yay., Konya.

Rumi, Mevlana Celaleddin, (2010a), *Fîhî Mâ Fîh*, Çev. Meliha Ülker Anbarcıoğlu, Ataç Yay., 4. Baskı, İstanbul.

Rumi, Mevlana Celaleddin, (2010b), *Mecâlis-i Seba*, Çev. Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap Yay., İstanbul.

Rumi, Mevlâna Celaleddin, (2013), *Mesnevî,* Çev. Prof. Dr. Derya Örs, Prof. Dr. Hicabi Kırlangıç, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yay., Konya.

Rumi, Mevlana Celaleddin, (2014), *Fîhî Mâ-Fîh*, Çev. Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap Yay., 6. Baskı, İstanbul.

Rumi, Mevlâna Celaleddin, (2015), *Divân-ı Kebîr*, Çev. Abdülbâki Gölpınarlı, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2. Baskı, İstanbul.

Sayar, Kemal, (2018), "Ülküye, Vatana, Emânete Sadâkat…", *Keşkül Dergisi*, sayı: 44/Kış, s.72-73.

Schimmel, Annemarie, (2012), *İslamın Mistik Boyutları*, Kabalcı Yay., 3. Baskı, İstanbul.

Sipehsâlâr, Feridun Bin Ahmed, (2011), *Mevlânâ ve Etrafındakiler*, Çev. Prof. Dr. Tahsin Yazıcı, Pinhan Yay., İstanbul.

TDK, Türkçe Sözlük, http://tdk.gov.tr , Erişim Tarihi: 8 Haziran 2019.

TDV İslâm Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/divan-i-kebir, Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2019.

Uludağ, Süleyman, (2012), *Tasavuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yay., İstanbul.

Uysal, Ahmet E., "Edebiyat Açısından Doğu ve Batı Mistisizminde Zaman Düşüncesi", Http://Dergiler.Ankara.Edu.Tr/Dergiler/26/1038/12532.Pdf , Erişim Tarihi: 4 Haziran 2019.

Vural, Mehmet (2014), "Türk-İslâm Düşüncesinde Gazzâlî". Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması. 26-28 Mayıs 2014. Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (Tdkb). Eskişehir, s.65-73.

Yeniterzi, Emine, (2007), *"*Mevlâna'nın Kişisel Değişim ve Gelişimine Dair Düşünceleri*",* Selçuk Üniversitesi, *Mevlâna Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, s. 13-28.